© HOLLAND BOVEN AMSTERDAM

VOLLEDIG RAPPORT

ECONOMISCHE VERKENNINGEN 2019

Inhoud

Kerngegevens
Holland boven Amsterdam *1*

1. De economie van Holland boven Amsterdam *2*
1.1 Economische groei 2
1.2 Werkgelegenheid 6
1.3 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid per sector 8
1.4 Investeringen 10

2. Bevolking en arbeidsmarkt *12*
2.1 Bevolking 14
2.2 Bruto arbeidsparticipatie 16
2.3 Werkloosheid 20
2.4 Woon-werkverkeer 23

3. Economische structuur en concurrentiekracht van HbA *26*
3.1 Economische ontwikkeling per sector en specialisatie in HbA 26
3.2 Uitdieping van drie economische clusters in HbA 30
3.3 Arbeidsproductiviteitsontwikkeling 32

4. Kerncijfers per deelregio *35*
4.1 Kop van Noord-Holland 38
4.2 Westfriesland 43
4.3 Regio Alkmaar 48

Bijlagen

Bijlage 1 53
Gemeenten in HbA per deelregio 2019

Bijlage 2 54
Begrippenlijst

Bijlage 3 57
Afbakening sectoren en clusters

Kerngegevens Holland boven Amsterdam

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019*	2020*
Nederland									
Bbp in mrd euro (marktprijzen van 2017)	678,9	678,0	687,7	701,1	716,5	737,0	756,9		
Reële bbp-groei in % (CBS, CPB)	*–1,0*	*–0,1*	*1,4*	*2,0*	*2,2*	*2,9*	*2,6*	*1,8*	*1,4*
Holland boven Amsterdam									
Brp in mrd euro (marktprijzen van 2017)	17,8	17,6	17,9	18,2	18,4	18,8	19,3		
Reële brp-groei in %	*-0,8*	*–1,1*	*1,7*	*1,5*	*0,9*	*2,4*	*2,5*	*1,2*	*1,3*
Arbeidsmarkt									
Werkzame personen (x 1.000)	285	279	279	280	281	286	289	290	291
Groei in %	*–0,4*	*–2,3*	*0,2*	*0,1*	*0,4*	*1,9*	*1,0*	*0,3*	*0,3*
Bevolking (x 1.000)	611	611	612	613	616	618	621	622	622
Groei in %	*0,1*	*0,0*	*0,1*	*0,2*	*0,4*	*0,4*	*0,4*	*0,1*	*0,0*
Bevolking 15–74 (x 1.000)	461	463	462	461	463	465	467	469	469
Als % van de bevolking	*75,4*	*75,7*	*75,5*	*75,2*	*75,2*	*75,2*	*75,2*	*75,4*	*75,5*
Beroepsbevolking (x 1.000)	323	322	323	322	324	326	330	332	333
Participatiegraad in %	*70,1*	*69,5*	*69,9*	*69,8*	*70,0*	*70,1*	*70,7*	*70,8*	*70,9*
Werkloosheid (x 1.000 personen)	15,0	17,0	18,0	17,0	16,0	14,0	14,0	10,8	11,7
Als % van de beroepsbevolking	*4,6*	*5,3*	*5,6*	*5,3*	*4,9*	*4,3*	*4,2*	*3,3*	*3,5*

* Prognose (op basis van de CPB-raming van augustus 2019)
Bron: CBS, CPB (bewerking en prognose TNO/NEO Observatory)

1. De economie van Holland boven Amsterdam

- De economie van HbA groeit sinds 2014 in een stabiel tempo, dat net onder het landelijk gemiddelde ligt. Naar verwachting houdt de economische groei in 2019 en 2020 aan met respectievelijk 1,2 en 1,3 procent.
- De economische groei (in heel Nederland) vertraagt. Dit komt onder andere door onzekerheid over internationaal handelsbeleid, afzwakking van arbeidsproductiviteits-groei, beperkingen in het arbeidsaanbod en de snelle daling van het consumenten-vertrouwen.
- Binnen HbA was in de periode 1996-2018 de economische groei het hoogst in Westfriesland. Mede als gevolg van de demografische ontwikkelingen in de Kop van Noord-Holland groeit de economie daar wat trager dan in Westfriesland en regio Alkmaar.
- Vanaf 2014 hebben met name de sectoren Bouw, Overige zakelijke diensten, Industrie, Cultuur, sport en recreatie, Onroerend goed en Groothandel de economische ontwikkeling van HbA gedragen.
- In HbA werd in 2016 relatief veel geïnvesteerd in vaste activa gerelateerd aan met name de agrarische sector. Evengoed bleef de groei van investeringen in HbA de afgelopen jaren achter bij die van Nederland als geheel.

In dit hoofdstuk bespreken we de recente economische ontwikkelingen en de verwachtingen voor 2019 en 2020 in Holland boven Amsterdam (HbA), met aandacht voor de drie deelregio's: de Kop van Noord-Holland, Westfriesland en regio Alkmaar.[1] De volgende aspecten staan daarbij centraal: de ontwikkeling van het bruto regionaal product (brp), de werkgelegenheid en de bijdrage van verschillende sectoren aan de totstandkoming van de economische groei. De economische ontwikkeling van HbA wordt in de context van de belangrijkste nationale en internationale ontwikkelingen geplaatst (zie kader 1.1). Tot slot komen investeringen in vaste activa aan bod.

1.1 Economische groei

De economie van HbA groeit sinds 2014 in een stabiel tempo, dat net onder het landelijk gemiddelde ligt. In 2018 groeide de economie van HbA met 2,5 procent, terwijl de Nederlandse economie dat jaar groeide met 2,6 procent. Naar verwachting houdt de economische groei van HbA in 2019 en 2020 aan, met respectievelijk 1,2 en 1,3 procent. Dit is in lijn met de verwachte landelijke conjunctuurbeweging. Het Centraal Planbureau (CPB) raamt voor Nederland een bbp-groei van 1,8 procent in 2019 en 1,4 procent in 2020, en spreekt hierbij van 'een terugkeer naar een standaardgroeitempo'.[2] Hiermee wordt onder andere bedoeld dat forse pieken met bovengemiddelde groei, zoals zichtbaar in het linkerdeel van figuur 1.1, niet meer in de lijn der verwachting liggen. Met deze terugval in groei is het einde in zicht van de hoogconjunctuur waarin de Nederlandse economie sinds 2014 verkeert. Vooral de groei van de export valt terug. De consumptie van de overheid daarentegen nam toe in 2018 en versnelt naar verwachting in 2019 en 2020. Consumptieve bestedingen van huishoudens lopen in de pas met de conjunctuur. Investeringen van bedrijven blijven gemiddeld genomen stabiel.

De afgelopen hoogconjunctuur werd gekenmerkt door een positieve ontwikkeling van de consumptie door huishoudens, de export en investeringen. Dit is in HbA terug te zien in een bovengemiddelde groei vanaf 2014 in de sectoren Bouw, Horeca en Cultuur, sport en recreatie. Bouwbedrijven zijn in

[1] Zie Bijlage 1 voor de samenstelling van gemeenten per deelgebied van Holland boven Amsterdam.
[2] Concept MEV 2020, 15 augustus 2019.

HbA oververtegenwoordigd en kunnen nu profiteren van de grote vraag naar nieuwbouw en renovatieprojecten in de regio en daarbuiten.

Er is een aantal oorzaken voor de vertraging van economische groei. Zo is er onzekerheid ten gevolge van de spanningen tussen China en de Verenigde Staten en de daaruit voortvloeiende afname van internationale handel en dreiging van een valutaoorlog. Dichter bij huis voeden de Brexit en de politieke onrust in Italië (in combinatie met de hoge staatsschuld aldaar) de onzekerheid. Daarnaast zwakt de arbeidsproductiviteitsgroei structureel af (waarover meer in hoofdstuk 3). De toename van de productie in Nederland is gerealiseerd door een sterke stijging van het aantal gewerkte uren van al werkzame personen en in veel mindere mate door een toename van productie per gewerkt uur. Ook speelt er een samenstellingseffect, namelijk dat de werkgelegenheidsgroei het sterkst is in dienstverlenende bedrijfstakken met een relatief lage arbeidsproductiviteit (zoals Horeca, Zorg, sommige zakelijke diensten en persoonlijke dienstverlening).

Figuur 1.1 Economische groei Holland boven Amsterdam vlakt af
*Brp en bbp; groei in procenten; HbA en Nederland; 1996-2020**

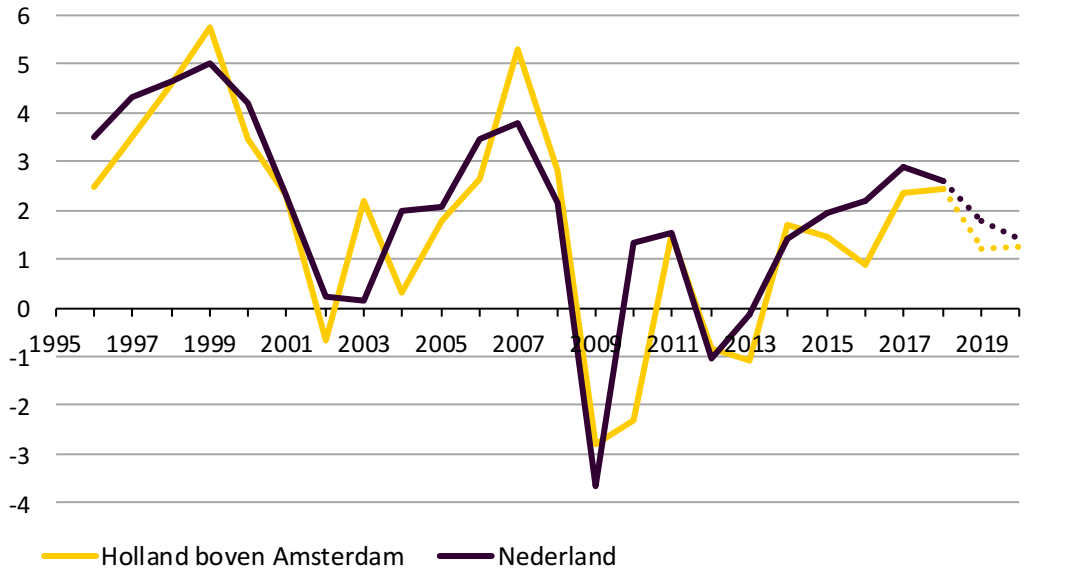

** Prognose 2019 en 2020*
Bron: CBS, CPB, (bewerking en prognose TNO/NEO Observatory)

De belangrijkste reden voor het feit dat de economische groei van HbA wat onder het landelijk gemiddelde ligt, is dat de groei zich de afgelopen decennia relatief sterk concentreerde in de grootstedelijke regio's. Hier landen in sterkere mate de consumptieve bestedingen en komen de effecten van de aangetrokken woningmarkt nadrukkelijker tot uiting. Vooral in grote steden, in het bijzonder het kerngebied van de Metropoolregio Amsterdam (MRA), is laatstgenoemde ontwikkeling zichtbaar. Deze leidt er tot grote druk op beschikbare ruimte en dus op de woningmarkt, waar de sterke prijsontwikkeling geen toelichting behoeft. Niet alleen op de woningmarkt loopt de economische groei in de MRA tegen zijn grenzen aan. De druk op ruimte voor bedrijvigheid of specifieke functies neemt eveneens toe. Dit geldt bijvoorbeeld voor datacenters die, los van beschikbare grond, in de MRA niet zonder meer aangesloten kunnen worden op het elektriciteitsnet vanwege beperkte capaciteit. Er wordt dan ook steeds meer gezocht naar locaties buiten de MRA voor de vestiging van nieuwe

datacenters.[3] De plaatsing van windmolens of parken met zonnepanelen is onderwerp van een andere ruimtelijke inpassingsdiscussie (op bovenregionaal niveau). Vanwege dergelijke druk op de fysieke ruimte, is in de voorlopige ramingen van het CBS voor 2018 zichtbaar dat de economische groei in het kerngebied van de MRA afzwakt en dat deze aantrekt in de aangrenzende regio´s, zoals Almere, Zaanstreek en regio Alkmaar. Daardoor ondervindt HbA de komende jaren mogelijk een positieve economische impuls door huishoudens en bedrijven die op zoek zijn naar meer ruimte. Daarentegen blijft de demografische ontwikkeling in de Kop van Noord-Holland zich kenmerken door vergrijzing en een kleine daling van de bevolkingsomvang, waardoor de economie wat trager groeit dan in Westfriesland en regio Alkmaar.

In de gehele onderzoeksperiode 1996-2018 groeide de economie van Westfriesland gemiddeld per jaar het snelst binnen HbA. De economie van Westfriesland reageert sterker op opwaartse of negatieve conjunctuurschokken, mogelijk doordat de beroepsbevolking relatief veel flexibele arbeidskrachten kent. Dit is in figuur 1.2 zichtbaar in de periodes 1996-2000 en 2001-2008 toen de jaarlijkse economische groei hoger was dan het landelijk gemiddeld, en met een diepere dip in de recessieperiode 2009-2013. In laatstgenoemde periode is regio Alkmaar minder hard geraakt door de economische recessie. Het beeld van Westfriesland komt overeen met dat van Almere, waar de bestedingen van flexwerkers doorwerken in de lokale economie.

Figuur 1.2 Economische groei Westfriesland relatief conjunctuurgevoelig en traag in Kop van Noord-Holland

*Brp en bbp; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten; Nederland, HbA en deelregio's; 1996-2018**

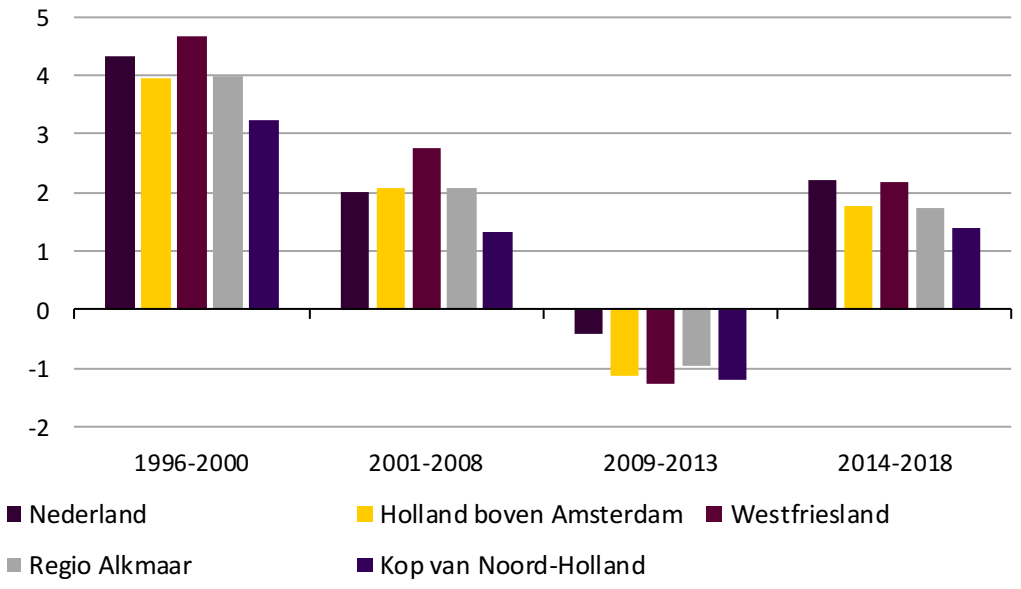

** De vier periodes zijn gekozen aan de hand van drie breuken in de economische ontwikkeling: twee grote crises (in 2000 en 2008) en het herstel vanaf 2014.*

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

[3] Overigens is hiermee niet gezegd dat in HbA geen aansluitproblemen zijn.

Kader 1.1 Economische ontwikkelingen in Nederland, Europa en de wereld

Ontwikkelingen in Nederland

Het consumentenvertrouwen is vanaf de herfst 2018 snel gedaald. Dit leidt naar verwachting tot een dalende groei van de consumptie van huishoudens. Deze krimpt echter niet en blijft naar verwachting bijdragen aan de groei van het bbp. Diverse ontwikkelingen hebben bijgedragen aan de omslag naar pessimisme onder consumenten, waaronder berichtgeving over tegenvallende groeicijfers, handelsoorlogen, Brexit, een stijgende energierekening, de vastlopende woningmarkt (remt bestedingen die met verhuizingen samenhangen), onzekerheid rondom de energietransitie en de nerveuzere beurzen. Vaak is het consumentenvertrouwen een voorspeller van toekomstige economische ontwikkelingen. Een negatief consumentenvertrouwen hoeft echter nog niet te betekenen dat de economie weer in een recessie belandt. In figuur 1.3 is zichtbaar dat producenten vooralsnog positief gestemd zijn. Per saldo is er een teruglopende groei, maar ligt er geen krimp in het verschiet. Recente signalen uit de politiek wijzen op toenemende overheidsuitgaven die zullen bijdragen aan de economische ontwikkeling in Nederland in 2019 en 2020, waarbij overigens nog grote onduidelijkheid is over de regio's waar die uitgaven zullen plaatsvinden en welke activiteiten het betreft.

Figuur 1.3 Consumentenvertrouwen dalend, maar producentenvertrouwen nog relatief groot

Consumentenvertrouwen en producentenvertrouwen (industriële bedrijven); saldo optimisten en pessimisten; Nederland; 2005-2019

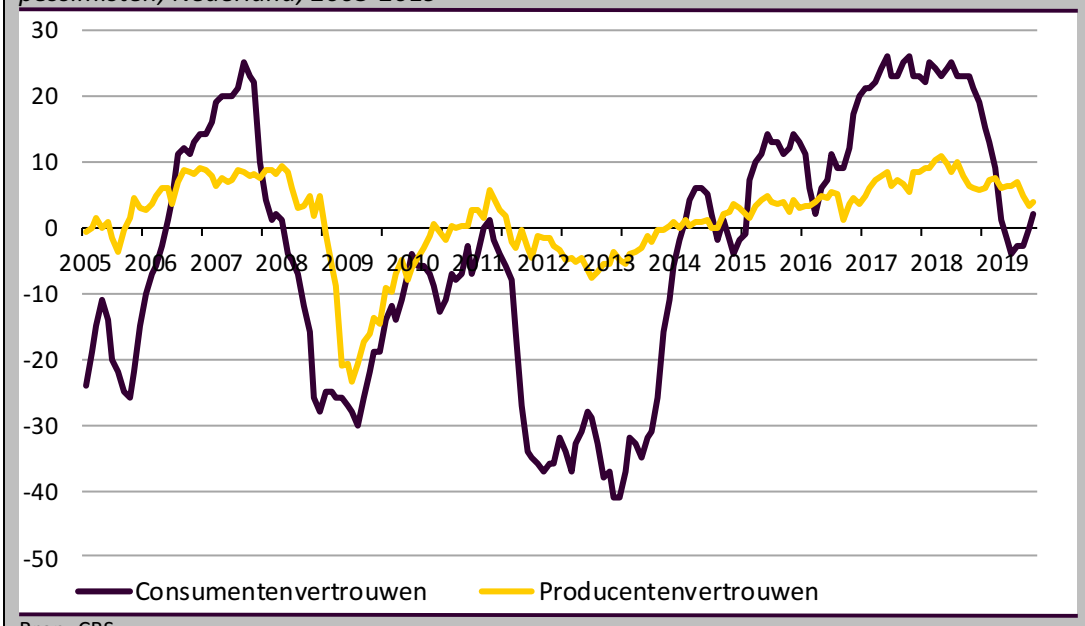

Bron: CBS

Dat consumptieve bestedingen naar verwachting toch bij zullen blijven dragen aan de economische groei in 2019 en 2020, komt vooral door een toename van het aantal werkenden en niet zozeer door loonstijgingen. De aanhoudende groei van de werkgelegenheid heeft de werkloosheid op een uitzonderlijk laag niveau gebracht. Er is daarmee sprake van ongekende krapte op de arbeidsmarkt bij een hoge vacaturegraad. Als gevolg van vergrijzing neemt het arbeidsaanbod de komende jaren licht af waardoor deze schaarste deels een reflectie is van een structurele onderliggende trend. De lage groei van de arbeidsproductiviteit versterkt dit.

Internationale ontwikkelingen

Handelsbeperkende maatregelen en aankondigingen daarvan (in het bijzonder tussen de VS en China) zorgen voor onrust en onzekerheid op de wereldmarkt, waardoor de mondiale economische groei afzwakt. Daarnaast lijkt de kans op een 'no deal-Brexit' steeds groter te worden. De Duitse economie

stagneert, in het bijzonder de auto-industrie. Italië is het toneel van politieke onrust, een hoge staatsschuld en structurele hervormingen die maar niet van de grond willen komen. De groei van de wereldhandel – een voor de open Nederlandse economie belangrijke factor – vertraagde en zal waarschijnlijk nog verder afremmen. Naar verwachting loopt de groei van de relevante wereldhandel terug van 3,2 procent in 2018 tot 1,9 procent in zowel 2019 als 2020. De export van in Nederland geproduceerde goederen en diensten loopt eveneens terug. De wereldwijde afnemende vraag in combinatie met een afzwakking van de productiviteitsgroei, terughoudendheid van bedrijven om te investeren en teruglopende investeringen in woningen, zorgen voor een beperkte economische groei in Europa. Binnenlandse consumptie, in het bijzonder die van de overheid, is mede daardoor momenteel de belangrijkste drager van de economische ontwikkelingen in Nederland.

1.2 Werkgelegenheid

Met de aanhoudende economische groei is ook de werkgelegenheid in HbA verder toegenomen en groeit deze naar verwachting ook in 2019 en 2020, met respectievelijk 0,6 en 0,5 procent. Ook hier volgt HbA de verwachte landelijke trend van afvlakkende werkgelegenheidsgroei. Het CPB raamt voor Nederland een groei van het aantal gewerkte uren van 2 procent in 2019 en 0,7 procent in 2020. In de groeiprognose gaan we ervan uit dat er de komende jaren wel sprake is van enige productiviteitsgroei. We zien dit in figuur 1.4 waaruit blijkt dat vanaf 2018 – in tegenstelling tot de realisaties in 2016 en 2017 – de brp-groei wat groter is dan de groei van het arbeidsvolume (met als kanttekening dat de arbeidsproductiviteitsgroei op langere termijn een dalende trend vertoont). In HbA draagt de Industrie relatief sterk bij aan de recente economische ontwikkeling. In deze sector kan vanwege het meer kapitaalintensieve productieproces gemakkelijker productiviteitswinst geboekt worden dan in arbeidsintensieve dienstensectoren, zoals Bouw, Zorg en Horeca. Dit neemt niet weg dat het CPB ook voor de komende jaren verwacht dat de arbeidsproductiviteit per gewerkt uur in Nederland slechts beperkt zal toenemen.

Figuur 1.4 Groei brp, werkgelegenheid en arbeidsproductiviteit positief maar afvlakkend
*Brp en arbeidsvolume werkzame personen (fte's); groei in procenten; HbA; 1996-2020**

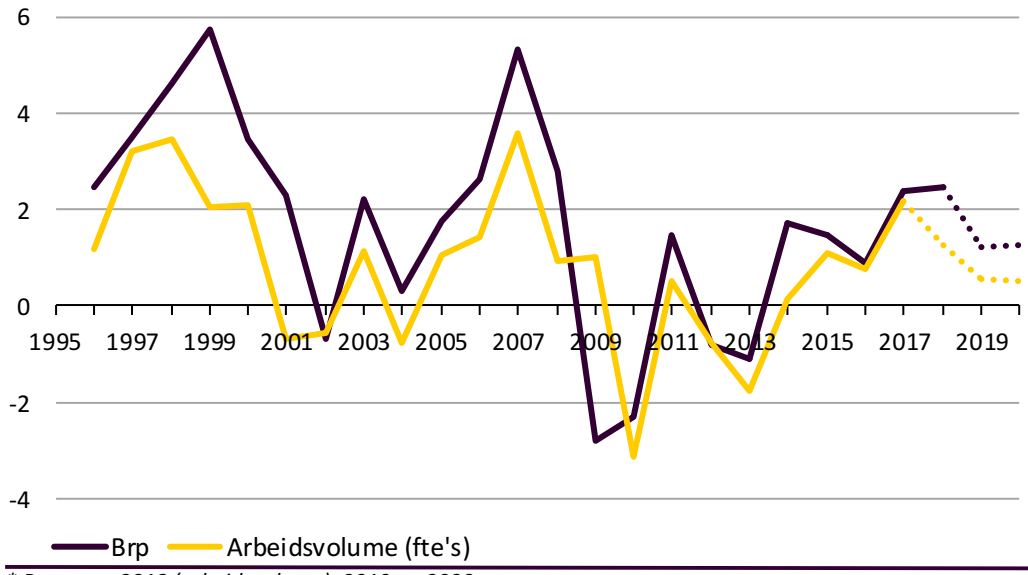

** Prognose 2018 (arbeidsvolume), 2019 en 2020*
Bron: CBS (bewerking en prognose TNO/NEO Observatory)

De arbeidsmarkt in Nederland wordt momenteel gekenmerkt door krapte. Met de toename van de werkgelegenheid is de werkloosheid op een historisch laag niveau terechtgekomen, namelijk onder de

4 procent van de beroepsbevolking. Daarbij is de vacaturegraad hoog en geven bedrijven in toenemende mate aan moeite te hebben met het opvullen van hun vacatures. De werkloosheid in HbA is structureel laag. De werkloosheid betreft momenteel hoofdzakelijk frictiewerkloosheid van mensen die tussen twee banen in zitten. Figuur 1.5 laat zien dat de ontwikkeling van de totale werkgelegenheid in HbA – het arbeidsvolume werkzame personen gemeten in voltijdeenheden – vanaf 2015 weer sterker wordt gedreven door werknemers. Dit betekent dat bedrijven met de aanhoudende economische groei weer meer mensen in loondienst aannemen, in plaats van zelfstandigen in te huren. De hoge vacaturegraad is hiermee in overeenstemming. Wel is het zo dat vaste contracten niet evenredig verstrekt worden aan verschillende groepen op de arbeidsmarkt. Vooral hoogopgeleiden krijgen vaste contracten aangeboden. Onder middelbaar en laagopgeleiden ligt het aantal vaste contracten lager. Juist deze groepen zijn de afgelopen jaren geconfronteerd met de risico's van conjuncturele schommelingen. Ten tijde van de recessie waren het vooral laag- en middelbaar opgeleiden die al dan niet gedwongen zzp'er zijn geworden en in die hoedanigheid hebben gefungeerd als flexibele schil om schommelingen in orderportefeuilles op te vangen. Zij lopen dus nog altijd een relatief groot risico op verlies van werk (in vergelijking met hoogopgeleiden).

Figuur 1.5 Arbeidsvolume zelfstandigen stabiliseert in recente hoogconjunctuur
Brp, arbeidsvolume (fte's, totaal werkzame personen, werknemers en zelfstandigen); index: 2008=100; HbA; 1995-2017

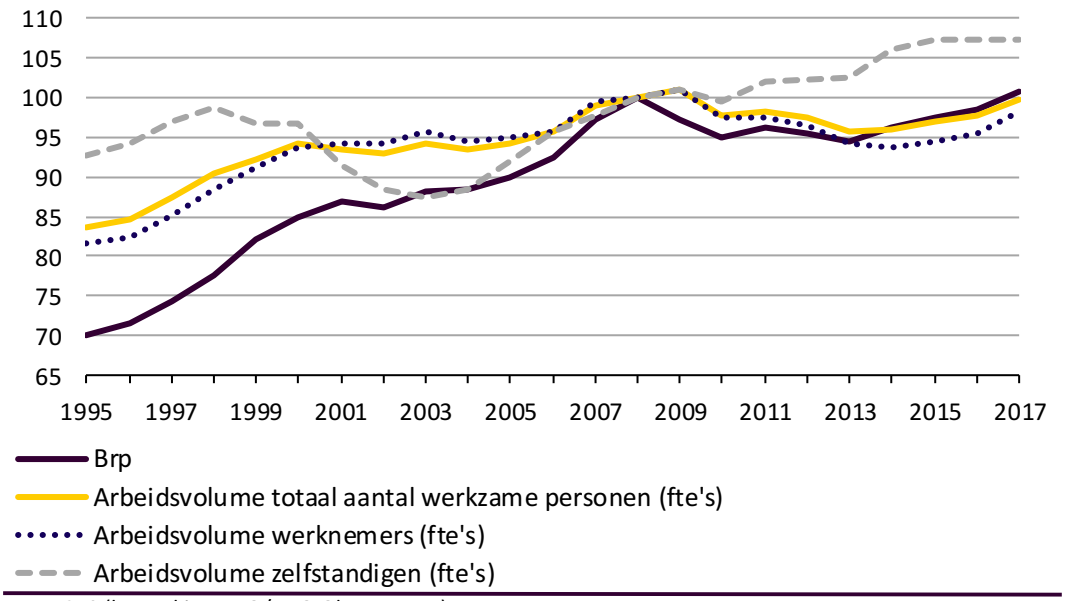

Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

De werkgelegenheidsontwikkeling in HbA in de periode 1995-2017 zoals getoond in figuur 1.5, is in figuur 1.6 uitgedrukt in een gemiddeld jaarlijks groeicijfer per deelregio. Hieruit blijkt dat de werkgelegenheid in Nederland als geheel gemiddeld sneller is toegenomen dan in HbA. Dit geldt echter niet voor Westfriesland. Vooral een toename van het arbeidsvolume werknemers droeg hier bij aan een bovengemiddelde werkgelegenheidsgroei, een kenmerkend gegeven voor zowel Westfriesland als regio Alkmaar. In vergelijking met heel Nederland was de gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume van zelfstandigen relatief gering. De Kop van Noord-Holland volgt wel het landelijk patroon van een gemiddeld snellere groei van het aantal fte's van zelfstandigen.

Figuur 1.6 Groei zelfstandigen relatief traag in Holland boven Amsterdam in vergelijking met Nederland

Arbeidsvolume (fte's, totaal werkzame personen, werknemers en zelfstandigen); gemiddelde jaarlijkse groei in procenten; 1996-2017

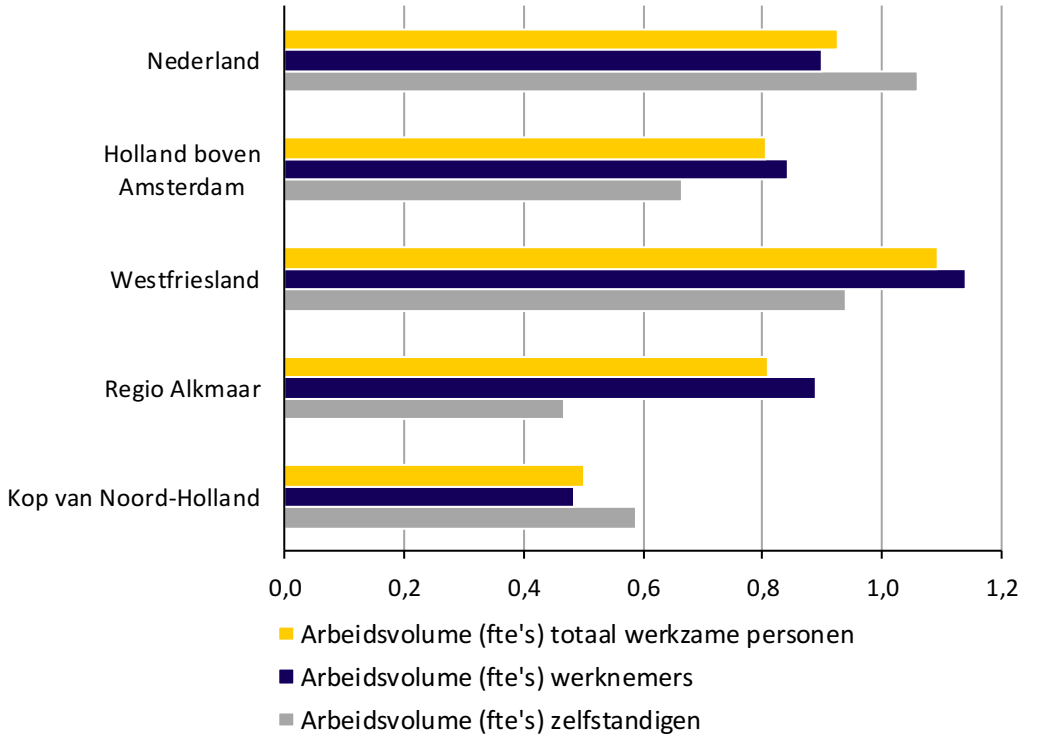

Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

1.3 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid per sector

In deze paragraaf staan de ontwikkeling van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid per sector tussen 2014-2017 centraal. Figuur 1.7 toont de sectoren die in de recente hoogconjunctuur de pijler vormden onder de economische ontwikkeling van HbA. In deze periode groeide de toegevoegde waarde van HbA gemiddeld met 1,5 procent per jaar en nam de werkgelegenheid met gemiddeld 1,0 procent toe. Ter vergelijking: de toegevoegde waarde van de Nederlandse economie als geheel groeide in dezelfde periode met gemiddeld 2,0 procent per jaar en de werkgelegenheid met 1,2 procent.

Figuur 1.7 toont dat de sectoren Bouw, Overige zakelijke diensten[4], Industrie, Cultuur, sport en recreatie, Onroerend goed, Horeca, Detailhandel en Groothandel de recente economische ontwikkelingen in HbA in het bijzonder hebben gedragen. Tezamen brengen deze sectoren ongeveer de helft van het brp van HbA voort en hebben ze een aandeel van 48 procent in het totale arbeidsvolume (fte's van werkzame personen). In hoofdstuk 3 gaan we dieper in op de omvang van sectoren en specialisaties in de economie van HbA.

De sterk aangetrokken vraag in de Bouw is in de figuur nog niet volledig zichtbaar in het gemiddelde jaarlijkse groeicijfer van het arbeidsvolume. Ondanks het feit dat de vraag bij bouw- en installatiebedrijven met de ontwikkelingen op de woningmarkt sinds 2014 flink is toegenomen, hebben bedrijven niet direct extra personeel aangetrokken. In 2015 is het arbeidsvolume in de Bouwsector van HbA voor het eerst weer toegenomen en vanaf 2017 is hierin een versnelling opgetreden. Als gevolg

[4] Zoals autoverhuur- en leasebedrijven, uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling, reisbureaus- en organisaties, schoonmaakbedrijven en callcenters.

daarvan is het gemiddelde jaarlijkse groeicijfer van het arbeidsvolume werkzame personen in de periode 2014-2017 een stuk lager dan de groei van toegevoegde waarde.

De werkgelegenheidsgroei in HbA is het sterkst in dienstensectoren waar extra vraag vrijwel direct leidt tot behoefte aan extra mensen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de ontwikkeling van de sectoren Overige zakelijke diensten en Horeca. Anders dan de Industrie zijn dit arbeidsintensieve sectoren met relatief geringe winstmarges. Zodoende is de werkgelegenheidsgroei in deze twee sectoren sterker dan de groei van toegevoegde waarde. De traditionele detailhandel in Nederlandse winkelstraten bevindt zich in uitdagende marktomstandigheden, bijvoorbeeld door concurrentie van webwinkels of van filialen van grote ketens. Dit resulteert in sommige winkelcentra tot leegstand. De negatieve werkgelegenheidsontwikkeling in de Detailhandel van HbA past in het beeld van een sector die onder druk staat en daarom kosten zo laag mogelijk houdt om concurrerend te blijven.

Figuur 1.7 Groei in Holland boven Amsterdam met name gedreven door Bouw en Overige zakelijke diensten

Toegevoegde waarde en arbeidsvolume (fte's) per sector; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten; HbA; 2014-2017

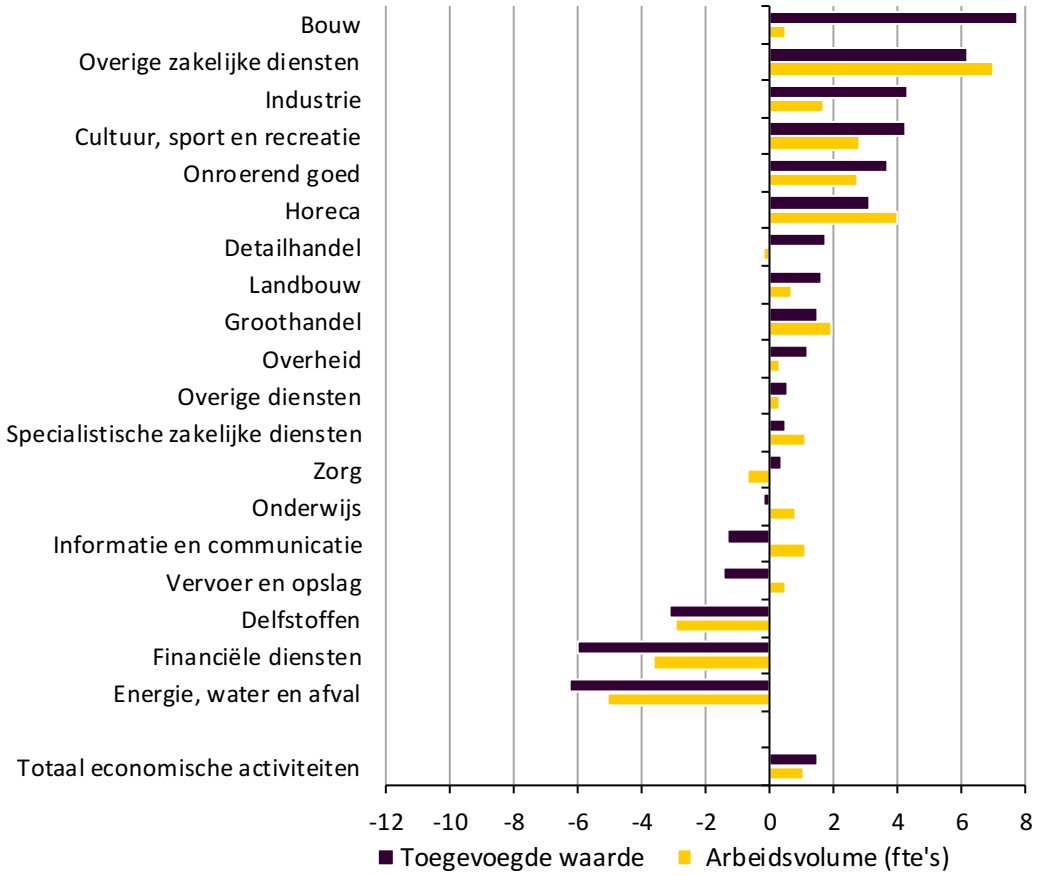

Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

De Zorgsector is eveneens een arbeidsintensieve sector. Met de vergrijzing en de algemene trend van voortdurende toenemende zorgconsumptie, zal de vraag naar personeel in deze sector naar verwachting de komende jaren blijven toenemen. In de periode 2014-2017 is er in HbA – overigens net als in Nederland als geheel – echter sprake van een gemiddelde daling van de werkgelegenheid in deze sector. De oorzaak hiervan moet gezocht worden in bezuinigingen die, met name in het segment van verpleging en verzorging, hebben geleid tot versobering van en verlies aan werkgelegenheid (het totale arbeidsvolume, zowel werknemers als zelfstandigen/zzp'ers). Over de volledige onderzoeksperiode

1995-2017 (die in hoofdstuk 3 centraal staat) bezien, is de werkgelegenheid in de Zorg in HbA in een ruim bovengemiddeld tempo gegroeid. De Zorgsector is met een aandeel van ongeveer 10 procent in het brp en ruim 14 procent in de totale werkgelegenheid bovendien een grote sector in de economie van HbA.

Tot slot is er een aantal sectoren dat in de periode 2014-2017 een negatieve economische ontwikkeling doormaakte: Financiële diensten, Delfstoffenwinning en Energie, water en afval. De Financiële sector in Nederland transformeerde na de Grote Recessie (zoals de periode van laagconjunctuur vanaf 2008 tot en met 2013 ook wel is gaan heten) en onder invloed van digitalisering en de opkomst van nieuwe concurrenten (*fintech*-bedrijven), in hoog tempo. Daarbij is de dienstverlening steeds meer verschoven van fysieke locaties naar onlineactiviteiten. Deze worden aangestuurd vanuit de grotere (hoofd)kantoren, waarvan een steeds grotere concentratie zich bevindt in de MRA en in het bijzonder in Amsterdam. De Financiële sector in HbA ondervindt hiervan de gevolgen.

De sector Delfstoffenwinning in HbA heeft vooral betrekking op dienstverlenende activiteiten voor de winning van olie en gas (op de Noordzee). Schommelende olieprijzen en verminderende olie- en gaswinning op de Noordzee hebben een neerwaarts effect op de economische activiteit. De sector Energie, water en afval omvat de productie van elektriciteit via wind- of zonne-energie en de distributie van gas, (warm) water en elektriciteit naar bedrijven en huishoudens en daarnaast waterzuivering en de inzameling en verwerking van afval. Met name in de productie en distributie van elektriciteit en gas is de werkgelegenheid in HbA relatief hard gedaald. Met de energietransitie zal het belang van duurzame bronnen zoals zonne- en windenergie toenemen. Echter, de toenemende bedrijfsactiviteiten en werkgelegenheid hieromtrent zijn (nog) niet goed zichtbaar in de hoofdsector Energie, water en afval. De energie voor eigen consumptie uit zonnepanelen op daken van huishoudens en bedrijven (in alle mogelijke sectoren) valt overigens buiten de cijfers van de energiesector.

1.4 Investeringen

De investeringen in HbA bedroegen in 2016 (het laatste jaar waarvoor cijfers beschikbaar zijn) 3,9 miljard euro (zie tabel 1.1). Dat is 2,7 procent van de investeringen in geheel Nederland. Bij investeringen gaat het om vaste activa, zoals woningen, bedrijfsgebouwen, grond, machines en installaties, auto's, software en andere kapitaalgoederen. Investeringen in menselijk kapitaal en onderwijs zijn in deze bron van het CBS niet meegenomen.

In de periode 2014-2016, de fase vóór het herstel van de conjunctuur[5], zijn de investeringen in vaste activa enigszins gekrompen in HbA, namelijk met 1,2 procent per jaar. De ontwikkeling van de investeringen in vaste activa in HbA is hiermee achtergebleven bij het Nederlands gemiddelde van 4,5 procent groei per jaar. Dit wordt veroorzaakt door de krimp bij investeringen in machines en installaties, vervoermiddelen, grond-, weg- en waterbouwkundige werken en bedrijfsgebouwen. Investeringen in woningen, met ruim 24 procent een groot aandeel in de totale investeringen in HbA in 2016, namen in HbA relatief krachtig toe. Investeringen in computerprogrammatuur en databanken namen eveneens toe, zij het wat minder substantieel dan bij woningen het geval was. In 2016 namen de investeringen in HbA over een breed front toe, in woningen, bedrijfsgebouwen, grond-, weg- en waterbouwkundige werken en computerprogrammatuur en databanken en ook in overige typen vaste activa. Het zijn, op machines en installaties na, precies de soorten vaste activa die een groot aandeel in de totale investeringen van HbA hebben. In cultuur gebrachte activa kenden een zeer forse toename van de investeringen, maar absoluut gezien gaat het om een relatief bescheiden bedrag en draagt deze toename niet substantieel bij aan het totaal.

[5] Er zijn nog geen cijfers beschikbaar over investeringen die zijn gedaan na 2016.

Tabel 1.1 Investeringen in vaste activa naar type
Omvang totaal Nederland en HbA, aandeel in totaal HbA 2016; gemiddelde jaarlijkse groei 2014-2016 en 2016; HbA en Nederland

	2016		2014-2016	2016
	mld euro	*aandeel in %*	%	%
Nederland	144,6	100	4,5	-12,0
Holland boven Amsterdam	3,9	2,7	-1,2	5,8
		Aandeel in totaal HbA		
Woningen	0,9	24,1	16,4	10,4
Bedrijfsgebouwen	0,5	13,3	-0,9	5,9
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	0,5	13,1	-3,3	8,6
Computerprogrammatuur en databanken	0,5	13,0	6,7	7,0
Machines en installaties	0,4	10,7	-22,7	-15,6
Overige investeringen	0,3	7,8	-4,9	13,8
Vervoermiddelen	0,3	7,7	-7,6	-3,7
Onderzoek en ontwikkeling	0,3	6,6	2,5	3,3
Overdrachtskosten op grond	0,1	2,1	25,2	36,0
In cultuur gebrachte activa	0,1	1,5	75,6	249,9

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

Figuur 1.8 Relatief veel investeringen in Holland boven Amsterdam zijn gerelateerd aan onroerend goed
Investeringen in HbA als aandeel van de totale investeringen in HbA naar type activa; aandeel in procenten; 2016

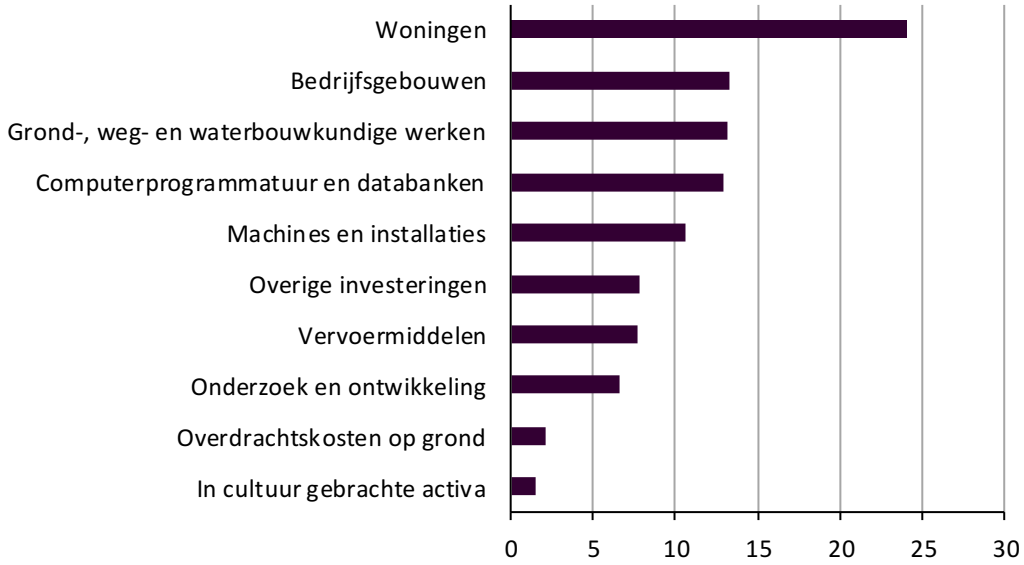

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

Al met al blijft de groei van investeringen in de aanloop van de hoogconjunctuur achter; pas in 2016 nemen de investeringen over een breed front toe. Bouw gerelateerde investeringen trokken pas in 2016 aan in HbA, gevolgd door investeringen in computerprogrammatuur en databanken. Deze vormen een substantieel aandeel van het totaal aan investeringen in HbA en kennen een stabiele groei in HbA.

2. Bevolking en arbeidsmarkt van Holland boven Amsterdam

- De bevolking van HbA had in 2018 een omvang van 621 duizend personen. De bevolkingsgroei versnelt, maar blijft iets lager dan het landelijke gemiddelde.
- In de recente hoogconjunctuur is ook het binnenlands migratiesaldo positief geworden en deze was in 2018 even hoog als het buitenlands migratiesaldo. De Kop van Noord-Holland heeft een zeer geringe bevolkingsdaling; regio Alkmaar en Westfriesland houden het nationaal gemiddeld groeitempo van de bevolking bij.
- De arbeidsmarkt is krap. De werkloosheid in HbA kwam in 2018 op 4,2 procent, in Nederland was dat 3,8 procent. De participatiegraad bedroeg in HbA 70,7 procent in 2018 en is vergelijkbaar met het nationaal gemiddelde.
- Op de arbeidsmarkt vullen migranten een deel van de krapte op de arbeidsmarkt op die is ontstaan door het negatieve binnenlands migratiesaldo uit het verleden.
- Hoewel het binnenlands migratiesaldo van HbA na lange tijd weer positief is, is er een structurele trend van vergrijzing van de voormalige groeikernen. De vraag is of de recente positieve ontwikkeling van het binnenlands migratiesaldo in stand blijft als de conjunctuur terugloopt.

De economie van Holland boven Amsterdam (HbA) groeide in 2017 en 2018 trager dan het nationaal gemiddelde. De dragers van de hoogconjunctuur van de afgelopen jaren – binnenlandse consumptie en export van hoogwaardige producten en diensten – slaan deels in andere regio's neer. De export loopt dit en komend jaar snel terug, de consumptie van huishoudens blijft enigszins op peil en de bestedingen van de overheid nemen toe. De werkgelegenheid groeide in 2017 en 2018 relatief sterk, maar valt weer terug in 2019 en 2020. De relatief iets tragere groei, het ontbreken van een relatief grote commerciële dienstensector en de licht krimpende bevolking in de Kop van Noord-Holland, verklaren deze achterblijvende vraag naar werkgelegenheid.

In welke mate werken bovengenoemde ontwikkelingen door op de arbeidsmarkt van HbA? Bij deze vraag is het van belang zich te realiseren dat de regio niet zozeer een werkregio is, maar vooral een woonregio voor mensen die werken in de Metropoolregio Amsterdam (MRA). Daar is de vraag naar arbeid hoog. Hoe leiden deze ontwikkelingen tot minder werkloosheid en hogere arbeidsparticipatie? Welke groepen profiteren van de extra banen? Deze vragen staan centraal in dit hoofdstuk. Om antwoorden te formuleren, worden de groei en de samenstelling van de bevolking van HbA naar positie op de arbeidsmarkt beschreven. Vervolgens bespreken we de brutoparticipatie en werkloosheid, telkens opgesplitst naar opleiding, etniciteit, geslacht en leeftijd. Tot slot brengen we ook de forensenstromen tussen woon- en werklocaties in kaart.

Kader 2.1 Definities arbeidsmarkt

Om de ontwikkeling van de beroepsbevolking in beeld te brengen, wordt de totale bevolking in de volgende categorieën onderscheiden:

Bevolking	alle personen ongeacht leeftijd
Potentiële beroepsbevolking	alle personen van 15 tot en met 74 jaar
Beroepsbevolking	alle personen van 15 tot en met 74 jaar die werken of officieel werkloos zijn
Bruto-arbeidsparticipatie	beroepsbevolking als percentage van de potentiële beroepsbevolking
Brutoparticipatie	afkorting van 'bruto-arbeidsparticipatie'; zie hierboven
Werkzame beroepsbevolking	alle personen die werken, ongeacht de arbeidsduur per week
Werkloze beroepsbevolking	alle personen zonder betaald werk, die recentelijk naar werk hebben gezocht en daarvoor direct beschikbaar zijn
Werkloosheid	aantal werklozen als percentage van de beroepsbevolking
Niet-actieve bevolking	alle personen van 15 tot en met 74 jaar die niet werken en ook niet officieel op zoek zijn naar werk
Overige bevolking	personen van 0 tot en met 14 jaar en 75 jaar en ouder

Figuur 2.1 Opbouw arbeidsaanbod Holland boven Amsterdam

*Aantal personen x 1.000; 2018 (tussen haakjes het verschil met voorgaand jaar)**

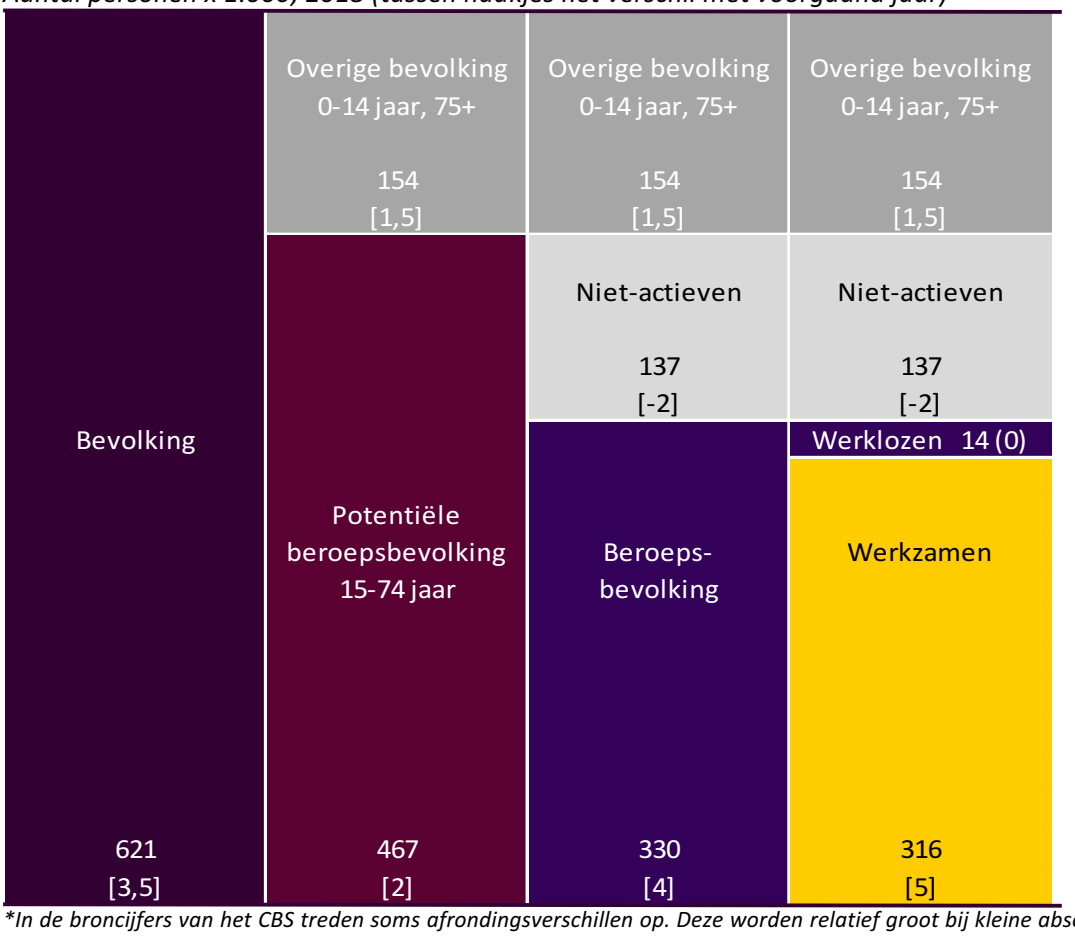

**In de broncijfers van het CBS treden soms afrondingsverschillen op. Deze worden relatief groot bij kleine absolute getallen. Er is voor gekozen om deze rekenkundige verschillen niet te corrigeren.*

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

2.1 Bevolking

De bevolking van HbA is in 2018 gegroeid tot 621 duizend inwoners (zie tabel 2.1) en zal naar verwachting verder toenemen. De bevolking van HbA laat vanaf 2015 een versnelling van de toename zien ten opzichte van de voorliggende periode van 0,2 naar 0,4 procent gemiddeld per jaar. De bevolking van HbA neemt derhalve sneller toe, evenals landelijk zodat het groeiverschil met Nederland min of meer in stand blijft.

Regio Alkmaar laat een bevolkingsgroei zien die het nationale tempo goed bijhoudt en in de recente periode 2014-2018 zelfs overstijgt. Westfriesland realiseerde in de periode 2005-2008 een gemiddeld hogere groei dan landelijk het geval was. In de periode 2015-2018 valt de groei echter terug tot min of meer het landelijk niveau. De Kop van Noord-Holland liet een voortdurende zeer beperkte afname van de bevolking zien. Vanaf 2015, in de hoogconjunctuur, kwam de toename van de bevolking iets hoger uit zodat er sprake is van, afgerond, een nulgroei.

Uit realisatiecijfers blijkt dat de bevolking in Holland boven Amsterdam over de periode 2015-2018 iets sneller groeide dan het PBL eerder voor de periode 2015-2020 heeft voorzien. Het PBL voorzag voor deze periode een groei van 0,3 procent gemiddeld per jaar; de realisatie tot en met 2018 laat 0,4 procent gemiddeld per jaar zien. De bevolking groeit in HBA derhalve 0,1 procent per jaar sneller dan het PBL vanaf 2015 verwachtte. Deze hogere realisatie is voor alle drie deelgebieden dezelfde: jaarlijks gemiddeld +0,1 procent meer. Waarschijnlijk is de krapte op de woningmarkt van de MRA debet aan deze hoger dan verwachte groei van de bevolking in Holland boven Amsterdam.

De conclusie is dat binnen HbA de bevolkingsgroei met name in het zuidelijke gedeelte plaatsvindt. Hoewel de bevolkingsgroei in HbA licht hoger is dan eerder werd verwacht, is er per saldo een patroon van voortdurende concentratie in grootstedelijke regio's zichtbaar. De regio's Alkmaar en Westfriesland hebben enige aansluiting bij de nationale groei, maar deze aansluiting ontbreekt in de Kop van Noord-Holland.

Tabel 2.1 Bevolkingsomvang en ontwikkeling in Holland boven Amsterdam
Jaargemiddelde x 1.000; 2018; gemiddelde jaarlijkse groei per tijdvak/jaar, prognose PBL gemiddelde groei 2005-2020, afwijking prognose ten opzichte van realisatie 2015-2018

	2018	2005-2008	2009-2014	2015-2018	2017	2018	Prognose 2015-2020	Afwijking 2015-2018
	x 1000	*%*						
Nederland	17.220	0,3	0,4	0,5	0,6	0,5	0,5	0,0
Holland boven Amsterdam	621	0,2	0,2	0,4	0,4	0,4	0,3	0,1
Kop van Noord-Holland	163,5	-0,1	-0,1	0,0	0,0	0,0	-0,2	0,1
Regio Alkmaar	246,0	0,2	0,3	0,6	0,7	0,6	0,5	0,1
Westfriesland	211,6	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,3	0,1

** De kolom 2015-2020 geeft de prognose van het PBL van de gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de bevolking. De laatste kolom (afwijking 2015-2018) geeft aan hoeveel de gerealiseerde groei in de periode 2015-2018 afwijkt van deze prognose. Een positief (negatief) getal betekent dus dat de realisatie van de bevolkingsgroei in de meest recente periode hoger (lager) is dan de prognose van het PBL.*
Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

De toename van de bevolking bestaat uit het saldo van geboorte en sterfte (natuurlijk verloop) en de saldi van binnenlandse en buitenlandse migratie. Deze componenten hebben in HbA een zeer karakteristiek patroon. Van 1970 tot midden jaren tachtig van de vorige eeuw fungeerde de regio met diverse groeikernen als overloopgebied voor de MRA. Met het compacte stadsbeleid en de ontwikkeling van Almere liep deze overloop naar HbA vanaf het midden van de jaren tachtig van de

vorige eeuw sterk terug. Het binnenlands migratiesaldo van HbA is daarna overwegend negatief. Dit is – waarschijnlijk – het gevolg van studenten die de regio verlaten en niet terugkeren. In periodes van hoogconjunctuur was het binnenlands migratiesaldo gedurende korte tijd positief, zoals rond 1995 en 2004-2005 en recent van 2015 tot en met 2018. Een serieuze recessie leidde ertoe dat het binnenlands migratiesaldo van HbA negatief werd, zoals de ontwikkeling na 2009 laat zien. Momenteel is het binnenlands migratiesaldo positief en dat is in de reeks betrekkelijk uniek. De verklaring hiervoor ligt in de oplopende woningprijzen in de MRA waardoor mensen langer in HbA blijven wonen, of in het feit dat meer inwoners zich vestigen in HbA doordat de MRA voor hen onbetaalbaar is geworden. Recent is het binnenlands migratiesaldo van HbA weer even hoog als het buitenlands migratiesaldo, waarmee een lange periode van groei door hoofdzakelijk toestroom van migranten wordt gekeerd.

Het buitenlands migratiesaldo daarentegen is, op een korte periode na voortdurend positief. Mensen uit het buitenland vullen de ruimte op die ontstaat door het wegtrekken van de bevolking naar elders in Nederland. In de laatste vier jaren van hoogconjunctuur draagt het buitenlands migratiesaldo het sterkst bij aan de bevolkingsgroei in HbA. Dit betreft bijvoorbeeld werknemers in de land- en tuinbouw en in de hiervan afgeleide verwerkende industrie.

Het natuurlijk verloop laat een bijzonder beeld zien. Dit lag aanvankelijk hoger dan het nationaal cijfer, en droeg aanzienlijk bij aan de bevolkingsgroei van de regio. Deze ontwikkeling was onder andere het resultaat van jonge gezinnen die naar de groeikernen trokken en daar de ruimte hadden voor gezinsuitbreiding. Deze component daalt echter structureel, is recent lager dan het nationaal cijfer en is nog nauwelijks positief. Met andere woorden: de kinderen van de gezinnen die in de periode 1970-1985 naar HbA trokken, vertrekken zelf weer naar de grote stad, terwijl er in HbA nauwelijks nieuwe, jonge gezinnen voor in de plaats komen. De aantrekkelijke suburb van weleer vergrijst.

Figuur 2.2 Bevolking Holland boven Amsterdam groeit trager dan landelijk en krimpt licht in de Kop van Noord-Holland

Gemiddelde jaarlijkse bevolkingsgroei naar periode, realisatie 2009-2018 naar deelperiode

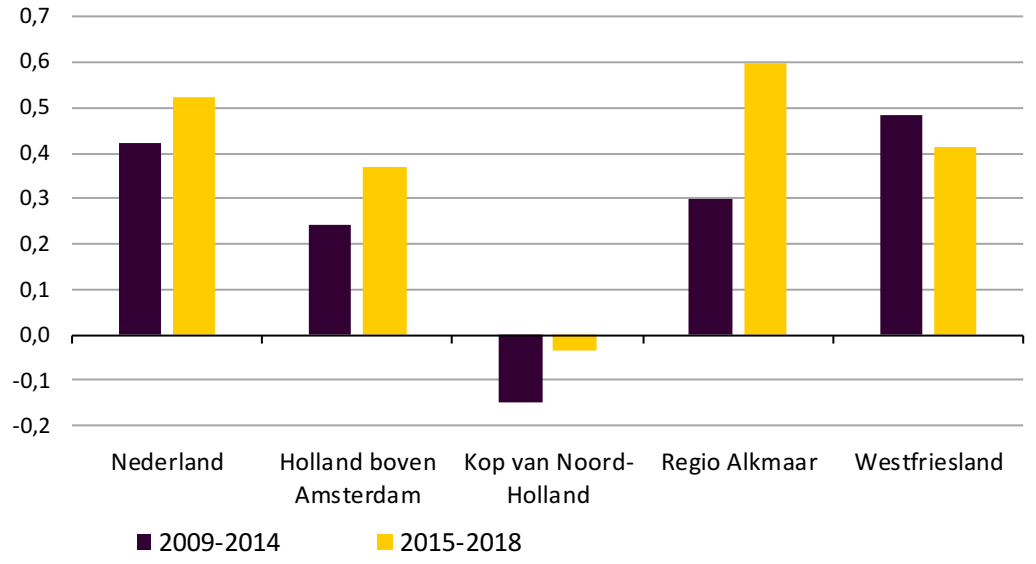

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

Figuur 2.3 Bevolking Holland boven Amsterdam groeit door positief binnenlands migratiesaldo
Toename bevolking per 1.000 inwoners; natuurlijk verloop (geboorte minus sterfte), binnenlands migratiesaldo (saldo verhuizingen HbA-Nederland) en buitenlands migratiesaldo (saldo verhuizingen HbA-buitenland); 1970-2018

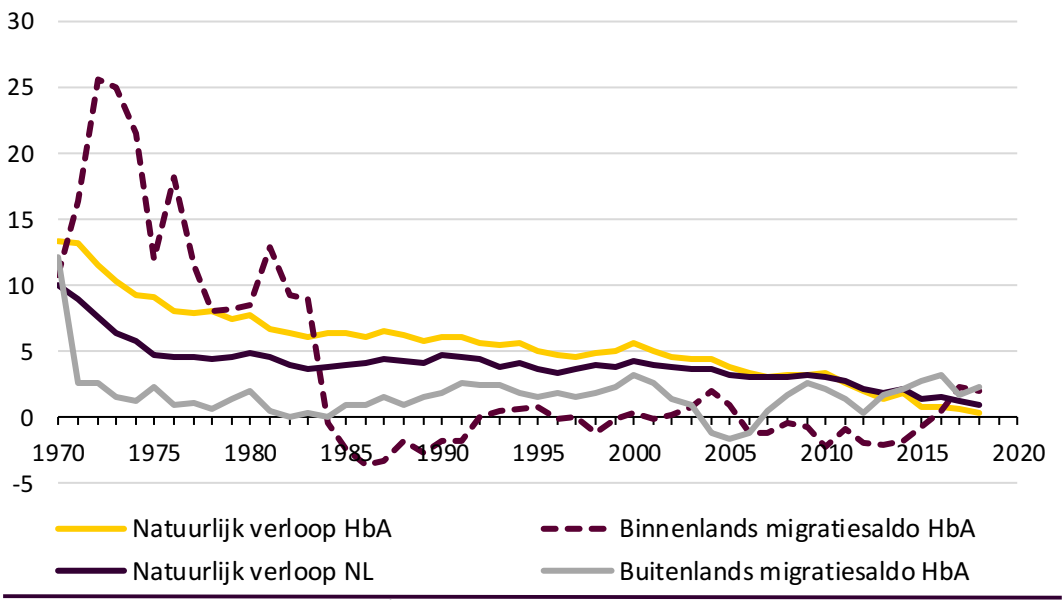

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

2.2 Bruto-arbeidsparticipatie

De bruto-arbeidsparticipatie (ook wel 'brutoparticipatie') is een maatstaf die aangeeft in welke mate mensen deelnemen aan het arbeidsproces of daar actief naar streven. De maatstaf is de beroepsbevolking als percentage van de bevolking van 15 tot en met 74 jaar. Degenen die daar niet toe behoren, zijn de niet-actieven. De brutoparticipatie geeft daarmee een beeld van de mate waarin mensen betrokken (willen) zijn bij betaalde arbeid in de samenleving. Het algemene doel is om deze voor alle groepen van de bevolking zo hoog mogelijk te laten zijn vanuit het idee dat arbeidsparticipatie bijdraagt aan welvaart en welzijn.

Het is van belang op te merken dat de leeftijd van de potentiële beroepsbevolking conform Europese definitie-afspraken tot 75 jaar loopt, terwijl de pensioengerechtigde leeftijd beduidend lager is. Dat houdt in dat de maximale participatiegraad geen 100 procent is – hetgeen het geval zou zijn als de leeftijd van de potentiële beroepsbevolking beperkt zou worden tot de pensioengerechtigde leeftijd – maar aanzienlijk lager. De huidige brutoparticipatiegraad suggereert derhalve een grotere ruimte op de arbeidsmarkt dan er in werkelijkheid is.

Een relevante vraag bij het functioneren van de arbeidsmarkt is of nieuwe banen worden vervuld door de niet-actieven, door werklozen of door mensen van buiten HbA. Zijn dat de niet-actieven, dan stijgt de brutoparticipatie. Zijn het werklozen, dan blijft de brutoparticipatie gelijk en daalt de werkloosheid. Zijn het mensen van buiten HbA, dan neemt de werkgelegenheid weliswaar toe, maar komt het daarmee gegenereerde arbeidsinkomen buiten de regio terecht en profiteert de lokale beroepsbevolking niet van de baancreatie. In een volgende paragraaf wordt bovenstaande vraag beantwoord door een uitsplitsing te maken van de beroepsbevolking naar leeftijd, herkomst, en opleiding. De groei van de werkgelegenheid komt namelijk niet in vergelijkbare mate ten goede aan deze verschillende groepen.

De brutoparticipatie in HbA is 70,7 procent in 2018 en ligt daarmee op het nationaal gemiddelde. Vanaf 2013 laat de brutoparticipatie een licht stijgend verloop zien in HbA en de verwachting is dat deze trend doorzet in 2019 en 2020 als gevolg van de toenemende vraag naar werkgelegenheid in zowel de MRA als in HbA. De trend vanaf 2012 ligt ook hoger dan in de rest van Nederland. De drempel voor niet-actieven om zich op de arbeidsmarkt te begeven ligt in HbA relatief laag. Door de lage werkloosheid hebben niet-actieven in HbA weinig concurrentie van werklozen voor de beschikbare banen. Tegelijkertijd is de structurele werkloosheid – het 'granieten bestand' – waarschijnlijk niet zo groot en is er een robuust werkethos.

Opvallend is dat in HbA tot 2011 de brutoparticipatie hoger was dan in Nederland als geheel. Vanaf 2008 neemt deze voorsprong af. Dat patroon ontstond doordat hoofdzakelijk werkenden zich vestigden in HbA. Vanaf de crisis van 2008-2009 verdwijnt dit verschijnsel doordat de binnenlandse migratie vanaf die jaren terugvalt (zie ook figuur 2.3). Daarnaast zijn mensen die hun baan kwijtraakten niet op zoek gegaan naar nieuw werk, maar werden zij inactief (zie figuur 2.4). Zij meldden zich af van de arbeidsmarkt. Met het aantrekken van de vraag naar arbeid stijgt de participatie van HbA weliswaar, maar komt niet meer boven het nationaal gemiddelde uit.

Opleiding

Er bestaan structurele verschillen in arbeidsmarktparticipatie tussen verschillende opleidingsniveaus in HbA (die in sterke mate vergelijkbaar zijn met die in Nederland). De brutoparticipatie van hoogopgeleiden in HbA is met 82 procent hoger dan die van middelbaar (77 procent) en laagopgeleiden (53 procent). Vooral laagopgeleiden participeren structureel minder op de arbeidsmarkt (zie figuur 2.5). De arbeidsmarktparticipatie van laagopgeleiden in HbA is met 53 procent fractioneel hoger dan het nationaal gemiddelde van 52 procent (zie tabel 2.2). Opvallend is verder dat de brutoparticipatie van laagopgeleiden vanaf 2009 licht daalt en geen toename laat zien in de recente jaren van hoogconjunctuur. De ontwikkeling van middelbaar en hoogopgeleiden laat geen structurele veranderingen zien.

Figuur 2.4 Arbeidsparticipatie Holland boven Amsterdam aanvankelijk hoger dan Nederland, na 2008 meer in lijn met die van Nederland

*Brutoparticipatiegraad; Nederland en HbA; 2003-2020**

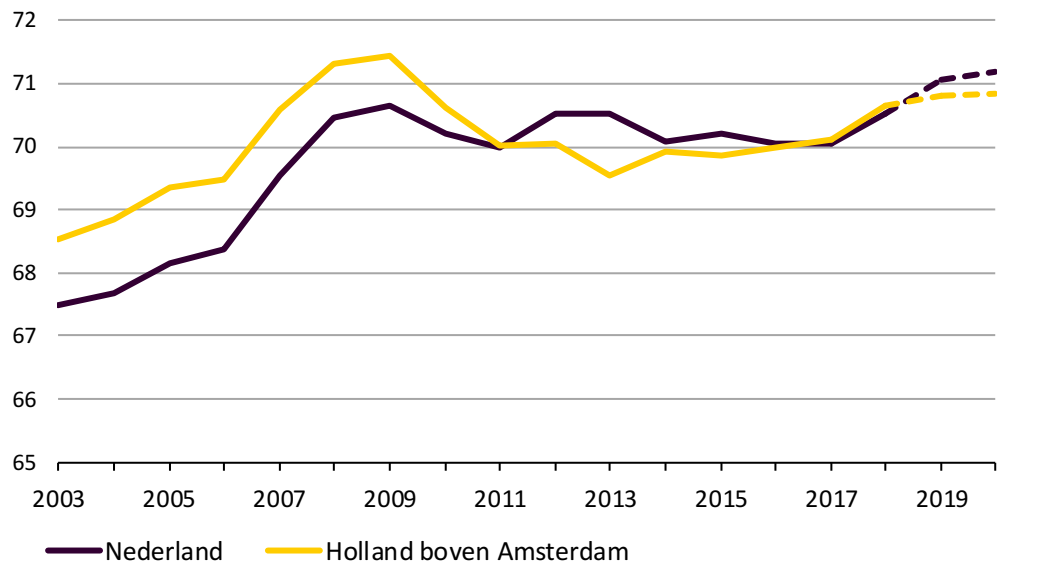

** Prognose 2019 en 2020*
Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

Figuur 2.5 Economische groei bevordert arbeidsparticipatie onder laag- en middelbaar opgeleiden niet

Brutoparticipatiegraad; in procenten; naar opleidingsniveau; 2003-2018

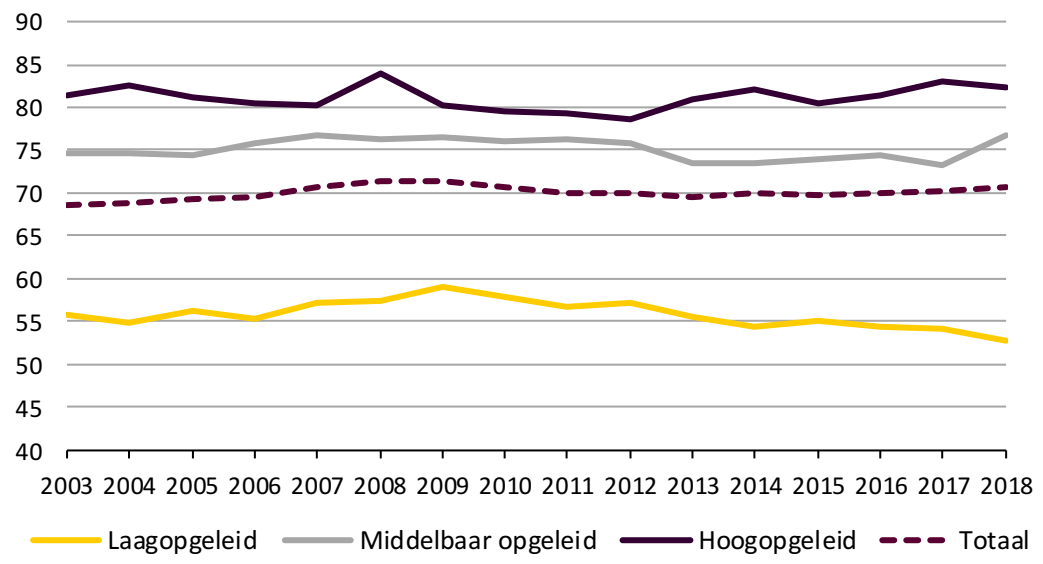

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

Tabel 2.2 Brutoparticipatie, werkloosheid, niet-actieven en werklozen naar opleidingsniveau, etniciteit, geslacht en leeftijd in Holland boven Amsterdam

Brutoparticipatie en werkloosheid in procenten; niet-actieven en werklozen in aantal personen x 1.000; 2018

	Brutoparticipatie		Werkloosheid		Niet-actieven	Werklozen
	HbA	*Nederland*	*HbA*	*Nederland*	*HbA*	*HbA*
		%		*%*	*x 1.000*	
Totaal	70,7	70,5	4,2	3,8	137	14
Laagopgeleiden	53	52	6	7	69	5
Middelbaar opgeleiden	77	74	4	4	48	7
Hoogopgeleiden	82	84	5	2	20	5
Autochtonen	70	71	3	3	116	8
Niet-westerse allochtonen	65	66	5	8	12	1
Westerse allochtonen	76	70	0	5	9	0
Mannen	75	75	2	4	58	4
Vrouwen	66	66	3	4	78	4
15- tot 25-jarigen	74	69	2	7	18	1
25- tot 45-jarigen	89	88	1	3	15	1
45- tot 75-jarigen	59	60	2	4	104	3

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

Etniciteit, geslacht en leeftijd

Naast verschillen in opleidingsniveau, zijn er verschillen in de arbeidsmarktparticipatie als we kijken naar etniciteit, geslacht en leeftijd. Ouderen, vrouwen en niet-westerse allochtonen participeren door verschillende oorzaken structureel minder op de arbeidsmarkt in Nederland en HbA. In vergelijking met de nationale brutoparticipatie, vallen twee groepen op. De brutoparticipatie van westerse allochtonen is relatief hoog in HbA (76 procent ten opzichte van 70 procent in Nederland). Dit komt door de relatief grote agrarisch-industriële sector en bouwnijverheid in HbA, waarvoor veelal Oost-Europese allochtonen naar de regio migreren. Door de specialisatie van de regio in landbouw, vinden zij ook relatief makkelijk werk. Daarnaast is de arbeidsparticipatie onder jongeren (15- tot 25-jarigen) relatief hoog in HbA vanwege het relatief lage aantal studenten in de regio.

In de ontwikkeling van de brutoparticipatie onder mannen en vrouwen is te zien dat de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen structureel toeneemt tot circa 2012. In 2003 was de brutoparticipatie van vrouwen in HbA 60 procent, in 2012 was dit 66 procent en is daarna min of meer onveranderd gebleven. De toename kan zijn veroorzaakt door veranderingen in de vraag in HbA zelf, maar ook in de MRA (waar zij veelal werken). De arbeidsmarktparticipatie van mannen is met 75 procent hoger en relatief constant over de tijd. Niettemin vertoont de participatiegraad van mannen in HbA na 2012 een lichte afname, waar die van vrouwen gelijk blijft. Per saldo neemt op de lange termijn het verschil tussen brutoparticipatie van mannen en vrouwen af, maar lijkt er een barrière op te treden die een verdere gelijkheid van mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt in de weg staat. De arbeidsmarktparticipatie van vrouwen neemt in het bijzonder toe in tijden van hoogconjunctuur, zoals ook in 2017. Kennelijk schuiven zij vanuit de overige potentiële beroepsbevolking (inactieven) direct door naar de werkzame beroepsbevolking.

Figuur 2.6 Arbeidsparticipatie van vrouwen in Holland boven Amsterdam neemt structureel toe
Brutoparticipatiegraad; in procenten; naar geslacht; 2003-2018

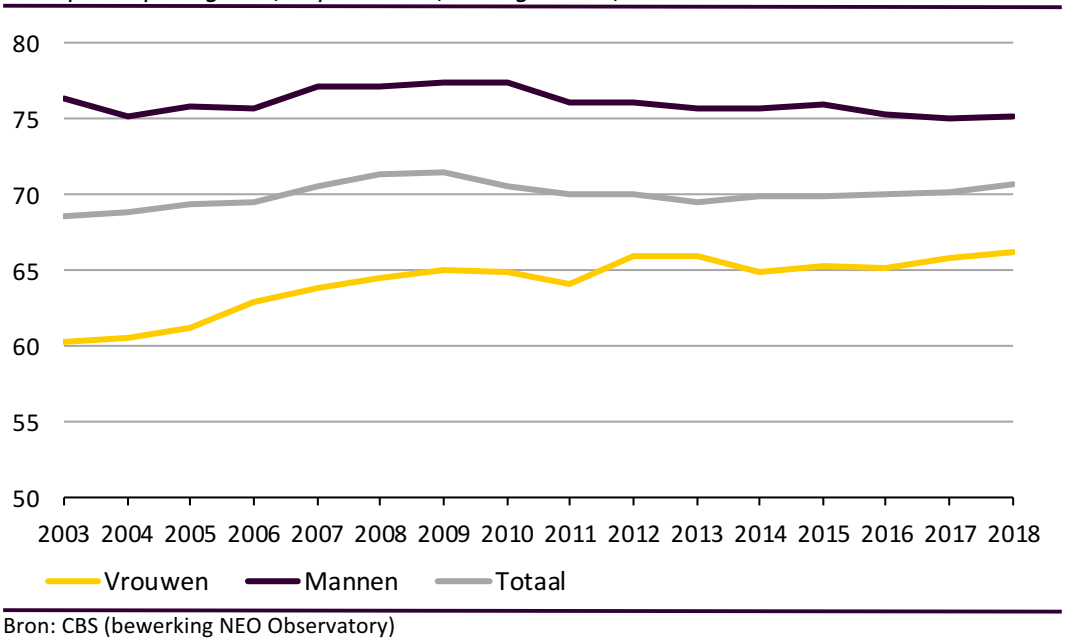

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

Figuur 2.7 Arbeidsparticipatie onder 45-plussers neemt toe en daalt juist onder jongeren
Brutoparticipatiegraad; in procenten; naar leeftijd; 2003-2018

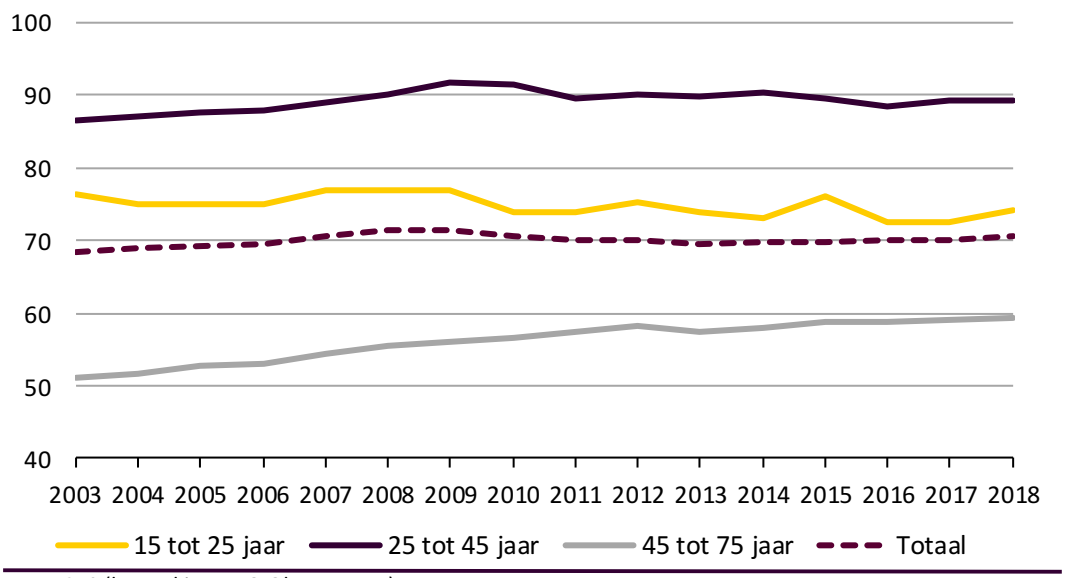

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

2.3 Werkloosheid

Figuur 2.8 Werkloosheid in Holland boven Amsterdam structureel laag en relatief ongevoelig voor conjunctuur
*Werkloosheid; in procenten; Nederland en HbA; 2003-2020**

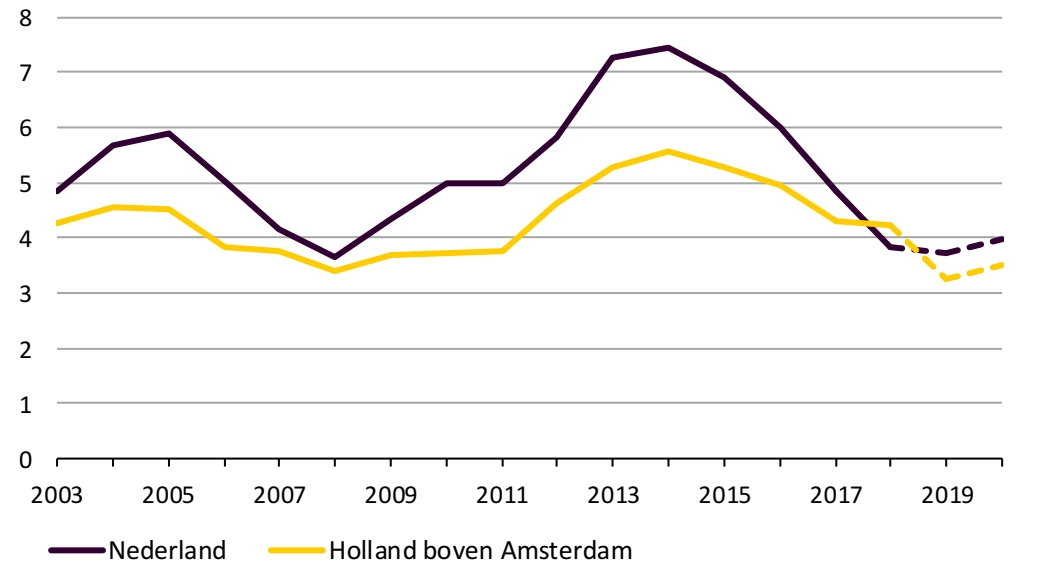

** Prognose 2018 en 2019*
Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

Door het economisch herstel van de afgelopen jaren is de vraag naar arbeid toegenomen en is de werkloosheid in HbA gedaald tot 4,2 procent van de beroepsbevolking in 2018. In de huidige raming van het CPB voor Nederland voor de komende jaren, stabiliseert de werkloosheid verder als gevolg van het aflopen van de huidige hoogconjunctuur en de ontstane kraptes op de arbeidsmarkt. In HbA zal in 2019 en 2020 naar verwachting de werkloosheid nog enigszins dalen tot respectievelijk 3,3 en 3,5 procent. De werkloosheid wordt hiermee zodanig laag dat er problematische schaarste op de

arbeidsmarkt ontstaat. De werkloosheid in HbA ligt structureel onder het nationaal gemiddelde; dat is de resultante van een relatief hoge vraag en een beperkt aanbod dat wordt versterkt door migratie: Nederlandse jongeren trekken er namelijk weg en drukken het aanbod van arbeid. De werkloosheid onder westerse allochtonen in HbA is mede daardoor 0 procent (zie tabel 2.2).

Voor de toename in 2017 en 2018 van de werkloosheid in Westfriesland, die de Enquête Beroepsbevolking van het CBS lijkt te suggereren, hebben wij geen sluitende verklaring. Wij vermoeden dat voor beide jaren sprake is van een mogelijk vertekende uitkomst op basis van de steekproef van het CBS. In UWV-cijfers over het aantal lopende WW-uitkeringen in de Kop van Noord-Holland (waartoe Westfriesland behoort) is deze ontwikkeling in ieder geval niet zichtbaar. Tot en met 2018 wijzen deze cijfers op een aanhoudende daling van het aantal WW-uitkeringen. Het is aannemelijk dat achter deze ontwikkeling een feitelijke daling van de werkloosheid schuilgaat. Nieuwe werklozen zullen immers vrijwel altijd een WW-uitkering aanvragen. Vermoedelijk geven de CBS-cijfers voor Westfriesland in 2017 en 2018 dus een vertekend beeld.

Tabel 2.3 Werkloosheid in Holland boven Amsterdam naar deelregio
*Aantal personen x 1.000, 2018; als percentage van de beroepsbevolking, 2013-2020**

	2018	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019*	2020*
	x 1.000				*%*				
Nederland	350	7,3	7,4	6,9	6,0	4,9	3,8	3,7	4,0
Holland boven Amsterdam	14	5,3	5,6	5,3	4,9	4,3	4,2	3,3	3,5
Kop van Noord-Holland	3	4,7	4,7	5,8	5,8	3,5	3,5	2,9	3,0
Regio Alkmaar	4	6,3	6,3	5,6	4,7	3,9	3,1	3,0	3,2
Westfriesland	7	4,5	5,4	4,5	4,5	5,3	6,1	3,8	4,3

** Prognose 2019 en 2020*
Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

Opleiding

In de afgelopen jaren is met de aantrekkende werkgelegenheid het werkloosheidsniveau weer terug op het lage niveau van de hoogconjunctuur die vóór de economische crisis van 2009-2014 optrad. Vooral laagopgeleiden vinden weer werk. Zij vormen de flexibele schil: in mindere tijden (2011-2013) loopt de werkloosheid onder hen snel op en in economisch betere tijden (2014-2018) daalt deze rap.

Figuur 2.9 Werkloosheid relatief hoog onder laagopgeleiden
Werkloosheid als percentage van de beroepsbevolking; naar opleidingsniveau; 2003-2018

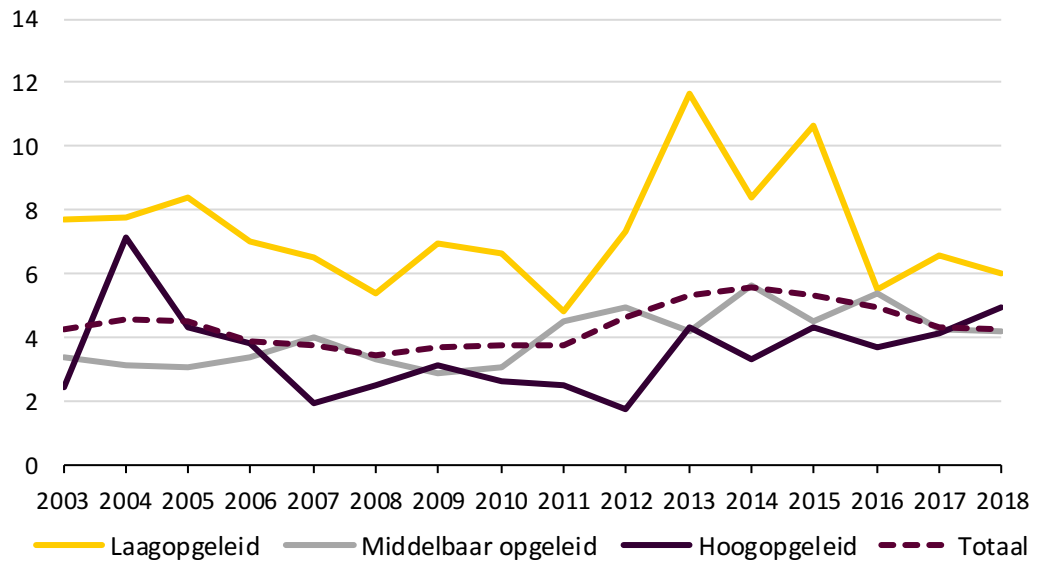

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

Etniciteit, geslacht, leeftijd

In totaal zijn er in 2018, evenals in 2017, 14 duizend werklozen in HbA, wat gelijk staat aan 4,2 procent van de beroepsbevolking. De werkloosheid onder personen met een niet-westerse herkomst is met 5 procent relatief hoog, hoewel dat in geheel Nederland nog hoger ligt, namelijk op 8 procent. Dit terwijl onder autochtonen in HbA de werkloosheid, met slechts 3 procent, juist lager is ten opzichte van het nationaal gemiddelde.

Tussen mannen en vrouwen zijn grote verschillen in arbeidsparticipatie, maar niet in werkloosheid. Vrouwen zijn iets vaker werkloos ten opzichte van mannen in HbA, maar in vergelijking met het nationaal gemiddelde hebben zowel mannen als vrouwen als groep een iets lager werkloosheidspercentage.

Ook voor de verschillende leeftijdsgroepen laat HbA lagere werkloosheidscijfers zien ten opzichte van Nederland. Vooral onder jongeren onder de 25 jaar is de werkloosheid in HbA laag met 2 procent tegenover een landelijk gemiddelde van 7 procent. Het werkloosheidspercentage onder jongeren in Nederland is hoog ten opzichte van dat van de oudere leeftijdsgroepen 25 tot en met 44 jaar en 45 tot en met 74 jaar. Deze groepen kennen landelijk minder dan 4 procent werkloosheid. In HbA is het werkloosheidspercentage van deze twee oudere leeftijdsgroepen net iets lager dan het landelijk gemiddelde.

Tabel 2.4 Opbouw arbeidsaanbod naar opleidingsniveau in Holland boven Amsterdam
*Aantal personen x 1.000; als percentage van de potentiële beroepsbevolking; 2018**

	Totaal	Laag	Middelbaar	Hoog
	Aantal x 1.000			
Potentiële beroepsbevolking	467	145	206	116
Beroepsbevolking	330	77	158	95
Werkzamen	316	73	152	92
Werklozen*	14	5	7	5
Niet-actieven	137	69	48	20
	Aandeel in %			
Potentiële beroepsbevolking	100	100	100	100
Brutoparticipatie	70,7	52,8	76,7	82,3
Nettoparticipatie	67,7	50,0	73,6	79,4
Werkloosheid	4,2	6,0	4,2	5,0
Niet-activiteit	29,3	47,2	23,3	17,7

** Er is niet gecorrigeerd voor afrondingsverschillen. Deze ontstaan door optellingen van cijfers op gemeentelijk niveau, waar de werkloosheid in absolute zin zeer beperkt is, terwijl de eenheid 1000 is.*
Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

2.4 Woon-werkverkeer

Kader 2.1 Aanpassing opstelling pendelstromen tussen regio's
De pendelstromen tussen regio's zijn – anders dan in voorgaande jaren – bepaald op basis van banen van werknemers (definitie CBS/Nationale Rekeningen). In voorgaande jaren waren deze bepaald op basis van werkzame personen, waarbij het verschil in werkzame personen volgens de Enquête Beroepsbevolking (werkzame beroepsbevolking in personen) en werkzame personen volgens de Regionale Economische Jaarcijfers van het CBS (landelijk tussen de 500 en 600 duizend personen) aan overig Nederland werd toegedeeld. Hierdoor werd de omvang van de woon-werkstromen binnen de regio consistent geraamd, maar de omvang van de inkomende pendel uit Overig Nederland overschat. Door nu uit te gaan van banen van werknemers (CBS/Nationale Rekeningen), worden de pendelstromen als geheel onderschat, omdat de pendelstromen van zelfstandigen et cetera, buiten beschouwing zijn gelaten. Het voordeel is dat de inkomende en uitgaande pendel goed met elkaar vergelijkbaar zijn.

Pendelstromen 2018

De in- en uitgaande pendelstromen van HbA zijn als gevolg van de geografie en historie hoofdzakelijk op de MRA gericht. De uitgaande pendel in 2018 van HbA naar MRA kwam op 70 duizend werknemers. De uitgaande pendel van HbA naar Overig Nederland had in 2018 een omvang van 12 duizend werknemers. Zodoende heeft HbA een nettowoonfunctie ten opzichte van met name de MRA. Van de 70 duizend werknemers die vanuit HbA naar de MRA forenzen, wonen er 37 duizend in regio Alkmaar, 24 duizend in Westfriesland en 9 duizend in de Kop van Noord-Holland. De verhoudingen tussen deze cijfers weerspiegelen de nabijheid van de drie deelregio's ten opzichte van de MRA en de omvang van de eigen regio. Regio Alkmaar en Westfriesland zijn in sterkere mate woonregio's voor de MRA dan de Kop van Noord-Holland. De pendel vanuit HbA naar Overig Nederland is beperkt. Deze richt zich, zo laten onderliggende cijfers zien, op Zuid-Holland en Utrecht en nauwelijks op Friesland. De werkgelegenheidscentra liggen namelijk in de Randstad, en HbA is daarvoor primair een nettowoonregio.

HbA heeft een inkomende pendel vanuit de MRA van 24 duizend werknemers (het is toeval dat dit saldo gelijk is aan het pendelsaldo van Westfriesland). Van deze inkomende pendel gaan 15 duizend personen richting regio Alkmaar, 5 duizend personen naar Westfriesland en 4 duizend personen naar de Kop van Noord-Holland. Deze verhoudingen laten zien dat regio Alkmaar zowel een woon- als werkregio is voor de MRA, en dat Westfriesland overwegend een woonregio is. De inkomende pendel Vanuit de MRA pendelen 5 duizend werknemers naar Westfriesland, terwijl de uitgaande pendel van Westfriesland een omvang heeft van 24 duizend werknemers. Voor regio Alkmaar zijn deze pendelstromen respectievelijk 15 en 37 duizend werknemers. De Kop van Noord-Holland biedt voor 4 duizend personen uit de MRA werk, terwijl 9 duizend personen in de MRA werken maar in de Kop van Noord-Holland wonen.

De conclusie is dat regio Alkmaar binnen HbA een centrum is voor wonen en werken. Het aantal wonenden en werkenden is daar het grootst (60 duizend werknemers) en de pendelstromen vanuit Westfriesland en de Kop van Noord-Holland naar regio Alkmaar zijn zowel absoluut als relatief groot. Het percentage mensen dat in regio Alkmaar woont en werkt (52 procent van het totaal aantal werkzame inwoners in loondienst) is lager dan die van de Kop van Noord-Holland en Westfriesland (respectievelijk 62 en 57 procent).

Tabel 2.5 Woon-werkverkeer binnen Holland boven Amsterdam met de MRA en Overig Nederland
Pendelmatrix; aantal banen van werknemers; x 1.000 werknemers; 2018

Woonregio	Kop van Noord-Holland	Westfriesland	Regio Alkmaar	MRA	Overig Nederland	**Totaal werken**
Werkregio						
Kop van Noord-Holland	46	3	5	4	2	**61**
Westfriesland	4	57	6	5	3	**75**
Regio Alkmaar	11	10	60	15	1	**98**
MRA	9	24	37	981	404	**1.454**
Overig Nederland	3	4	5	181		
Totaal wonen	**73**	**98**	**114**	**1.185**		

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

De ontwikkeling van de woon-werkstromen tussen 2014 en 2018

Het economisch herstel in de jaren 2014 tot en met 2018 laat het ruimtelijke karakter van de huidige economische groei zien. In de MRA kwamen er ruim 123 duizend banen voor werknemers bij. Van die werknemers wonen er 80 duizend in de MRA. De uitgaande pendel van HbA naar de MRA is in aantal het snelst gestegen, namelijk met 8 duizend personen. Opvallend is dat de uitgaande pendel naar Overig Nederland is afgenomen (met 5 duizend personen). De inkomende pendel van HbA uit de MRA is slechts met duizend personen toegenomen, hoofdzakelijk naar regio Alkmaar. Dit onderstreept de verschuiving van werkgelegenheid in de richting van de MRA.

Tabel 2.6 Woon-werkverkeer binnen Holland boven Amsterdam met de MRA en Overig Nederland (recent verleden)

Pendelmatrix; aantal banen van werknemers; x 1.000 personen in loondienst; 2014-2018

Woonregio	Kop van Noord-Holland	Westfriesland	Regio Alkmaar	MRA	Overig Nederland	**Totaal werken**
Werkregio						
Kop van Noord-Holland	2	-1	0	-1	-1	**-1**
Westfriesland	0	4	2	0	0	**6**
Regio Alkmaar	1	1	3	2	-1	**6**
MRA	1	3	3	80	35	**123**
Overig Nederland	-2	-2	-1	24		
Totaal wonen	**3**	**5**	**8**	**104**		

Bron: CBS (bewerking NEO Observat

3. Economische structuur en concurrentiekracht van Holland boven Amsterdam

- De economische ontwikkeling van HbA werd tussen 1995 en 2017 in relatief sterke mate gedragen door de sectoren Zorg, Detailhandel en Groothandel gevolgd door Landbouw, Overheid, Bouw en Horeca.
- In die periode (1996-2017) is de economische structuur van HbA niet wezenlijk veranderd. Wel is het belang van de sector Zorg duidelijk toegenomen en is het aandeel van de sectoren Overheid, Landbouw en Financiële diensten in zowel werkgelegenheid als toegevoegde waarde kleiner geworden.
- Industrie is eveneens een voor HbA kenmerkende én stuwende sector, maar door sterkere concentraties elders in Nederland, niet ruimtelijk oververtegenwoordigd ten opzichte van het landelijk gemiddelde.
- Grote, voor HbA kenmerkende sectoren zoals Bouw, Overheid en Landbouw, kenden een relatief lage werkgelegenheidsgroei in de periode 1996-2017.
- De arbeidsproductiviteitsgroei vertraagt in HbA, net als in de rest van Nederland.

In dit hoofdstuk beschrijven en analyseren we de economische structuur van Holland boven Amsterdam (HbA). Hierbij richten we ons in het bijzonder op de lange termijn: de periode 1996-2017, de langste tijdreeks waarvoor cijfers beschikbaar zijn. In paragraaf 3.1 kijken we naar de omvang en jaarlijkse groei van sectoren in deze periode en het specialisatiepatroon van HbA in vergelijking met Overig Nederland. Hierbij richten we ons op groei in termen van toegevoegde waarde en werkgelegenheid. In paragraaf 3.2 beschrijven we de veranderingen in de economische structuur die zich tussen 1995 en 2017 in HbA hebben voorgedaan. In paragraaf 3.3 analyseren we tot slot de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit in de periode 1996-2008 (tot aan het uitbreken van de Grote Recessie) en de periode vanaf 2009. Arbeidsproductiviteitsontwikkeling is een belangrijke aanjager van economische groei, en wordt steeds belangrijker tegen de achtergrond van vergrijzing en bevolkingsdaling waardoor de (potentiële) beroepsbevolking de komende jaren zal afnemen. In dit hoofdstuk wordt geen uitsplitsing gemaakt naar de drie deelregio's binnen HbA; deze komt in hoofdstuk 4 aan bod.

3.1 Economische ontwikkeling per sector en specialisatie

Op basis van de omvang van iedere sector in de economie van HbA kunnen we aan de hand van de specialisatiegraad bepalen welke sectoren zijn oververtegenwoordigd in de regio.[6] Analyse van het specialisatiepatroon helpt bij de beantwoording van de vraag of de economische ontwikkeling in HbA drijft op voor de regio kenmerkende sectoren of juist op relatief kleinere, opkomende bedrijfsactiviteiten. De specialisatiegraad is hiertoe berekend op basis van, respectievelijk, de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid (arbeidsvolume in voltijdeenheden) per sector (zie figuur 3.1 en figuur 3.2). In beide gevallen reflecteert de bolgrootte het aandeel van iedere sector in de economie van HbA.

Figuur 3.1 bestaat uit vier kwadranten die gevormd worden door (i) de groei van de gemiddelde toegevoegde waarde van HbA (horizontale stippellijn) en (ii) het relatieve aandeel van iedere sector in de totale toegevoegde waarde van HbA ten opzichte van Overig Nederland (verticale stippellijn). Ten opzichte van Overig Nederland is HbA sterk gespecialiseerd in de sectoren aan de rechterzijde van deze

[6] De berekening is als volgt:

$$\frac{\text{Aandeel sector (in \%) in totale toegevoegde waarde (of werkgelegenheid) HbA}}{\text{Aandeel sector (in \%) in totale toegevoegde waarde (of werkgelegenheid) Overig Nederland}} \times 100$$

verticale stippellijn. Sectoren waarin HbA sterk is gespecialiseerd én die bovengemiddeld snel groeiden in de periode 1996-2017, bevinden zich in het kwadrant rechtsboven. Dit zijn sectoren die bij uitstek bepalend zijn voor de groei van de economie van HbA, zeker wanneer het qua omvang ook nog eens grote sectoren zijn.

Uit figuur 3.1 blijkt dat de sectoren Detailhandel, Zorg en Groothandel – tezamen goed voor ruim een kwart van het brp van HbA en 30 procent van de werkgelegenheid – kenmerkende bedrijfsactiviteiten zijn voor de regio en in relatief sterke mate hebben bijgedragen aan de economische groei. Ditzelfde geldt voor de sector Onroerend goed. Deze sector is oververtegenwoordigd en heeft met ruim 9 procent een relatief groot aandeel in het brp van HbA en groeide in de periode 1996-2017 net iets sneller dan gemiddeld. Dankzij de bevolkingsgroei in de afgelopen 23 jaar (de periode 1996-2017) en de toename van vastgoedwaarde, hebben bedrijven in deze sector veel toegevoegde waarde kunnen genereren. Dit wordt doorgaans gedaan met weinig personeel, zo blijkt in figuur 3.2 uit de kleine omvang van de bol in vergelijking met de bolomvang van de sectoren Detailhandel, Zorg en Groothandel.

Daarentegen is Industrie in HbA weliswaar ondervertegenwoordigd in de regio in vergelijking met Overig Nederland, maar is deze sector zowel in termen van toegevoegde waarde als van werkgelegenheid een omvangrijke, die bovendien een ruim bovengemiddelde economische groei (toegevoegde waarde) heeft gerealiseerd. Dit maakt deze sector toch ook tot een kenmerkende én stuwende economische activiteit in HbA. Landbouw, Overheid, Bouw en Horeca zijn eveneens kenmerkende economische sectoren in HbA met een stabiele groei van toegevoegde waarde, echter in de periode 1996-2017 op een wat lager tempo dan het regionale gemiddelde. Voor de werkgelegenheidsontwikkeling in HbA speelt Horeca wel een meer uitgesproken rol. De toegevoegde waarde van de sector Bouw leed tijdens de recessieperiode 2008-2013 onder de sterke vraaguitval. In de periode vanaf 2014 is deze vraag, met het aantrekken van de woningmarkt en de intrede van de hoogconjunctuur, weer sterk aangetrokken en maakte de Bouwsector gemiddeld de snelste economische groei door.

Figuur 3.1 Landbouw is een zeer kenmerkende sector van Holland boven Amsterdam
Toegevoegde waarde; specialisatie-index, 2016 (horizontale as); gemiddelde jaarlijkse groei, 1996-2017 (verticale as); omvang toegevoegde waarde (grootte van bol), 2017

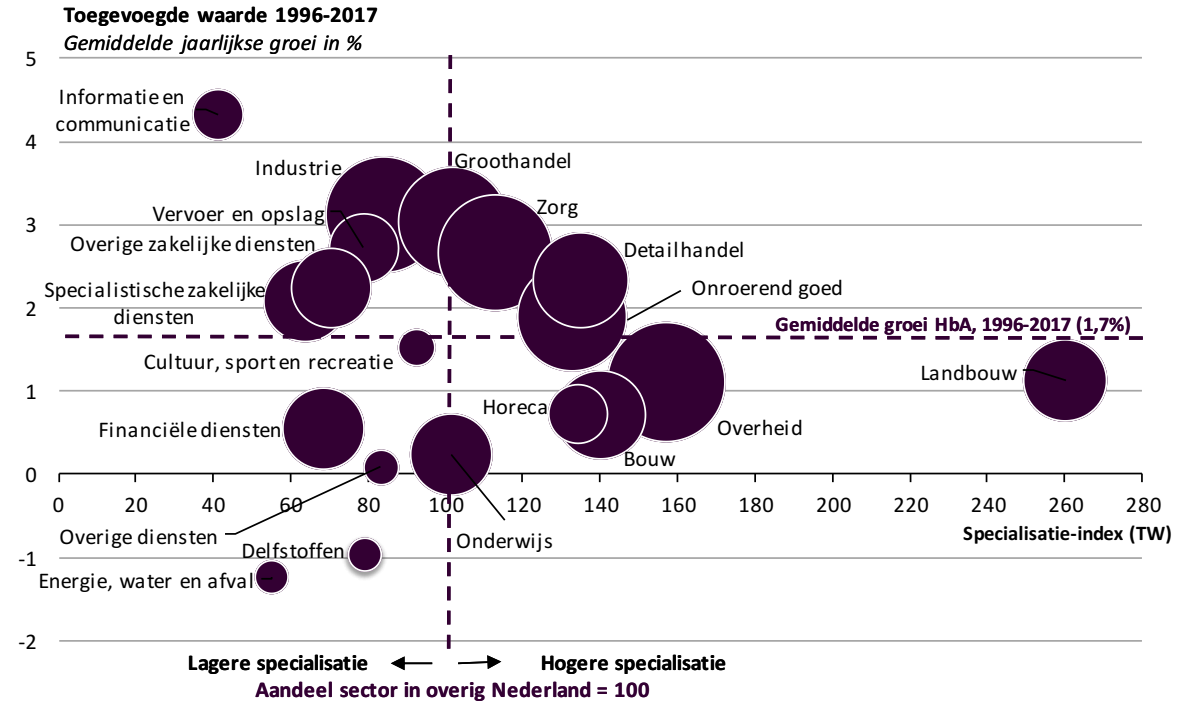

Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

Horeca (waaronder hotels, pensions, campings, cafés en restaurants vallen) is een van de sectoren waarin consumptieve bestedingen van toeristen en recreanten terechtkomen. Toerisme en recreatie is een bestedingscategorie en geen economische hoofdsector die in de Standaard Bedrijfsindeling van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) wordt onderscheiden, en is om die reden ook niet opgenomen als bol in figuur 3.1 en figuur 3.2. Andere sectoren die in meer of mindere mate profiteren van uitgaven van toeristen en recreanten in HbA zijn Detailhandel en Vervoer en opslag (denk aan de veerdienst naar Texel, georganiseerde pleziervaart en personenvervoer per taxi, bus of trein). Autoverhuur en reisorganisaties vallen onder Overige zakelijke diensten, waarmee ook door deze hoofdsector diensten worden aangeboden aan toeristen en recreanten. Ditzelfde geldt voor de sectoren Cultuur, sport en recreatie en Overige diensten (waar bijvoorbeeld sauna's en andere vormen van *wellness* onder vallen). Veel van deze sectoren maakten in de periode 1996-2017 een positieve ontwikkeling door. Daarmee draagt het diverse aanbod van diensten aan toeristen en recreanten bij aan de economische ontwikkeling van HbA.

Informatie en communicatie is een relatief kleine sector die vanaf 1995 in opkomst is in HbA (getuige de ruim bovengemiddelde groei van toegevoegde waarde en werkgelegenheid), echter zonder sterke ruimtelijke concentratie in vergelijking met andere delen van het land. Met name in de Metropoolregio Amsterdam (MRA) is er een sterke clustering van bedrijfsactiviteiten op het gebied van Informatie en communicatie.

Kader 3.1 De specialisatie-index

De specialisatie-index geeft aan hoe het aandeel van een sector in de economie van HbA zich verhoudt tot het aandeel van dezelfde sector in de economie van Overig Nederland. Wanneer een sector relatief groot is in HbA, duidt dit op een sterke positie van HbA in deze bedrijfsactiviteit. Een dergelijk economisch zwaartepunt komt tot uiting in een indexscore hoger dan 100. Omgekeerd drukt een score lager dan 100 een relatief beperkte vertegenwoordiging van een sector in HbA uit. In de praktijk betekent een hoge specialisatie-indexscore ook dat er sprake is van fysieke concentratie van de betreffende bedrijfsactiviteiten.

De gedachte achter de specialisatie-index is dat een sectorale oververtegenwoordiging het resultaat is van kostenvoordelen en productiviteitsvoordelen, die samenhangen met specifieke gunstige regionale factoren. In economisch jargon spreken we van comparatieve voordelen, zoals (unieke) kennis, kunde, menselijk kapitaal, (internationale) bereikbaarheid, vertrouwen, et cetera. Deze voordelen bepalen in belangrijke mate de concurrentiepositie van bedrijfsactiviteiten binnen de regio.

In hoofdstuk 1 is ingegaan op de werkgelegenheidsontwikkeling in HbA in de recente periode 2014-2017. Uit die analyse (zie figuur 1.7) blijkt dat Overige zakelijke diensten, Horeca, Cultuur, sport en recreatie, Onroerend goed, Groothandel en Industrie bepalende sectoren zijn geweest voor de recente werkgelegenheidsgroei in HbA. Daarnaast groeide vanaf 2014 de werkgelegenheid in Specialistische zakelijke diensten en Informatie en communicatie in een tempo net boven de gemiddelde werkgelegenheidstoename in HbA van 1,0 procent per jaar.

Figuur 3.2 toont de werkgelegenheidsgroei per sector in 1996-2017 (zoals gezegd, de langste periode waarvan data beschikbaar zijn). In deze 23 jaar lag het tempo van werkgelegenheidsgroei in HbA iets lager dan in de recente periode vanaf 2014: gemiddeld 0,8 procent per jaar. Uit figuur 3.2 blijkt verder dat juist de omvangrijke sectoren waarin HbA een hoge specialisatiescore heeft, structureel hebben bijgedragen aan deze lagere werkgelegenheidsgroei in vergelijking met het recente tijdvak. Het patroon dat zichtbaar is in figuur 3.2 voor de periode 1996-2017 geeft aan dat in HbA het de ruimtelijk oververtegenwoordigde sectoren zijn die een relatief zwakke economische groei hebben doorgemaakt. Dit verklaart de achterblijvende groei ten opzichte van Overig Nederland.

In hoofdstuk 4 zijn soortgelijke figuren als 3.1 en 3.2 voor de Kop van Noord-Holland, Westfriesland en regio Alkmaar afzonderlijk opgenomen. Die maken duidelijk dat de economische ontwikkelingen in de Kop van Noord-Holland – waar de sectoren Overheid (met onder andere veel werkgelegenheid bij de Koninklijke Marine) en Landbouw sterk zijn geconcentreerd – in belangrijke mate bijdragen aan dit beeld. Zo heeft de maritieme krijgsmacht, als gevolg van bezuinigingen tussen 1995 en 2018, geen uitgesproken werkgelegenheidsgroei gekend. De ruim vertegenwoordigde Landbouwsector in de Kop van Noord-Holland en Westfriesland kende gedurende de onderzochte periode een gematigde economische ontwikkeling. Het is niet duidelijk wat hiervan de precieze oorzaak is. Tegelijkertijd zijn er aan landbouw gerelateerde bedrijfsactiviteiten die wel gegroeid zijn. Een kenmerkend voorbeeld voor HbA is de zaadveredeling met alle bijbehorende bedrijvigheid in 'Seed Valley'. Sommige van deze bedrijfsactiviteiten vallen buiten de Landbouwsector en zijn daarmee onderdeel van een andere bol in figuur 3.1 en figuur 3.2 (bijvoorbeeld Groothandel voor de internationale handel in zaden en gewassen).

De ruime vertegenwoordiging van de Land- en tuinbouwsector in HbA wordt deels ook weerspiegeld door de omvang en groei van de sector Overige zakelijke diensten. Hieronder vallen namelijk arbeidsbemiddelings- en uitzendbureaus. Zij vervullen een belangrijke rol bij het voorzien in voldoende personeel voor de Land- en tuinbouwsector. Vaak zijn dit internationale migranten uit de EU.

Figuur 3.2 Sterke werkgelegenheidsgroei in de Zorg en specialisatie in Landbouw
Arbeidsvolume werkzame personen (fte's); specialisatie-index, 2016 (horizontale as); gemiddelde jaarlijkse groei 1996-2017 (verticale as); omvang (grootte van bol), 2017

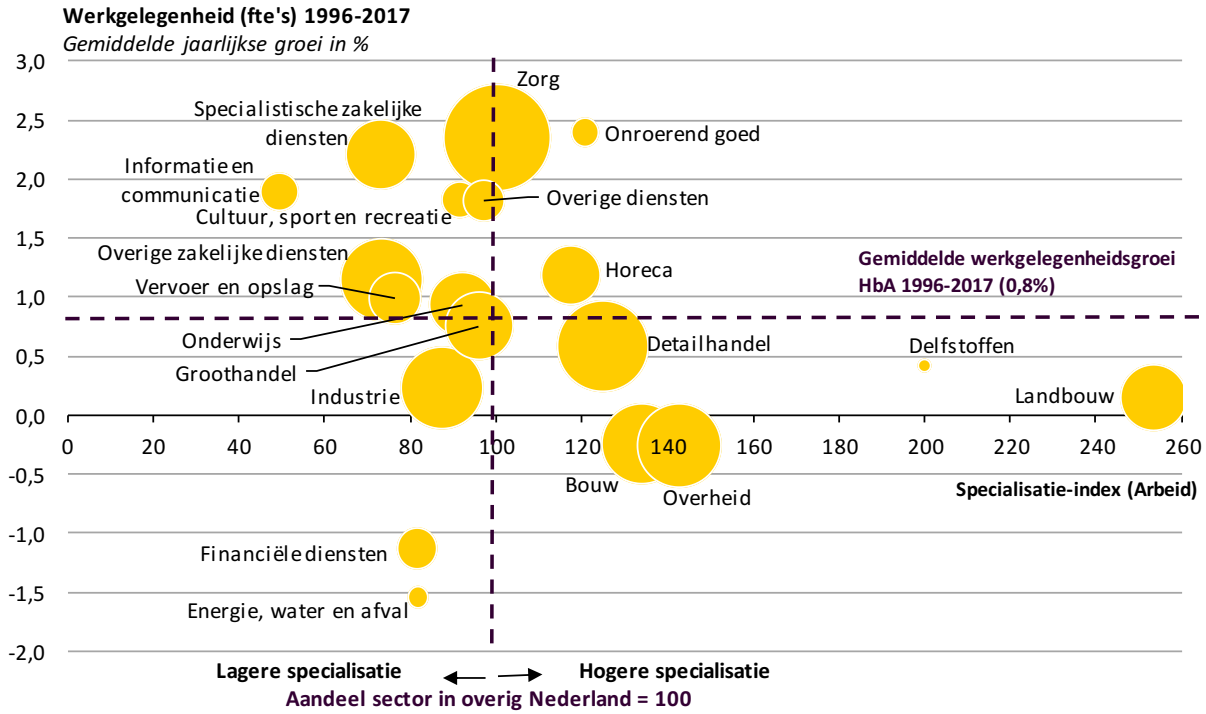

Bron: CBS (bewerking TNO)

3.2 Structuurveranderingen tussen 1995 en 2017

In de vorige paragraaf beschreven we in figuur 3.1 en figuur 3.2 de groei van toegevoegde waarde en werkgelegenheid per sector in de periode 1996-2017, tezamen met de omvang van sectoren in 2017. In deze paragraaf zoomen we iets verder uit en vergelijken we de relatieve omvang van sectoren in 1995 met de stand daarvan in 2017. Zodoende worden verschuivingen in de economische structuur

van HbA tijdens een periode van 23 jaar in beeld gebracht. Figuur 3.3 en figuur 3.4 tonen het aandeel van sectoren in de economie van HbA, in termen van respectievelijk toegevoegde waarde (hun bijdrage aan het brp) en werkgelegenheid. In figuur 3.3 zijn de sectoren hierbij gesorteerd van hoog naar laag, op basis van de relatieve omvang in 2017. Omwille van een goede vergelijkbaarheid is dezelfde volgorde aangehouden in figuur 3.4.

Uit de twee figuren blijkt dat de economische structuur van HbA in een periode van 23 jaar niet substantieel veranderd is. Sectoren die in 1995 een groot aandeel in het brp of de werkgelegenheid hadden, zijn nog altijd omvangrijke sectoren. Dit staat in contrast met een duidelijke economische transformatie die grootstedelijke regio's (wereldwijd) hebben doorgemaakt, waarbij het belang van industrie fors kleiner is geworden en diensten de overhand hebben gekregen. Dit proces hangt onder andere samen met de opkomst, snelle ontwikkeling en brede toepassing van ICT. In HbA heeft de sector Informatie en communicatie slechts licht aan economisch belang gewonnen, waardoor de verschuivingen in de relatieve economische bijdrage van sectoren als gevolg van deze trend minder uitgesproken zijn dan in grootstedelijke regio's als de MRA. De meest in het oog springende verandering in HbA is de toename van het economisch belang van de sector Zorg. Daarentegen hebben de sectoren Overheid, Landbouw, Financiële diensten en Delfstoffenwinning (wat in HbA met name dienstverlening voor de winning van aardolie en -gas betreft) relatief veel terrein verloren.

Figuur 3.3 Aandeel Zorgsector in de economie van Holland boven Amsterdam sterk toegenomen
Aandeel van sectoren in het brp van HbA; in procenten; 1995 en 2017

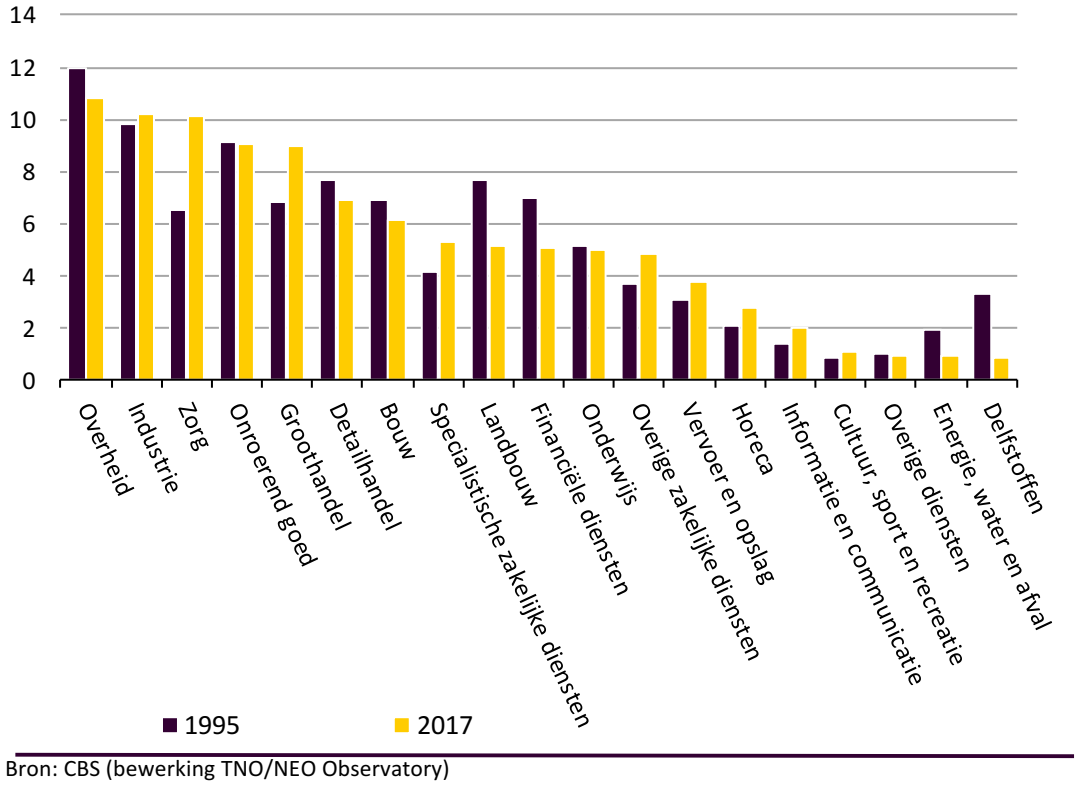

Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

Figuur 3.4 Zorg is de grootste werkgever geworden in Holland boven Amsterdam
Aandeel van sectoren in de totale werkgelegenheid van HbA; in procenten; 1995 en 2017

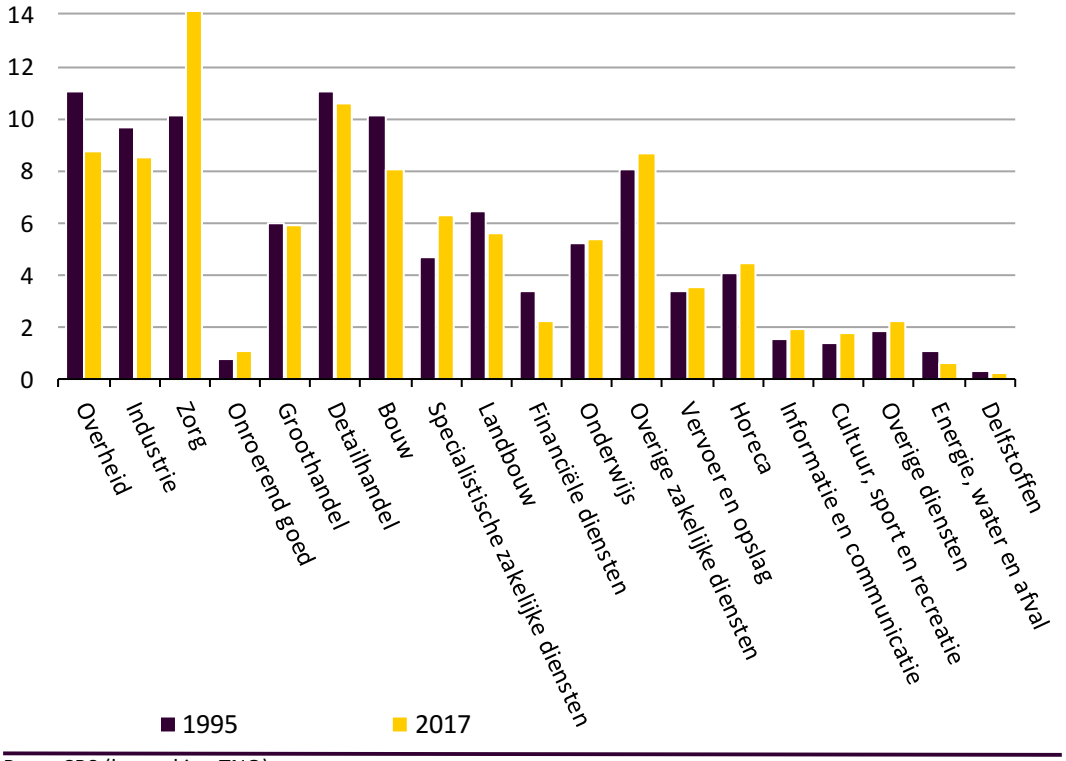

Bron: CBS (bewerking TNO)

Een groot deel van de sector Overheid in HbA hangt samen met de activiteiten van de Koninklijke Marine in Den Helder. Zoals hierboven al vermeld, zijn in de periode tussen 1995 en 2017 zowel bij de overheid als bij Defensie veel bezuinigingen doorgevoerd, waardoor de economische omvang (die vrijwel een-op-een samenhangt met het aantal werkzame personen) is afgenomen.

Financiële dienstverleners zijn hun activiteiten in sterke mate gaan concentreren in grotere, centrale kantoren en hebben – met het toenemend belang van onlinedienstverlening – veel kleine filialen gesloten. Veelal is het hoofdkantoor in Amsterdam gevestigd, waar financiële dienstverleners zich meer en meer zijn gaan clusteren.

De daling van de relatieve economische omvang van Landbouw in HbA gaat, anders dan bij de sector Financiële diensten, niet gepaard met een absolute daling van productie en werkgelegenheid tussen 1995 en 2017. De verschuiving van het economisch belang van Landbouw is in die zin puur een resultante van snellere groei in andere sectoren, zoals de Zorg, Specialistische zakelijke diensten, Overige zakelijke diensten en Vervoer en opslag (zie ook de figuren 3.1 en 3.2 in de vorige paragraaf). Met de hoge specialisatiegraad is de Landbouwsector (waaronder ook tuinbouw en visserij zijn gerekend) anno 2017 nog altijd een kenmerkende activiteit in HbA. Voor een deel hangt het toegenomen belang van een sector als Overige zakelijke diensten hier ook mee samen. Hieronder vallen namelijk arbeidsbemiddelings- en uitzendbureaus. Hun rol bij het vinden van voldoende arbeidskrachten voor het seizoenswerk in deze sector, is door de jaren heen steeds groter geworden .

Tot slot is er sprake van een toegenomen economisch belang van de sectoren Horeca (waaronder ook hotels en campings vallen) en Cultuur, sport en recreatie. Hierin klinkt een toegenomen belang van dienstverlening aan toeristen en recreanten door. Ook is het aandeel van de sector Vervoer en opslag groter geworden. De groei hangt vooral samen met goederenvervoer over de weg, maar voor een deel

ook met vervoersdiensten die een toeristisch oogmerk hebben (zoals de veerdienst naar Texel en professionele pleziervaart in de regio).

3.3 Arbeidsproductiviteitsontwikkeling

De gemiddelde groei van toegevoegde waarde en van werkgelegenheid per sector (zie de figuren 3.1 en 3.2) lopen soms sterk uiteen. Dit is bijvoorbeeld goed zichtbaar in de Industrie van HbA, waar de toegevoegde waarde in de periode 1996-2017 gemiddeld met 3,1 procent per jaar groeide terwijl de werkgelegenheid gemiddeld met 0,2 procent per jaar toenam. Zodoende was in de vorige paragraaf (zie de figuren 3.3 en 3.4) zichtbaar dat het economisch belang van Industrie in termen van bijdrage aan het brp is toegenomen, maar in termen van werkgelegenheid per saldo is afgenomen. Industriële activiteiten zijn veel kapitaalintensiever dan andere bedrijfsactiviteiten: hier kon een groot deel van de productie gemechaniseerd en geautomatiseerd worden, waardoor een sterke arbeidsproductiviteitsgroei mogelijk was.

De groei van arbeidsproductiviteit is van groot belang voor economische welvaart. Dankzij hogere arbeidsproductiviteit kan met eenzelfde inzet van arbeid een hogere materiële welvaart worden bereikt. Arbeidsproductiviteitsgroei kan voortkomen uit zowel de inzet van meer kapitaal (extra machines of robots) als het slimmer produceren (door betere technieken, kennis en processen). Arbeidsproductiviteit bepaalt ook in belangrijke mate de concurrentiepositie van bedrijven ten opzichte van elkaar of tussen landen en regio's: productiekosten worden hier immers per saldo lager van.

Er is momenteel sprake van een vertragende groei van de arbeidsproductiviteit in Nederland en in andere landen. Dit blijkt onder andere uit recente publicaties van het Centraal Planbureau (CPB) en de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO).[7] Met de vergrijzing en de navenante krimp van de beroepsbevolking – die in HbA wordt versterkt door de demografische ontwikkelingen in de Kop van Noord-Holland – is dit een ontwikkeling die aandacht verdient. De groei van de werkgelegenheid kan in deze context namelijk niet langer de bron van hoge economische groei zijn. Figuur 3.5 toont dat de arbeidsproductiviteitsontwikkeling in HbA de landelijke trend volgt: net als in Overig Nederland is er sprake van een duidelijk zichtbare vertraging van gemiddelde jaarlijkse arbeidsproductiviteitsgroei in de periode 2009-2017 vergeleken met de periode 1996-2008. In HbA is de vertraging bovendien nog sterker dan in de rest van Nederland, terwijl het tempo van arbeidsproductiviteitsgroei in HbA in de periode 1996-2008 nagenoeg hetzelfde was als elders in Nederland.

Voor de vertragende productiviteitsgroei is een aantal generieke verklaringen aan te dragen. Ten eerste het financiële beleid van de Europese Centrale Bank (ECB) in combinatie met de wettelijke bescherming van werknemers. Als gevolg van de lage rente hebben bedrijven goedkoop geld kunnen lenen, waardoor relatief slecht functionerende bedrijven het langer vol houden. Daarnaast zijn, dankzij de bescherming van ontslagrecht, werknemers blijven werken op plekken die relatief weinig toegevoegde waarde hebben voortgebracht. Met andere woorden: het proces van creatieve destructie is vertraagd.

Ten tweede reduceert de gematigde loongroei daarbovenop de prikkel bij bedrijven om te investeren in technologische ontwikkelingen en daarmee te besparen op arbeid.

[7] Zie o.a. CPB (2017), Productivity slowdown – Evidence for the Netherlands, *CPB Communication,* March 7*, 2017*. Zie ook OECD (2019), *Compendium of Productivity indicators*.

Ten derde is er mogelijk sprake van een tragere groei van menselijk kapitaal, waardoor er een risico is op slechtere kwalitatieve aansluiting van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt (zogenoemde mismatches).

Ten vierde kan de vergrijzing van de beroepsbevolking een remmend effect hebben op de arbeidsproductiviteitsontwikkeling. Vaak wordt gezegd dat mensen rond hun 45ste levensjaar op de top van hun productiviteit zitten. Er is sprake van een samenstellingseffect in de beroepsbevolking, waarbij deze groep ten opzichte van jongere en oudere werkzame personen kleiner wordt.

Ten slotte is de opkomst van nieuwe doorbraaktechnologieën (zoals vroeger de stoommachine en meer recent ICT) een drijfveer voor de golfbeweging van arbeidsproductiviteitsontwikkeling op lange termijn. Momenteel zijn er geen nieuwe doorbraaktechnologieën die voor een sterke toename van de arbeidsproductiviteit zorgen.

Voor de relatief sterke arbeidsproductiviteitsvertraging in HbA (ten opzichte van Overig Nederland), hebben we geen specifieke verklaring. Wel past het patroon in het beeld dat arbeidsproductiviteitsgroei relatief sterk op peil blijft in regio's waar de bevolking vertraagd vergrijst, waar het aandeel hoogopgeleiden stijgt en waar agglomeratie-effecten een belangrijke rol spelen (zie ook *Economische Verkenningen MRA 2019* en de studie *Groei & Krimp*[8]). Op deze punten wordt HbA gekenmerkt door processen die in elk geval een deel van de productiviteitsvertraging kunnen verklaren. HbA kent immers een relatief snel proces van vergrijzing en ontgroening (dit laatste onder andere als gevolg van bevolkingsontwikkelingen in de Kop van Noord-Holland en mogelijk ook van – veelal hoogopgeleide – afgestudeerden die na hun studie niet terugkeren en elders een gezin stichten). Mogelijk dat daarnaast de ruimtelijke oververtegenwoordiging van sectoren met een minder gunstige arbeidsproductiviteitsontwikkeling een rol speelt (zoals de sector Bouw in HbA).

Figuur 3.5 Arbeidsproductiviteitsgroei Holland boven Amsterdam en Overig Nederland daalt fors
Arbeidsproductiviteit; toegevoegde waarde per fte; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten; 1996-2017

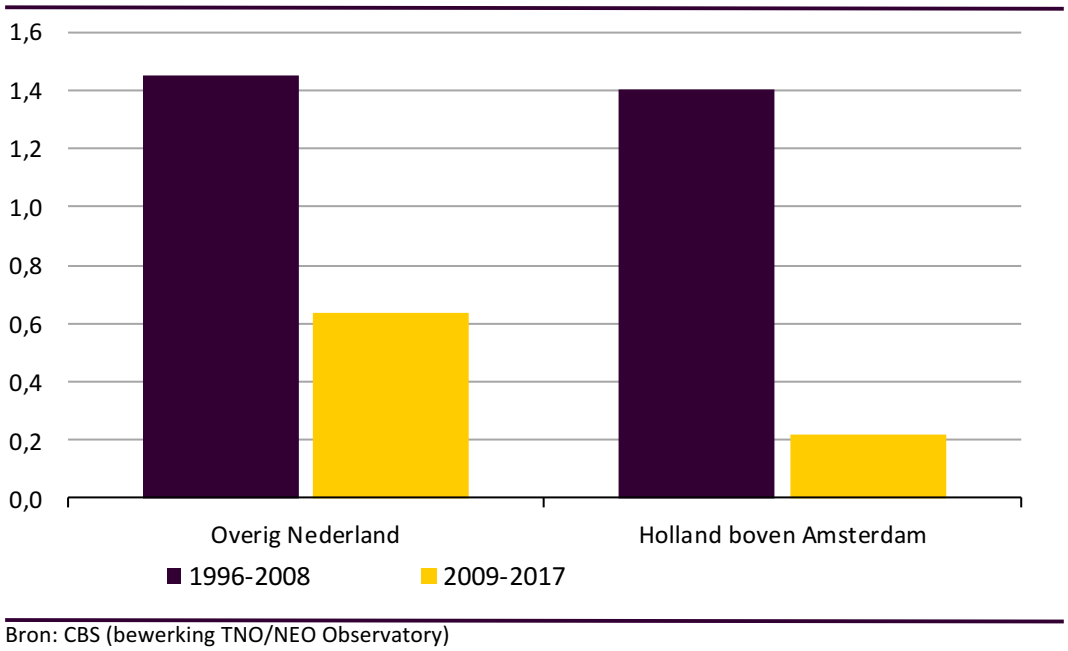

Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

[8] Vermeulen, W., C.N. Teulings, G. Marlet en H.L.F. de Groot (2016), *Groei & Krimp*, Nijmegen: VOC Uitgevers.

In figuur 3.6 is de arbeidsproductiviteitsontwikkeling per sector weergegeven. Hierin is te zien dat vrijwel alle sectoren in de economie van HbA een vertraging of zelfs een kanteling van positieve naar negatieve arbeidsproductiviteitsgroei hebben doorgemaakt. Landbouw, Zorg en Onroerend goed vormen hierop een uitzondering; zij hebben in de periode 2009-2017 een hogere arbeidsproductiviteitsgroei weten te realiseren. In het geval van Onroerend goed hangt deze ontwikkeling sterk samen met het herstel van de woningmarkt in Nederland. Bouwbedrijven profiteren hier ook nu van, maar die hebben na het dieptepunt van de recessie in 2009 nog relatief lang een moeizame economische ontwikkeling gekend. Deze heeft zijn weerslag op de gemiddelde arbeidsproductiviteitsontwikkeling vanaf 2009.

Figuur 3.6 Arbeidsproductiviteitsgroei per sector in Holland boven Amsterdam verschilt sterk
Arbeidsproductiviteit per sector; toegevoegde waarde per fte; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten; 1996-2017

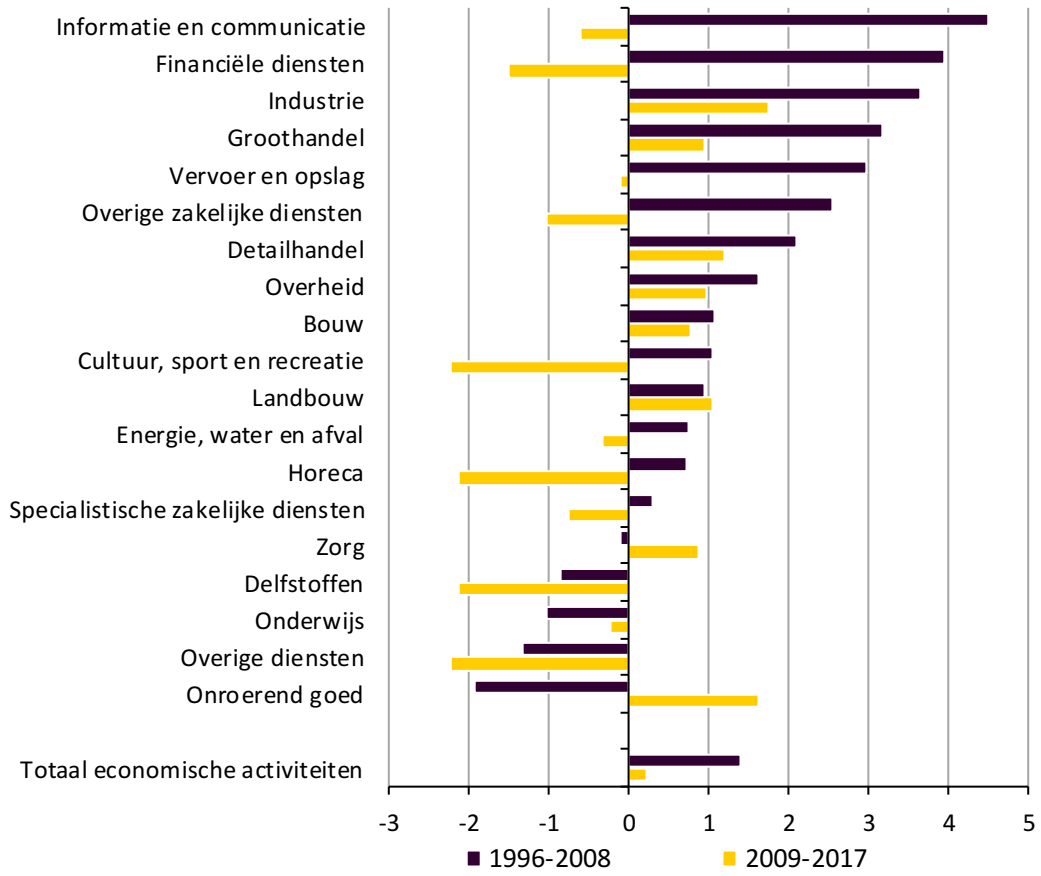

Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

4. Kerncijfers per deelregio

- In de periode 1996-2017 ontwikkelde de economie van HbA zich positief, in een groeitempo net onder het landelijk gemiddelde.
- De economie van HbA bracht in 2017 bijna 17 miljard euro voort. Regio Alkmaar heeft hierin het grootste aandeel (ruim 42 procent), gevolgd door Westfriesland (30 procent) en de Kop van Noord-Holland (28 procent). De werkgelegenheid is op ongeveer gelijke wijze verdeeld over de drie deelregio's.
- Door een gemiddeld snellere groei in regio Alkmaar en Westfriesland is het aandeel van de Kop van Noord-Holland in de economie van HbA ten opzichte van 1995 kleiner geworden. Voor 2019 en 2020 is de verwachting dat alle drie de deelregio's van HbA een positieve economische ontwikkeling doormaken.
- De brutoparticipatie in HbA is in 2018 met 70,7 procent van de potentiële beroepsbevolking ongeveer even hoog als het landelijk gemiddelde. De werkloosheid in HbA is – net als in de rest van Nederland – gedaald tot een uitzonderlijk laag niveau (4,2 procent in 2018).
- De drie deelregio's van HbA hebben elk hun eigen profiel met zeer verschillende comparatieve voordelen: regio Alkmaar als uitloper van de Randstad met hoogwaardige industrie, diensten en zelfstandige groeikracht; de Kop van Noord-Holland, die sterk afhankelijk is van de overheid (Marine) en maritieme industrie en dienstverlening en waar de bevolking krimpt; en daartussenin Westfriesland met een sterke specialisatie in landbouw, daarmee samenhangende groothandel en industrie en research & development (zaadveredeling in 'Seed Valley').

In dit hoofdstuk wordt de economische ontwikkeling per deelregio van Holland boven Amsterdam (HbA) belicht. Achtereenvolgens beschrijven we de Kop van Noord-Holland, Westfriesland en regio Alkmaar. Iedere paragraaf vormt een korte, op zichzelf staande, economische verkenning van de betreffende deelregio. Leidraad hiervoor vormen de belangrijkste kerncijfers, zoals het bruto regionaal product (brp), de toegevoegde waarde, bevolkingsomvang, beroepsbevolking, werkgelegenheid en werkloosheid. De economische ontwikkeling per sector komt eveneens aan bod, waarvoor ook in dit hoofdstuk de langst mogelijke periode waarvan data bekend zijn (1996-2017), centraal staat. Tot slot worden in iedere deelregioparagraaf de pendelstromen (woon-werkverkeer naar herkomst en bestemming), beschreven.

In de tabel met kerncijfers wordt voor iedere deelregio een prognose voor het brp en de werkgelegenheid gegeven. Het brp-groeicijfer over 2018 betreft de voorlopige raming die het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in april 2019 publiceerde. De ontwikkeling van het arbeidsvolume (fte's) en die van het aantal werkzame personen in 2018 zijn prognoses. In elke deelregioparagraaf worden de verwachtingen voor de ontwikkeling van het brp en de werkgelegenheid kwalitatief geduid (op basis van de indicaties – –, –, 0, + of ++). Vanwege inconsistenties tussen de bevolkingsprognoses (tot aan het jaar 2024) en realisaties tot en met 2018, wordt in de tabel met kerncijfers per deelregio voor de variabelen bevolking, potentiële beroepsbevolking, beroepsbevolking en werkzame beroepsbevolking geen prognose voor 2019 en 2020 gegeven.

Voordat de ontwikkelingen in elk van de drie deelregio's van HbA afzonderlijk worden beschreven, vergelijken we de deelregio's onderling op basis van de ontwikkeling van toegevoegde waarde, werkgelegenheid en de belangrijkste arbeidsmarktindicatoren.

Vergelijking economische ontwikkeling in de drie deelregio's van Holland boven Amsterdam
Figuur 4.1 toont de gemiddelde jaarlijkse groei van de toegevoegde waarde en werkgelegenheid voor de drie deelregio's in HbA in de periode 1996-2017. De economie van HbA ontwikkelde zich in deze periode positief in een tempo dat net onder het landelijk gemiddelde van 2,0 procent per jaar (toegevoegde waarde) en 0,9 procent per jaar (arbeidsvolume werkzame personen) lag. De

gemiddelde groei van toegevoegde waarde en werkgelegenheid in Westfriesland lag boven dit landelijk gemiddelde; de economie van regio Alkmaar en de Kop van Noord-Holland groeide op beide vlakken gemiddeld minder snel dan de Nederlandse economie. Het tempo van economische groei in de Kop van Noord-Holland lag daarbij gemiddeld wat lager dan in regio Alkmaar.

Door de snellere groei van toegevoegde waarde en werkgelegenheid in Westfriesland en regio Alkmaar, is tussen 1995 en 2017 het aandeel van de Kop van Noord-Holland in de economie van HbA kleiner geworden. In 2017 bracht HbA bijna 17 miljard euro aan toegevoegde waarde voort. Regio Alkmaar heeft hierin met ruim 42 procent het grootste aandeel, Westfriesland volgt als tweede met een aandeel van ongeveer 30 procent. De Kop van Noord-Holland is met bijna 28 procent van de totale economische omvang van HbA net iets kleiner dan Westfriesland. Ten opzichte van 1995 zijn Westfriesland en de Kop van Noord-Holland daarmee met min of meer gelijke percentages van positie gewisseld; regio Alkmaar had in 1995 ook een aandeel van (afgerond) 42 procent.

De werkgelegenheid in HbA is op ongeveer gelijke wijze verdeeld over de drie deelregio's. Het aandeel van Westfriesland in de totale werkgelegenheid van HbA is daarbij iets hoger dan het aandeel in de toegevoegde waarde. Dit duidt op relatief arbeidsintensievere bedrijfsactiviteiten in vergelijking met regio Alkmaar – waar relatief meer toegevoegde waarde met een minder groot aandeel in de totale werkgelegenheid van HbA wordt voortgebracht. De sectorprofielen van de deelregio's komen in de afzonderlijke paragrafen uitgebreid aan bod. Concentraties van een ander type bedrijfsactiviteit bepalen voor een belangrijk deel dergelijke verschillen in productiviteit.

Figuur 4.1 Economische groei het hoogst in Westfriesland
Toegevoegde waarde (verticale as) en werkgelegenheid (fte's) (horizontale as); gemiddelde jaarlijkse groei in procenten, 1996-2017; omvang toegevoegde waarde (grootte van bol), 2017

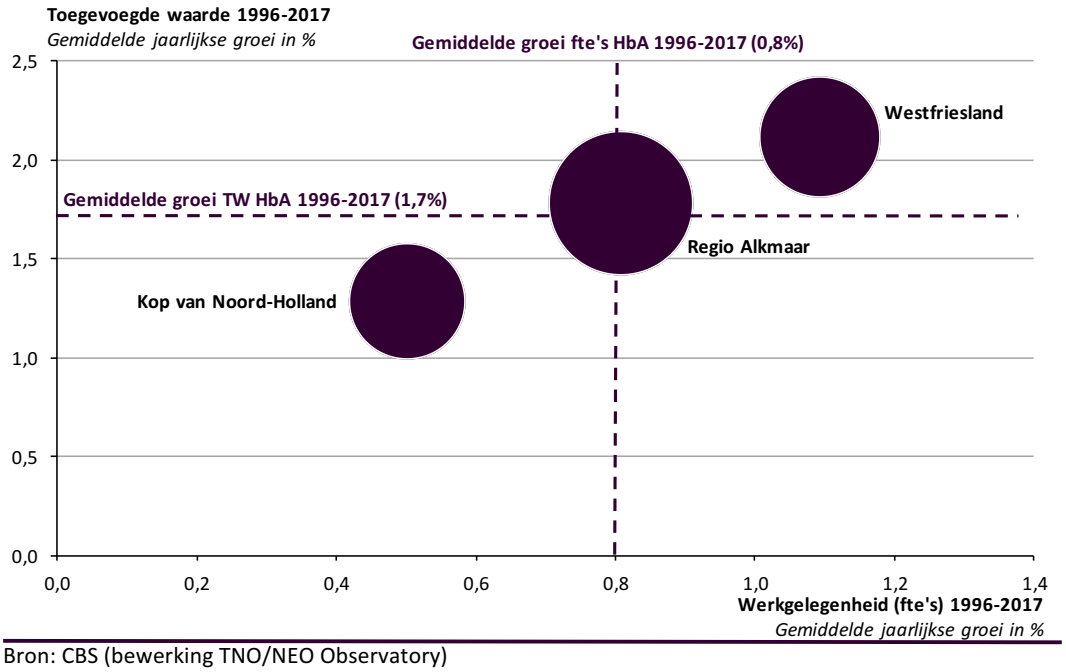

Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

Vergelijking arbeidsmarktindicatoren deelregio's
In de tabel met kerncijfers van iedere deelregio zijn de belangrijkste arbeidsmarktindicatoren opgenomen: de brutoparticipatie, werkloosheid en onderverdeling van de beroepsbevolking naar opleiding. Tabel 4.1 vergelijkt deze indicatoren tussen HbA en Nederland en de drie deelregio's onderling. Uit deze vergelijking blijkt dat inwoners tussen de 15 en 75 jaar (de potentiële beroepsbevolking) in HbA in ongeveer gelijke mate als in heel Nederland participeren op de arbeidsmarkt (dat wil zeggen: werken of actief op zoek zijn naar werk). Binnen HbA zijn er lichte

verschillen in de brutoparticipatie, die in Westfriesland niet alleen hoger is in vergelijking met regio Alkmaar en de Kop van Noord-Holland, maar ook hoger is dan het gemiddelde niveau in Nederland.

Het is echter niet zo dat iedereen in Westfriesland werkt. Cijfers uit de Enquête Beroepsbevolking van het CBS suggereren dat in 2017 en 2018 de werkloosheid in Westfriesland in vergelijking met de rest van HbA en Nederland relatief sterk is opgelopen. Dit terwijl de werkloosheid in Nederland en HbA tijdens de afgelopen periode van hoogconjunctuur juist voortdurend gedaald is en daarmee een historisch laag niveau heeft bereikt – waarbij er eigenlijk alleen nog sprake is van frictiewerkloosheid (mensen die tussen twee banen in zitten) of structurele mismatches. Voor deze ontwikkeling in Westfriesland hebben wij geen sluitende verklaring, maar wij vermoeden dat dit een in die jaren mogelijk vertekende uitkomst is op basis van de steekproef van de Enquête Beroepsbevolking van het CBS. In UWV-cijfers over het aantal lopende WW-uitkeringen in de Kop van Noord-Holland (waartoe Westfriesland behoort) is deze ontwikkeling in ieder geval niet zichtbaar. Tot en met 2018 wijzen deze cijfers op een aanhoudende daling van het aantal WW-uitkeringen. Het is aannemelijk dat achter deze ontwikkeling een feitelijke daling van de werkloosheid schuilgaat. Nieuwe werklozen zullen immers vrijwel altijd een WW-uitkering aanvragen. Vermoedelijk geven de CBS-cijfers voor Westfriesland in 2017 en 2018 een vertekend beeld.

De beroepsbevolking van HbA herbergt in vergelijking met Nederland relatief veel mensen met een middelbaar en laag opleidingsniveau. Binnen HbA vertaalt zich dit naar relatief grote verschillen tussen de drie deelregio's: in regio Alkmaar zijn verhoudingsgewijs veel hoogopgeleiden onder de beroepsbevolking, in de Kop van Noord-Holland relatief veel laagopgeleiden.

Tabel 4.1 Arbeidsmarktindicatoren deelregio's Holland boven Amsterdam
Brutoparticipatiegraad en werkloosheidspercentage, 2018; beroepsbevolking naar opleiding, 2017

	Brutopartici-patiegraad	Werkloosheid	Beroepsbevolking naar opleiding		
			Hoogopgeleid	Middelbaar opgeleid	Laagopgeleid
	%	%	%	%	%
Nederland	70,5	3,8	36,3	42,4	21,3
Holland boven Amsterdam	70,7	4,2	30,3	46,8	22,9
Kop van Noord-Holland	69,9	3,5	24,6	49,5	25,9
Westfriesland	71,9	6,1	30,4	46,5	23,2
Regio Alkmaar	70,1	3,1	34,1	45,2	20,6

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory)

4.1 Kop van Noord-Holland

De economie van de Kop van Noord-Holland

De Kop van Noord-Holland omvat de gemeenten Den Helder, Hollands Kroon, Schagen en Texel. Tezamen hadden deze gemeenten in 2018 ongeveer 163 duizend inwoners. Hiermee is de Kop van Noord-Holland, met ongeveer 26 procent van het totale inwoneraantal en 28 procent van het brp en werkgelegenheid, de kleinste deelregio van HbA. Sinds 2007 is er sprake van een lichte daling van de bevolking. Defensie (de Koninklijke Marine) en dienstverlenende activiteiten rondom olie- en gaswinning op zee, zijn kenmerkende economische activiteiten voor deze deelregio – in het bijzonder voor Den Helder. Daarbuiten zijn Landbouw en diensten die mede gericht zijn op toeristen en recreanten (zoals Detailhandel, Vervoer, Cultuur, Sport en recreatie) kenmerkende economische activiteiten in de Kop van Noord-Holland.

Tabel 4.2 Kerngegevens Kop van Noord-Holland

		2017		2014	2015	2016	2017	2018	2019*	2020*
			aandeel in HbA (%)	*jaarlijkse groei in %*						
Bruto regionaal product	*mln euro*	5.239	27,9	2,1	2,4	0,1	2,1	0,4	+	+
Arbeidsvolume (fte's)	*x 1.000*	64	28,4	0,3	0,5	0,8	2,1	0	+	+
Werkzame personen	*x 1.000*	81	28,4	0,5	-0,7	0,8	1,8	0	0	0
Bevolking	*x 1.000*	163	26,4	-0,2	0,0	-0,1	0,0	0,0	.	.
Potentiële beroepsbevolking	*x 1.000*	123	26,5	-0,8	-0,8	0,0	0,0	0,0	.	.
Beroepsbevolking	*x 1.000*	85	26,1	0,0	1,2	0,0	-1,2	1,2	.	.
Werkzame beroepsbevolking	*x 1.000*	82	26,4	0,0	0,0	0,0	1,2	1,2	.	.
Beroepsbevolking naar opleiding			*HbA*							
Hoogopgeleid	*in %*	24,6	30,3							
Middelbaar opgeleid	*in %*	49,5	46,8							
Laagopgeleid	*in %*	25,9	22,9							
		aandeel in %								
Brutoparticipatiegraad	*in %*	69,1	70,1	68,5	69,9	69,9	69,1	69,9	69,7	69,9
Werkloosheid	*in %*	3,5	4,3	4,7	5,8	5,8	3,5	3,5	2,9	3,0

** Prognose (0 betekent omvang economie en werkgelegenheid blijven naar verwachting ongeveer gelijk; + betekent een positieve groeiverwachting; ++ betekent een bovengemiddeld sterke groeiverwachting; – betekent een negatieve groeiverwachting; – – betekent een bovengemiddeld sterke negatieve groeiverwachting). De ontwikkeling in 2018 van het arbeidsvolume (fte's) en die van het aantal werkzame personen, betreffen een prognose. Overige cijfers voor 2018 zijn (voorlopige) realisaties.*

Bron: CBS (bewerking en prognose TNO/NEO Observatory)

In de afgelopen periode van hoogconjunctuur (waarin de Nederlandse economie sinds 2014 in verkeerde) kende de Kop van Noord-Holland een positieve economische ontwikkeling, waarin zowel het brp als de werkgelegenheid groeide. Na een relatief hoge groei in 2015, lag vanaf 2016 het tempo van economische en werkgelegenheidsgroei in de Kop van Noord-Holland wat onder het gemiddelde van HbA. Naar verwachting blijft de economie zich in 2019 en 2020 in deze deelregio ook positief ontwikkelen. In 2017 en 2018 is de werkloosheid in de Kop van Noord-Holland gedaald, waarmee deze op een uitzonderlijk laag niveau onder 4 procent van de beroepsbevolking terecht is gekomen. Dit is een werkloosheidsniveau waarbij doorgaans vooral sprake is van frictiewerkloosheid, oftewel mensen die tijdelijk tussen twee banen in zitten. De ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking

(inwoners tussen de 15 en 75 jaar) volgt de trend van het aantal inwoners. De participatiegraad is sinds de bestendiging van economische groei in 2015 gestegen, waardoor de werkzame beroepsbevolking ook heeft kunnen toenemen.

Figuur 4.2 Economische ontwikkeling Kop van Noord-Holland stemt optimistisch
Bruto regionaal product (brp) en arbeidsvolume (fte's); groei in procenten; 1996-2017

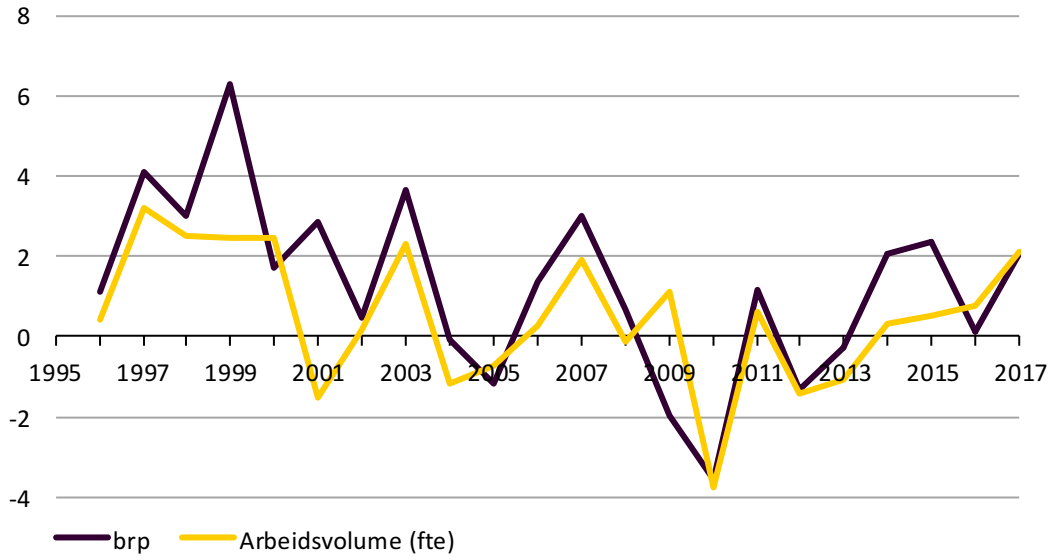

Bron: CBS (bewerking en prognose TNO/NEO Observatory)

Economische ontwikkeling per sector

Publieke diensten maken een groot deel uit van de economie van de Kop van Noord-Holland. Binnen de deelregio hangt bijna 22 procent van de toegevoegde waarde en ruim 18 procent van de werkgelegenheid samen met de sector Overheid. Ook is binnen HbA een groot deel van deze sector in de Kop van Noord-Holland gevestigd. Deze concentratie van publieke diensten vindt haar oorsprong in de Koninklijke Marine die Den Helder als thuishaven heeft. Defensie is daarmee een grote werkgever in de deelregio. Daarnaast heeft de Kop van Noord-Holland binnen HbA een ruime vertegenwoordiging van dienstverlenende activiteiten rondom de winning van olie en gas (met onder andere een vestiging van de NAM, offshorebedrijven en activiteiten met betrekking tot bevoorrading van olie- en gasplatformen op de Noordzee) en landbouwactiviteiten (inclusief visserij). In de periode 1996-2017 maakten deze drie, voor de Kop van Noord-Holland kenmerkende bedrijfsactiviteiten een relatief gematigde ontwikkeling door.

Overigens is het beeld na 2014 gunstiger voor de sectoren Landbouw en Overheid. Zowel de toegevoegde waarde als de werkgelegenheid in deze sectoren groeide in deze recente periode sneller dan het gemiddelde groeipad van de Kop van Noord-Holland. Daarentegen was de economische ontwikkeling van de sector Delfstoffenwinning negatief. Onder invloed van de energietransitie zal deze trend zich vermoedelijk voortzetten. Het opwekken van elektriciteit via zonne- en windenergie en vervolgens de distributie hiervan valt binnen de sector Energie, water en afval. De toegevoegde waarde van deze sector groeide in de periode vanaf 2014 ongeveer twee keer zo snel als het gemiddelde groeipad van de Kop van Noord-Holland. Dit is wel een kapitaalintensieve bedrijfsactiviteit. In het beheer en onderhoud van dergelijke nutsvoorzieningen werken relatief weinig mensen, waardoor de werkgelegenheidsontwikkeling in de sector Energie, water en afval niet evenredig meebeweegt met de toegevoegde waarde. De aanleg van windmolenparken en andere duurzame energiebronnen zal in eerste instantie veel werk opleveren voor installateurs en gespecialiseerde ingenieursdiensten (in de sectoren Bouw en Specialistische zakelijke diensten). Mogelijk kunnen bedrijven uit de Kop van Noord-Holland hierin een rol vervullen.

Figuur 4.3 Overheid, Delfstoffen en Landbouw zijn sterk vertegenwoordigd in Kop van Noord-Holland

Toegevoegde waarde per sector; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten (verticale as), 1996-2017; procentueel aandeel sector in HbA (horizontale as); omvang sector (grootte van bol), 2017*

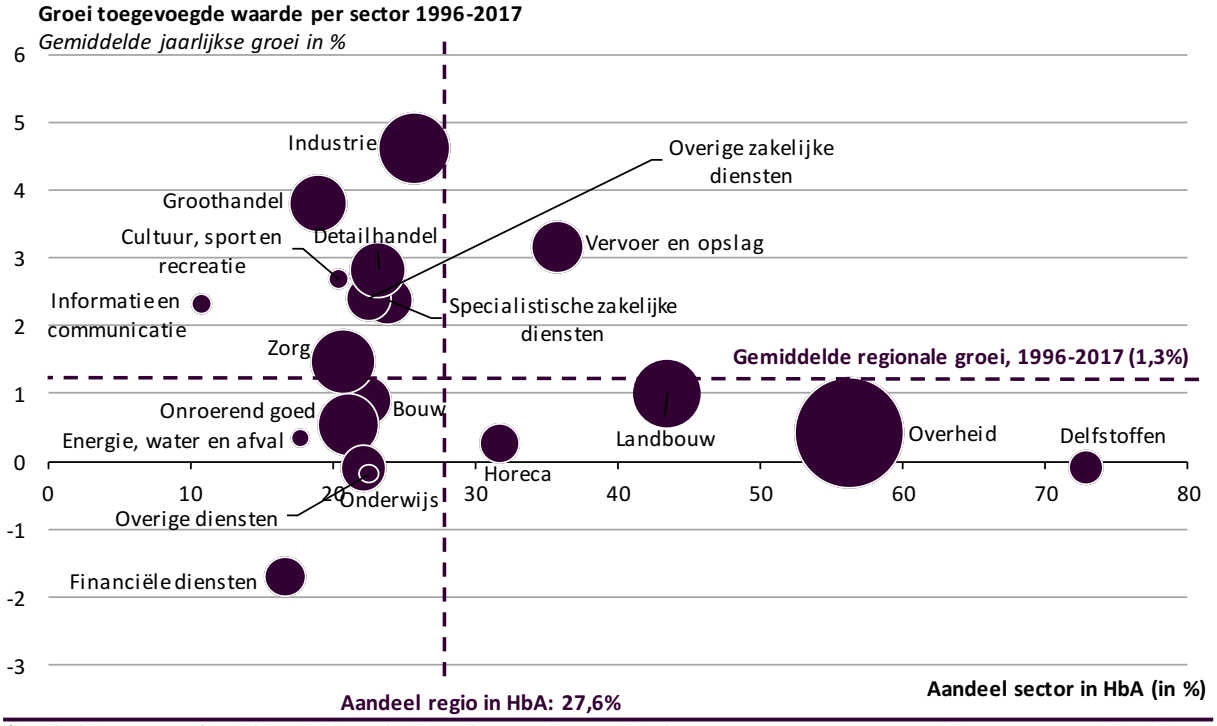

** De bolgrootte geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen deelregio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.*

Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

Industrie, Bouw, Groothandel, Detailhandel, Specialistische zakelijke diensten, Overige zakelijke diensten, Informatie en communicatie en Cultuur, sport en recreatie realiseerden in de gehele analyseperiode 1996-2017 een relatief sterke groei van toegevoegde waarde. Ook in de periode na 2014 kenden deze sectoren een relatief hoge economische groei. Daarmee zijn dit stuwende sectoren voor de economische ontwikkeling van de Kop van Noord-Holland.

Daarbij vindt de sterkste werkgelegenheidsgroei plaats in de sectoren Groothandel, Informatie en communicatie, Specialistische zakelijke diensten, Overige zakelijke diensten, Industrie en Cultuur, sport en recreatie. In absolute zin is de Zorg de grootste werkgever in de deelregio. Na 2014 is de omvang van de werkgelegenheid in deze sector min of meer gelijk gebleven.

Figuur 4.4 Sterkste werkgelegenheidsgroei in (zakelijke)dienstensectoren

Arbeidsvolume werkzame personen (fte's) per sector; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten (verticale as), 1996-2017; procentueel aandeel sector in HbA (horizontale as); omvang sector (grootte van bol), 2017*

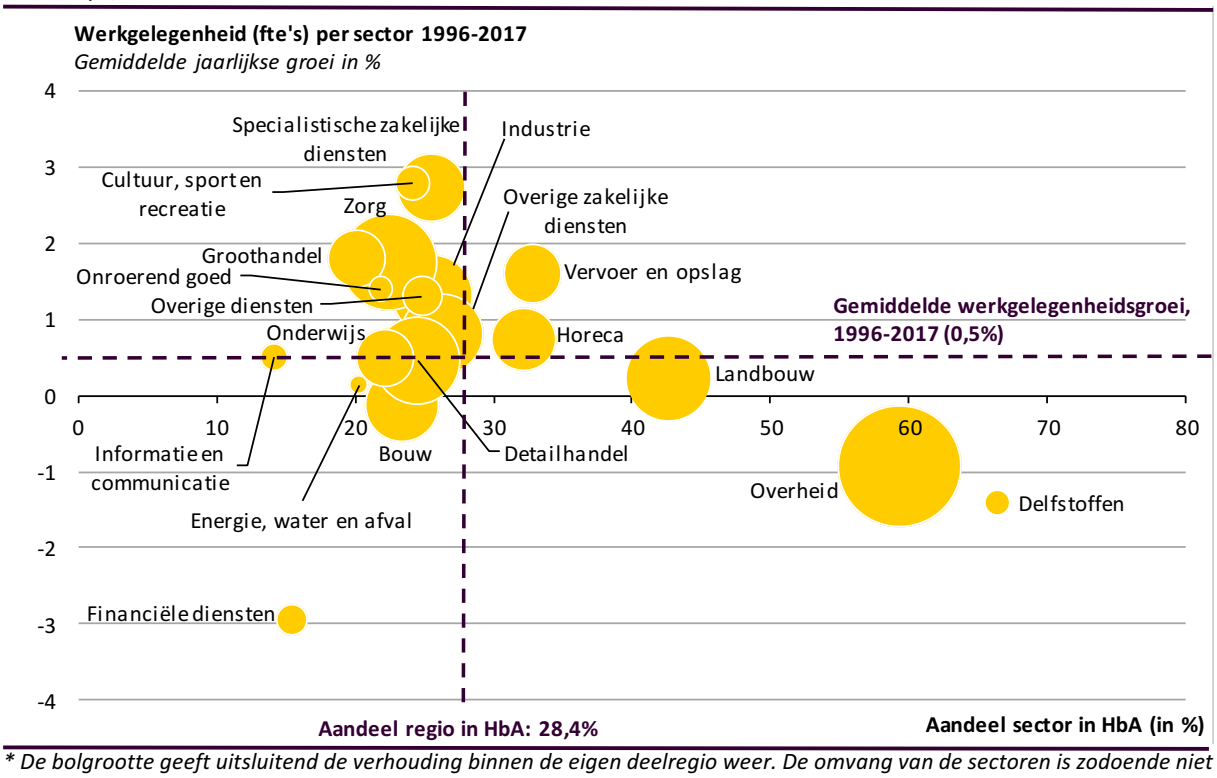

** De bolgrootte geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen deelregio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.*

Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

Forensenstromen (woon-werkverkeer)

In 2018 woonden er in de Kop van Noord-Holland ongeveer 83 duizend werkzame personen en waren er naar schatting 81 duizend werkzame personen actief bij lokale bedrijven, organisaties en instellingen. Per saldo heeft de Kop van Noord-Holland daarmee een netto uitgaande pendelstroom van ongeveer 2 duizend personen. Voor de herkomst en bestemming van forensen kan een betrouwbaar beeld gevormd worden voor werknemers in loondienst. Op basis van deze CBS-statistiek zijn in figuur 4.5 de pendelstromen van en naar de Kop van Noord-Holland weergegeven. In de Kop van Noord-Holland wonen ongeveer 73 duizend mensen die een baan in loondienst hebben. Hiervan werken 46 duizend personen in de eigen deelregio; 27 duizend personen pendelen voor hun baan in loondienst naar andere delen van HbA of daarbuiten. De grootste uitgaande forensenstromen gaan naar regio Alkmaar en de MRA. Naar verhouding zijn de inkomende pendelstromen vanuit elk ander gebied naar de Kop van Noord-Holland kleiner, zodat per saldo een netto uitgaande pendelstroom van ongeveer 13 duizend personen in loondienst resteert.

Figuur 4.5 Pendelstromen Kop van Noord-Holland
Inkomende en uitgaande pendel; x 1.000 werknemers; 2018

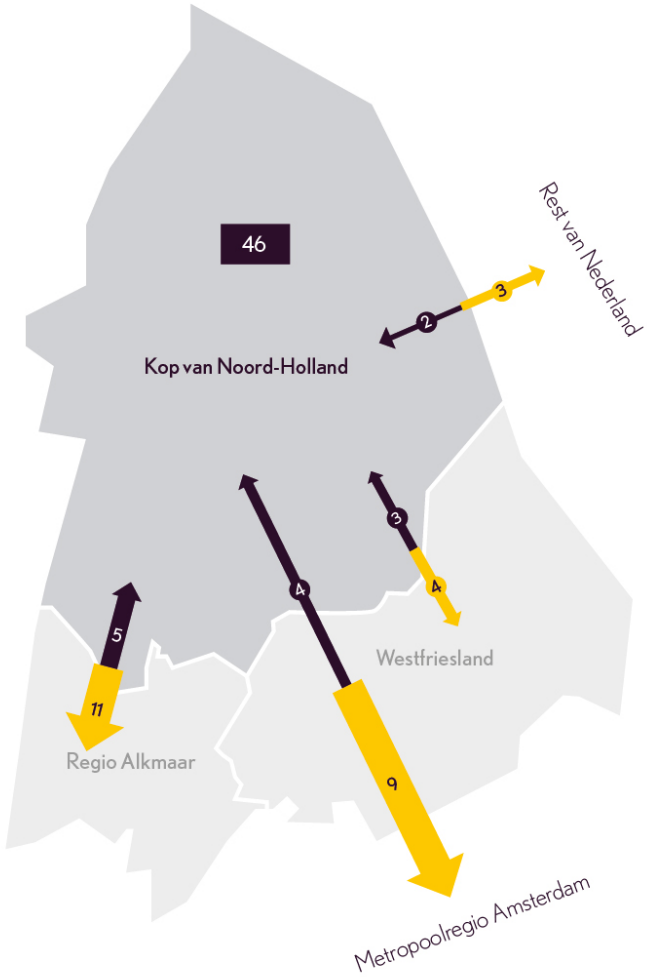

Kop van Noord-Holland
Totaal woont-werkt in de KvNH: 46 duizend
Totaal inkomend (van buiten KvNH): 15 duizend
Totaal uitgaand (naar buitenKvNH): 27 duizend

getal x duizend — woont-werkt in dezelfde regio
pendel tussen regio's

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory en TNO)

4.2 Westfriesland

De economie van Westfriesland

Westfriesland bestaat uit de gemeenten Hoorn, Drechterland, Stede Broec, Enkhuizen, Medemblik, Opmeer en Koggenland. Tezamen hadden deze gemeenten in 2018 ongeveer 212 duizend inwoners. Met een aandeel van 34 procent in de totale bevolking, 30 procent van het brp en en bijna 32 procent van de werkgelegenheid in HbA, is Westfriesland de middelgrote deelregio van HbA. In verhouding tot het aantal inwoners zijn er in Westfriesland weinig arbeidsplaatsen. Daarmee zijn inwoners van Westfriesland in relatief sterke mate afhankelijk van werk elders in HbA of daarbuiten. Kenmerkende bedrijfsactiviteiten voor de economie van Westfriesland zijn Landbouw en hieraan gerelateerde bedrijvigheid in Industrie en Groothandel.

Tabel 4.3 Kerngegevens Westfriesland

		2017		2014	2015	2016	2017	2018	2019*	2020*
			aandeel in HbA (%)	*jaarlijkse groei in %*						
Bruto regionaal product	*mln euro*	5.601	29,8	0,5	2,8	1,3	2,2	4,2	++	++
Arbeidsvolume (fte's)	*x 1.000*	72	31,8	-1,1	1,8	0,4	2,3	++	+	++
Werkzame personen	*x 1.000*	91	31,8	-0,9	0,6	0,5	2,0	++	+	++
Bevolking	*x 1.000*	210	34,0	0,2	0,3	0,4	0,5	0,5	.	.
Potentiële beroepsbevolking	*x 1.000*	159	34,2	0,0	0,0	0,6	0,0	0,6	.	.
Beroepsbevolking	*x 1.000*	113	34,7	0,9	-1,8	0,9	1,8	1,8	.	.
Werkzame beroepsbevolking	*x 1.000*	107	34,4	0,0	-0,9	1,0	0,9	0,9	.	.
Beroepsbevolking naar opleiding			*HbA*							
Hoogopgeleid	*in %*	30,4	30,3							
Middelbaar opgeleid	*in %*	46,5	46,8							
Laagopgeleid	*in %*	23,2	22,9							
		aandeel in %								
Brutoparticipatiegraad	*in %*	71,1	70,1	70,9	69,6	69,8	71,1	71,9	71,3	71,3
Werkloosheid	*in %*	5,3	4,3	5,4	4,5	4,5	5,3	6,1	3,8	4,3

** Prognose (0 betekent omvang economie en werkgelegenheid blijven naar verwachting ongeveer gelijk; + betekent een positieve groeiverwachting; ++ betekent een bovengemiddeld sterke groeiverwachting; – betekent een negatieve groeiverwachting; – – betekent een bovengemiddeld sterke negatieve groeiverwachting). De ontwikkeling in 2018 van het arbeidsvolume (fte's) en die van het aantal werkzame personen, betreffen een prognose. Overige cijfers voor 2018 zijn (voorlopige) realisaties.*

Bron: CBS (bewerking en prognose TNO/NEO Observatory)

De economie van Westfriesland groeide in 2017 en 2018 stevig door. Binnen HbA was dit de deelregio met gemiddeld de grootste brp-groei in de periode vanaf 2014. Ook de werkgelegenheid ontwikkelde zich daarbij positief, maar gemiddeld minder sterk dan in regio Alkmaar en de Kop van Noord-Holland. Dit past bij het beeld van Westfriesland als woonregio voor mensen die pendelen naar een elders gelegen werkplek. Overigens is in Westfriesland de werkgelegenheid in 2017 wel relatief sterk toegenomen. Naar verwachting houdt de gunstige economische ontwikkeling in Westfriesland ook in 2019 en 2020 aan. Daarbij is de verwachting dat de werkloosheid op een laag niveau blijft, rond de 4 procent van de beroepsbevolking. Om onduidelijke redenen is het werkloosheidspercentage in 2017 en 2018 hoger dan in eerdere jaren – tegen de landelijke trend en gemiddelde ontwikkeling in HbA in. Wij vermoeden dat dit een vertekend beeld is vanuit de jaarlijkse steekproef van de Enquête

Beroepsbevolking van het CBS. De daling in de cijfers het van aantal WW-uitkeringen lijkt in ieder geval een gunstiger beeld te suggereren.

Figuur 4.6 Economische groei Westfriesland houdt aan
Bruto regionaal product (brp) en arbeidsvolume (fte's); groei in procenten; 1996-2017

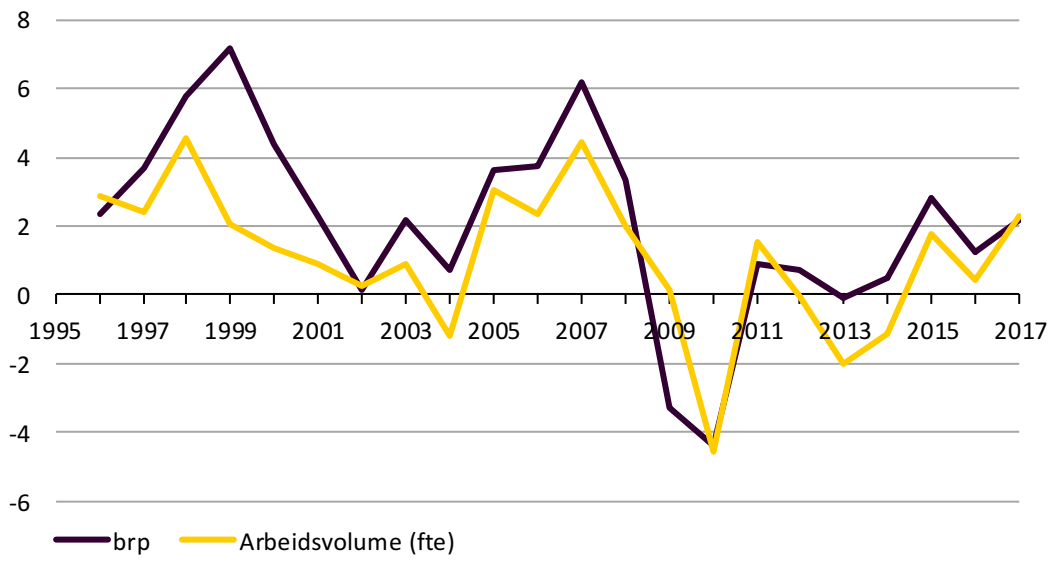

Bron: CBS (bewerking en prognose TNO/NEO Observatory)

Economische ontwikkeling per sector

Een groot deel van het brp van Westfriesland wordt voortgebracht door de sectoren Industrie, Groothandel, Onroerend goed, Zorg, Bouw, Detailhandel en Landbouw. Tezamen zijn deze zeven sectoren goed voor bijna driekwart van de totale economische productie in de deelregio. Dit zijn tevens bedrijfsactiviteiten die binnen HbA in relatief sterke mate zijn geconcentreerd in Westfriesland en die bovendien een sterke groei doormaakten in de periode 1996-2017. De sectoren Bouw en Landbouw vormen hierop een uitzondering. Vooral de Bouw had in deze periode te maken met stevige vraaguitval tijdens de Grote Recessie (2008-2013). Vanaf 2015 is met het aanhoudende economische herstel en gunstige ontwikkelingen op de huizenmarkt de vraag naar nieuwbouw, verbouw en renovatie flink toegenomen, waardoor meer recent ook de toegevoegde waarde van de sector Bouw weer in een ruim bovengemiddeld tempo groeit. De sector Landbouw kende daarentegen gedurende de gehele analyseperiode een relatief gematigd groeipad.

Figuur 4.7 Landbouw en gerelateerde industrie- en handelsactiviteiten zijn kenmerkend voor Westfriesland

Toegevoegde waarde per sector; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten (verticale as), 1996-2017; procentueel aandeel sector in HbA (horizontale as); omvang sector (grootte van bol), 2017*

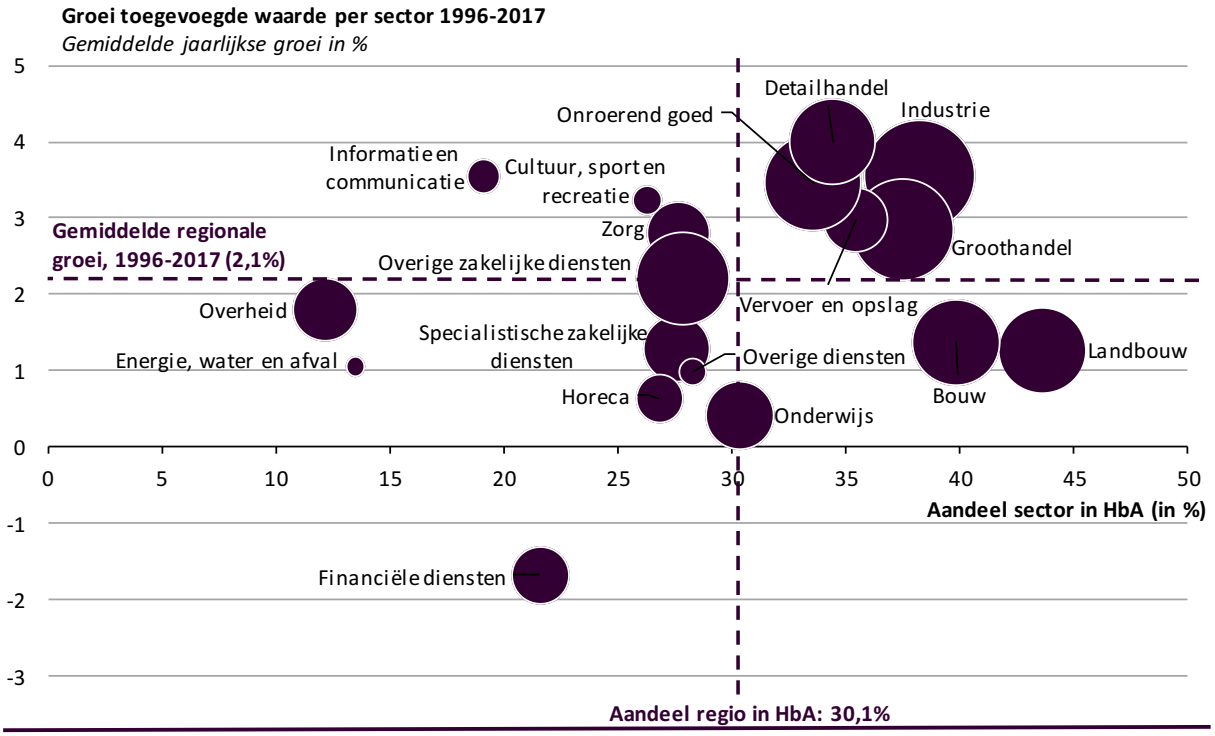

** De bolgrootte geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen deelregio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.*

Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

Met een aandeel van 15 procent in de totale werkgelegenheid, is de Zorgsector de grootste werkgever in Westfriesland. Detailhandel is goed voor 13,5 procent en daarmee ook een sector die veel werkgelegenheid biedt. De sterke vertegenwoordiging van bouwbedrijven maakt dat er relatief veel mensen werkzaam zijn in de sector Bouw. Daarnaast hangt een zeer groot deel van de werkgelegenheid in Westfriesland samen met de volledige waardeketen van landbouwproducten, van zaadveredeling tot kweken, oogsten, industriële verwerking en (internationale) handel. In het bijzonder zijn hierbij, naast de Landbouwsector zelf, de sectoren Industrie, Groothandel en Overige zakelijke dienstverlening betrokken. In de laatstgenoemde sector vallen activiteiten van uitzend- en arbeidsbemiddelingsbureaus. Die spelen een belangrijke rol in het voorzien van de sector van voldoende (seizoens)arbeidskrachten, onder andere vanuit het buitenland. In beleidsdocumenten over de deelregio vormt de beschikbaarheid van personeel een belangrijk aandachtsgebied. Hierin richt men zich op personeelstekorten en mismatches tussen de lokale arbeidsvraag en werkzoekenden vanuit de eigen beroepsbevolking. Internationale migranten zijn in de Landbouw een steeds grotere rol gaan spelen.

Figuur 4.8 De gevarieerde economie van Westfriesland heeft qua omvang geen dominante sector
Arbeidsvolume werkzame personen (fte's) per sector; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten (verticale as), 1996-2017; procentueel aandeel sector in HbA (horizontale as); omvang sector (grootte van bol), 2017*

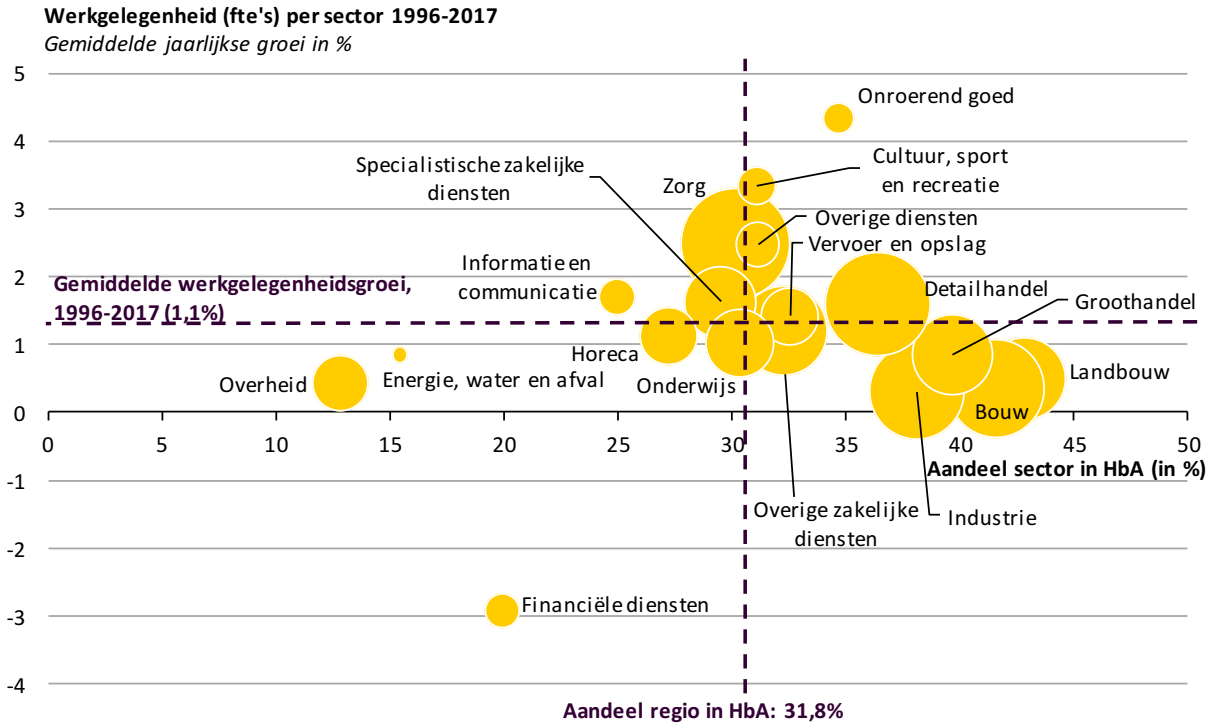

** De bolgrootte geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen deelregio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.*
Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

Forensenstromen (woon-werkverkeer)

In 2018 waren er in Westfriesland naar schatting 93 duizend werkzame personen actief bij lokale bedrijven, instellingen en organisaties. In datzelfde jaar woonden er in Westfriesland ongeveer 108 duizend werkzame personen. Per saldo zijn er daarmee relatief veel inwoners van Westfriesland die voor hun werk pendelen naar andere gebieden binnen HbA of daarbuiten: er is een negatieve arbeidsmarktbalans (oftewel een netto uitgaande pendelstroom) van naar schatting 15 duizend personen. Voor de herkomst en bestemming van forensen kan op basis van CBS-gegevens alleen een betrouwbaar beeld gevormd worden voor werknemers in loondienst. De pendelstromen op basis van deze CBS-gegevens zijn in figuur 4.9 weergegeven.

Van de 108 duizend werkzame inwoners van Westfriesland in 2018 hebben ongeveer 98 duizend personen een baan in loondienst. Hiervan werken 57 duizend personen in Westfriesland zelf; 41 duizend personen pendelen naar een baan buiten hun woonplaats. Deze uitgaande forensen werken vooral in de MRA en regio Alkmaar. Vanuit de Kop van Noord-Holland is er een kleine netto inkomende pendelstroom. Vanuit regio Alkmaar, de MRA en de rest van Nederland zijn de inkomende pendelstromen kleiner dan de uitgaande forensenstromen van inwoners van Westfriesland.

Figuur 4.9 Pendelstromen Westfriesland
Inkomende en uitgaande pendel; x 1.000 werknemers; 2018

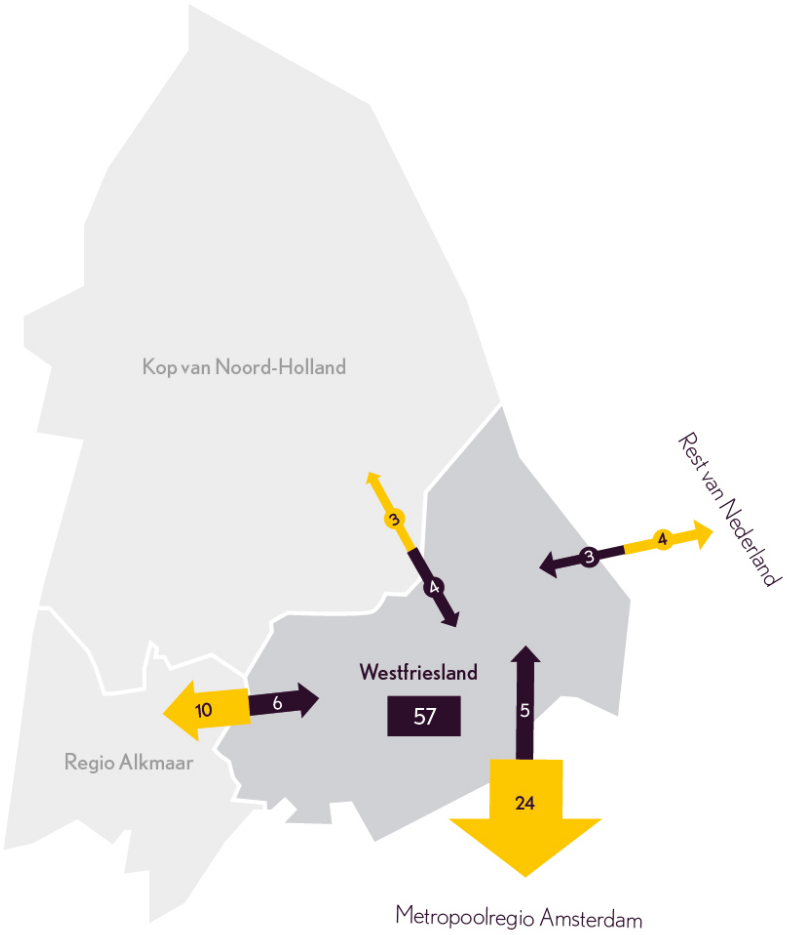

Westfriesland
Totaal woont-werkt in de KvNH: 57 duizend
Totaal inkomend (van buiten KvNH): 17 duizend
Totaal uitgaand (naar buitenKvNH): 41 duizend

getal x duizend — woont-werkt in dezelfde regio
pendel tussen regio's

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory en TNO)

4.3 Regio Alkmaar

De economie van regio Alkmaar

Regio Alkmaar is de grootste deelregio van HbA, met een aandeel van ongeveer 40 procent in de totale bevolking en een ongeveer evenzo groot aandeel in het brp en werkgelegenheid. In HbA is binnen regio Alkmaar sprake van een bestuurlijke samenwerking van de gemeenten Alkmaar, Heerhugowaard, Langedijk, Bergen, Heiloo, Castricum en Uitgeest.[9] Binnen HbA heeft regio Alkmaar een relatief hoge bevolkingsdichtheid en een economische structuur met een ruime vertegenwoordiging van dienstensectoren. Hiermee biedt regio Alkmaar een aantal grootstedelijke functies die een bredere uitstraling en een bovenregionaal verzorgingsgebied hebben. De sterke vertegenwoordiging van de Zorgsector en de sector Cultuur, sport en recreatie zijn hiervan voorbeelden. Zij trekken ook zorgconsumenten, bezoekers en recreanten aan uit andere deelgebieden van HbA.

Tabel 4.4 Kerngegevens regio Alkmaar

		2017		2014	2015	2016	2017	2018	2019*	2020*
			aandeel in HbA (%)	*jaarlijkse groei in %*						
Bruto regionaal product	*mln euro*	7.953	42,3	2,3	-0,1	1,1	2,7	2,6	+	+
Arbeidsvolume (fte's)	*x 1.000*	89	39,7	1,1	0,9	1,0	2,2	+	+	+
Werkzame personen	*x 1.000*	114	39,8	0,8	0,3	0,0	2,0	+	+	+
Bevolking	*x 1.000*	244	39,5	0,3	0,4	0,6	0,7	0,6	.	.
Potentiële beroepsbevolking	*x 1.000*	183	39,4	0,0	0,0	0,6	1,1	0,5	.	.
Beroepsbevolking	*x 1.000*	128	39,3	0,0	0,0	0,8	0,8	0,8	.	.
Werkzame beroepsbevolking	*x 1.000*	122	39,2	-0,8	1,7	1,7	0,8	2,5	.	.
Beroepsbevolking naar opleiding			*HbA*							
Hoogopgeleid	*in %*	34,1	30,3							
Middelbaar opgeleid	*in %*	45,2	46,8							
Laagopgeleid	*in %*	20,6	22,9							
		aandeel in %								
Brutoparticipatiegraad	*in %*	69,9	70,1	70,0	70,0	70,2	69,9	70,1	71,2	71,1
Werkloosheid	*in %*	3,9	4,3	6,3	5,6	4,7	3,9	3,1	3,0	3,2

** Prognose (0 betekent omvang economie en werkgelegenheid blijven naar verwachting ongeveer gelijk; + betekent een positieve groeiverwachting; ++ betekent een bovengemiddeld sterke groeiverwachting; – betekent een negatieve groeiverwachting; – – betekent een bovengemiddeld sterke negatieve groeiverwachting). De ontwikkeling in 2018 van het arbeidsvolume (fte's) en die van het aantal werkzame personen, betreffen een prognose. Overige cijfers voor 2018 zijn (voorlopige) realisaties.*

Bron: CBS (bewerking en prognose TNO/NEO Observatory)

De economie van regio Alkmaar maakt in 2017 en 2018 een positieve ontwikkeling door. Naar verwachting houden de economische en werkgelegenheidsgroei ook in 2019 en 2020 aan. Met een stabiele toename van het aantal inwoners, is ook de beroepsbevolking in regio Alkmaar meegegroeid. Extra inwoners die zich op de arbeidsmarkt hebben gemeld, waren daarbij succesvol in het vinden van werk. De werkloosheid is namelijk verder afgenomen en op een uitzonderlijk laag niveau van rond de 3 procent van de beroepsbevolking terechtgekomen. Lager kan de werkloosheid eigenlijk niet zakken,

[9] Castricum en Uitgeest zijn echter niet opgenomen in de cijfers die ten grondslag liggen aan de economische analyse in deze paragraaf, omdat zij beide deel uitmaken van de COROP-regio IJmond. Hierover wordt gerapporteerd in de *Economische Verkenningen MRA 2019.*

omdat er altijd tijdelijke fricties zijn veroorzaakt door mensen die van baan wisselen. Met de positieve economische vooruitzichten is de verwachting dan ook dat de werkloosheid in 2019 en 2020 op ongeveer gelijk niveau blijft.

Figuur 4.10 Positieve economische ontwikkelingen in regio Alkmaar
Bruto regionaal product (brp) en arbeidsvolume (fte's); groei in procenten; 1996-2017

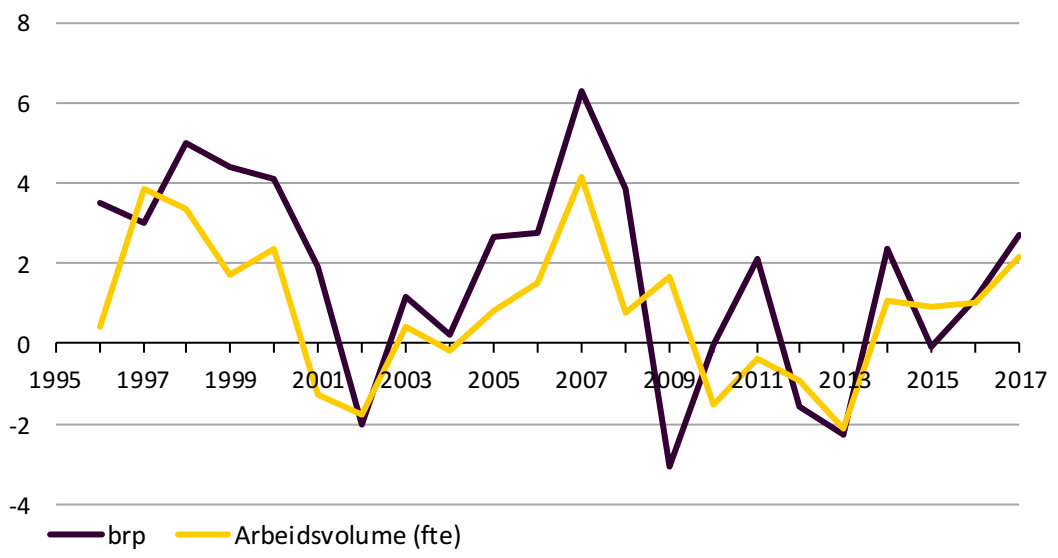

Bron: CBS (bewerking en prognose TNO/NEO Observatory)

Economische ontwikkeling per sector

De economie van regio Alkmaar wordt gekenmerkt door een groot aantal sectoren – zowel in de Industrie en Zakelijke diensten als in (semi)publieke diensten – die een substantieel aandeel hebben in het totale brp-volume en werkgelegenheid van deze deelregio. Daarmee heeft de deelregio een diverse economie die gelijkenissen vertoont met grootstedelijke regio's in Nederland. Zo heeft regio Alkmaar net als de MRA een ruime vertegenwoordiging van Financiële diensten, Informatie en communicatie, Specialistische zakelijke diensten en Cultuur, sport en recreatie. Een andere overeenkomst is dat tijdens de gehele analyseperiode 1996-2017, deze kenmerkende sectoren in de economie van regio Alkmaar een relatief sterke groei doormaakten. Dit duidt op agglomeratievoordelen die voortvloeien uit de dichtheid van bedrijven en mensen. Hieruit ontstaan mogelijkheden voor het uitwisselen van kennis en nieuwe bedrijfsideeën en wordt het wisselen van baan tussen bedrijven en sectoren vergemakkelijkt.[10] In absolute omvang (zowel de brp-bijdrage als werkgelegenheid) is Zorg de grootste sector in de economie van regio Alkmaar.

Naast de in de introductie genoemde sectoren Zorg en Cultuur, sport en recreatie die activiteiten met een groter verzorgingsgebied kennen, blijkt de grootstedelijke functie van regio Alkmaar ook uit de sterke vertegenwoordiging van Financiële diensten binnen HbA. Sinds het uitbreken van de financieel-economische crisis in 2008 maakt de financiële sector een transformatie door, waarin bedrijven onder invloed van automatisering en digitalisering hun diensten meer zijn gaan aanbieden en coördineren vanuit grotere kantoren. Kleine, regionale filialen zijn vanwege meer onlinedienstverlening gesloten. In eerste instantie kende de Financiële sector in regio Alkmaar zodoende een relatief hoge groei. Financiële dienstverleners zijn zich echter gaan concentreren in Amsterdam, zodat ook in regio Alkmaar in de recente periode na 2014 sprake is van krimp in Financiële diensten.

[10] In de economische literatuur wordt dit wel aangeduid als voordelen die ontstaan volgens de mechanismen van 'sharing', 'matching' en 'learning'.

Figuur 4.11 De economie van regio Alkmaar heeft een diverse sectorstructuur

Toegevoegde waarde per sector; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten (verticale as), 1996-2017; procentueel aandeel sector in HbA (horizontale as); omvang sector (grootte van bol), 2017*

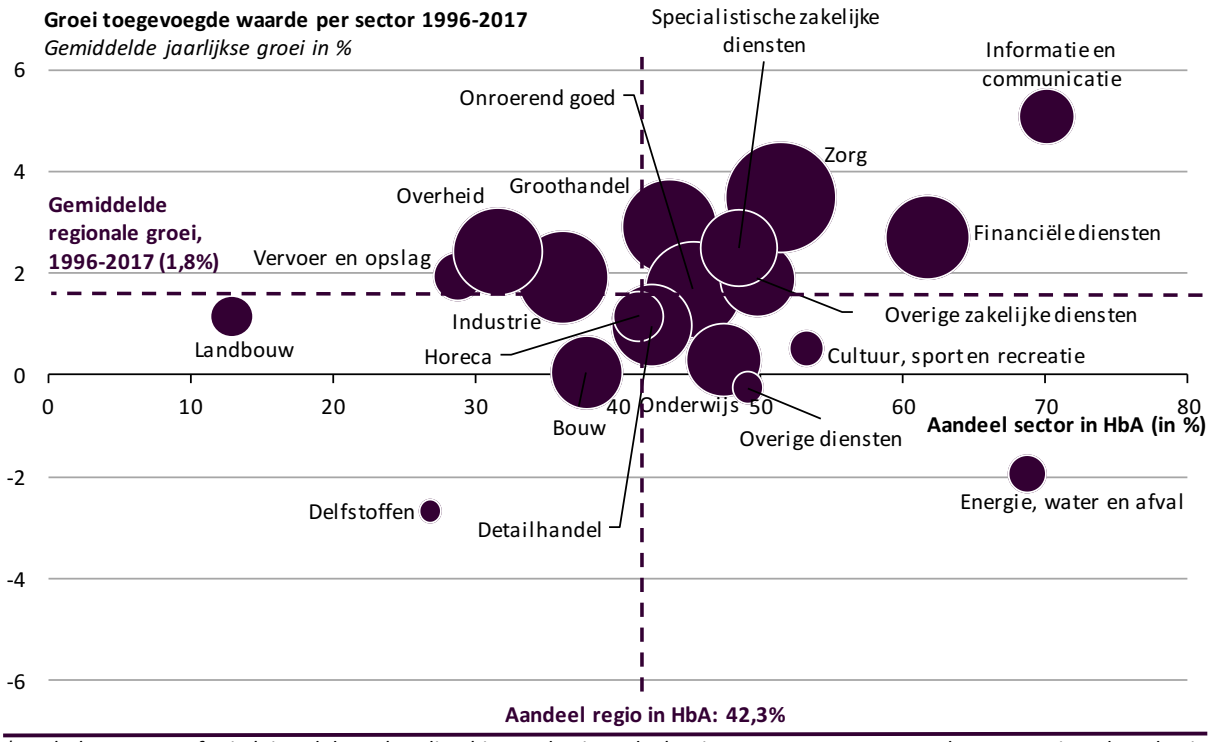

** De bolgrootte geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen deelregio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.*

Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

Ook in de werkgelegenheidsontwikkeling in regio Alkmaar (zie figuur 4.12) is zichtbaar dat in de periode 1996-2017 de sterkste groei plaatsvond in sectoren die binnen HbA relatief sterk in deze deelregio zijn vertegenwoordigd. Meer recent, tijdens de hoogconjunctuur vanaf 2014, nam de werkgelegenheid sterk toe in de sectoren Overige zakelijke diensten, Horeca, Onroerend goed, Cultuur, sport en recreatie en Zorg. Daarnaast kenden in deze recente periode ook de sectoren Industrie, Bouw en Onderwijs een positieve werkgelegenheidsontwikkeling, in een tempo rond het gemiddelde van 1,3 procent per jaar. In tegenstelling tot de volledige analyseperiode 1996-2017 zoals weergegeven in figuur 4.11, is de economische ontwikkeling van de sector Informatie en communicatie in regio Alkmaar meer recent (vanaf 2015) omgeslagen van groei naar krimp. Na de snelle opkomst en implementatie van ICT als nieuwe *general purpose*-technologie, clusteren deze bedrijfsactiviteiten zich binnen Nederland meer en meer in de MRA.

Figuur 4.12 De Zorgsector is bepalend voor de werkgelegenheid in regio Alkmaar

Arbeidsvolume werkzame personen (fte's) per sector; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten (verticale as), 1996-2017; procentueel aandeel sector in HbA (horizontale as); omvang sector (grootte van bol), 2017*

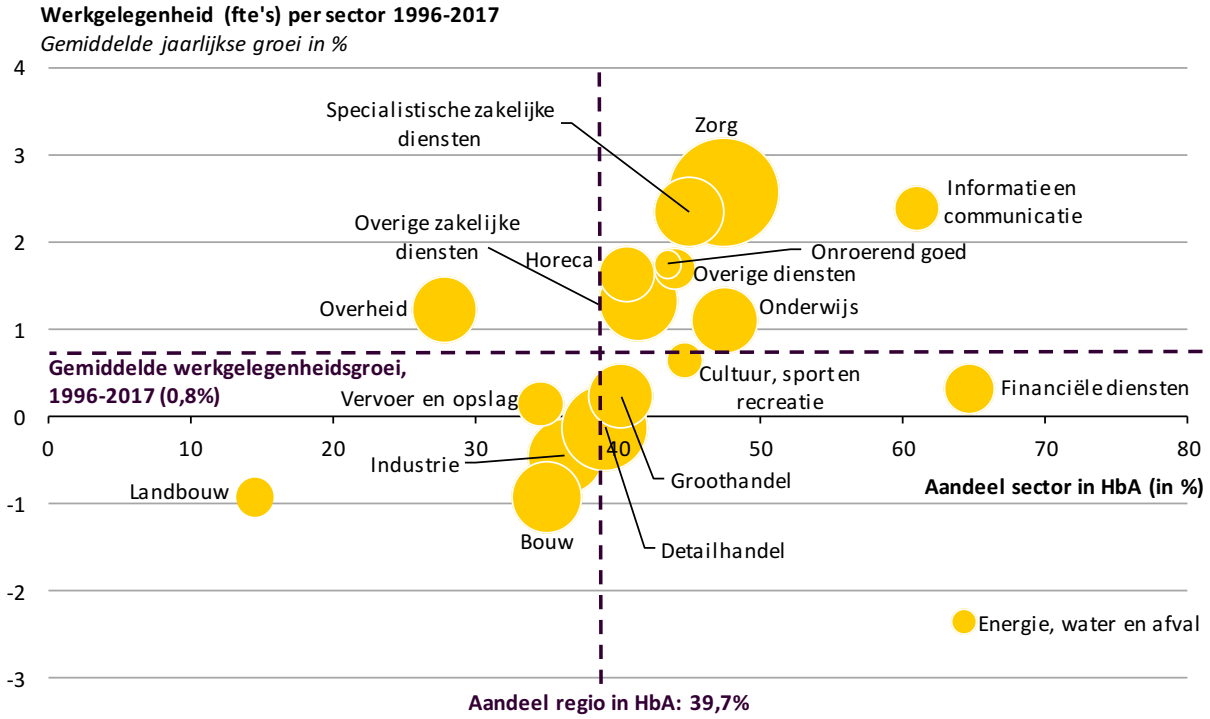

** De bolgrootte geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen deelregio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.*

Bron: CBS (bewerking TNO/NEO Observatory)

Forensen (woon-werkverkeer)

Binnen HbA bevinden zich de meeste arbeidsplaatsen in regio Alkmaar. Bedrijven, instellingen en organisaties boden hier in 2018 werk aan ongeveer 115 duizend personen. Regio Alkmaar had in datzelfde jaar ongeveer 125 duizend werkzame inwoners. Daarmee heeft regio Alkmaar een negatieve arbeidsmarktbalans (oftewel een netto uitgaande pendelstroom) van ongeveer 10 duizend personen. De herkomst en bestemming van forensen kan op basis van CBS-gegevens alleen betrouwbaar worden weergegeven voor werknemers in loondienst. De pendelstromen van en naar regio Alkmaar zijn op basis van die CBS-gegevens weergegeven in figuur 4.13.

Van de 125 duizend werkzame inwoners van regio Alkmaar in 2018 hadden ongeveer 114 duizend personen een baan in loondienst. Hiervan hebben 60 duizend personen een baan in de eigen deelregio; 54 duizend personen pendelen voor hun werk naar andere gebieden in HbA of daarbuiten. Veruit de meeste forensen die uit regio Alkmaar komen, werken in de MRA. De uitgaande pendelstromen naar de Kop van Noord-Holland, Westfriesland en Overig Nederland zijn met elk een omvang van ongeveer 5 duizend personen een stuk kleiner. De inkomende pendel vanuit de MRA en Overig Nederland is verhoudingsgewijs klein, zodat met deze gebieden voor regio Alkmaar een netto uitgaande pendelstroom resteert. Regio Alkmaar is netto-ontvanger van arbeidskrachten uit de Kop van Noord-Holland en Westfriesland.

Figuur 4.13 Pendelstromen regio Alkmaar
Inkomende en uitgaande pendel; x 1.000 werknemers in loondienst; 2018

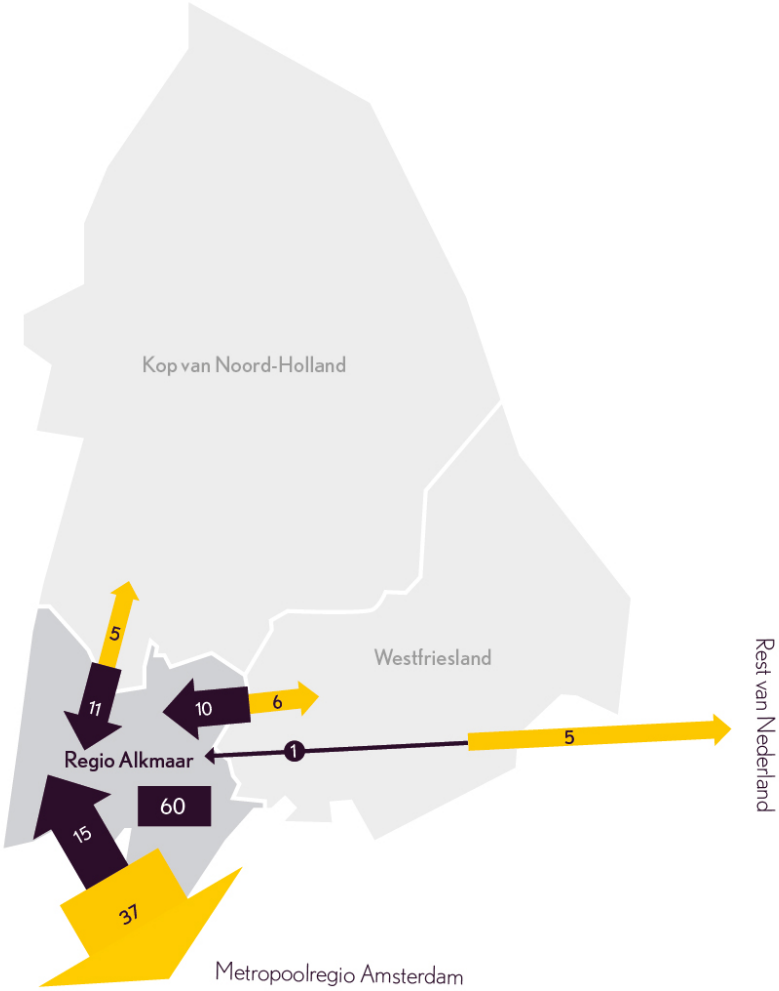

Regio Alkmaar
Totaal woont-werkt in de KvNH: 60 duizend
Totaal inkomend (van buiten KvNH): 37 duizend
Totaal uitgaand (naar buitenKvNH): 54 duizend

getal x duizend — woont-werkt in dezelfde regio
pendel tussen regio's

Bron: CBS (bewerking NEO Observatory en TNO)

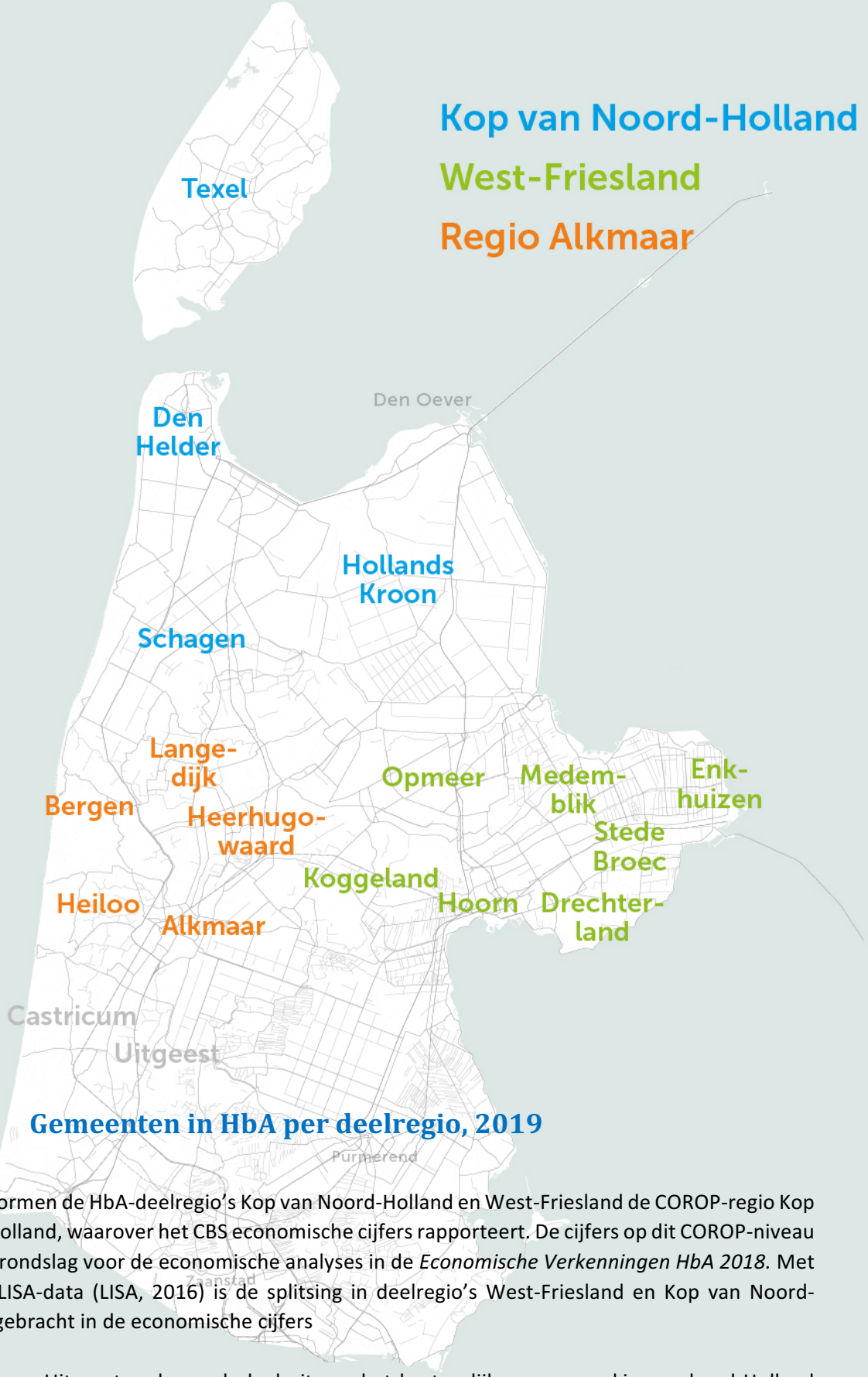

Bijlage 1 Gemeenten in HbA per deelregio, 2019

* Tezamen vormen de HbA-deelregio's Kop van Noord-Holland en West-Friesland de COROP-regio Kop van Noord-Holland, waarover het CBS economische cijfers rapporteert. De cijfers op dit COROP-niveau vormen de grondslag voor de economische analyses in de *Economische Verkenningen HbA 2018.* Met behulp van LISA-data (LISA, 2016) is de splitsing in deelregio's West-Friesland en Kop van Noord-Holland aangebracht in de economische cijfers

** Castricum en Uitgeest maken ook deel uit van het bestuurlijke samenwerkingsverband Holland boven Amsterdam De economische analyse in de *Economische Verkenningen HbA 2019* berust uitsluitend op CBS-cijfers over COROP-regio Alkmaar Hierin worden Castricum en Uitgeest niet meegeteld Deze twee gemeenten behoren tot de COROP-regio IJmond (waarover gerapporteerd is in de *Economische Verkenningen MRA 2019*)

Bijlage 2 Begrippenlijst

Arbeidsproductiviteit
Arbeidsproductiviteit is een maatstaf voor de efficiëntie waarmee wordt gewerkt.
Voor de economie als geheel is dit het bruto binnenlands product (in marktprijzen) gedeeld door het arbeidsvolume. Voor de arbeidsproductiviteit van bedrijfstakken wordt in plaats van het bruto binnenlands product, de bruto toegevoegde waarde in basisprijzen gebruikt. De uitkomst is de voortgebrachte hoeveelheid bbp of toegevoegde waarde per voltijdbaan. De arbeidsproductiviteit is een belangrijke economische indicator: een groeiende arbeidsproductiviteit verhoogt de welvaart van een land (of regio) en de winst van ondernemingen. De arbeidsproductiviteit kan bijvoorbeeld verhoogd worden door meer of beter gebruik te maken van machines. Sommige beroepen, zoals dat van kapper of violist, zijn van nature arbeidsintensief. Hier valt dan ook maar weinig arbeidsproductiviteitswinst te behalen. Dit verklaart voor een belangrijk deel de grote verschillen in arbeidsproductiviteit tussen bedrijfstakken.

Arbeidsvolume
De hoeveelheid arbeid die is ingezet in het productieproces, uitgedrukt in arbeidsjaren.
Arbeidsjaren zijn alle banen (voltijd en deeltijd) omgerekend naar voltijdbanen, ook wel voltijdequivalenten (vte of fte) genoemd.

Arbeidsinkomensquote
Het aandeel van de beloning voor arbeid in de netto toegevoegde waarde.
De beloning voor arbeid is de loonsom van werknemers plus de (toegerekende) beloning voor zelfstandigen en meewerkende gezinsleden.

Bevolking
Alle personen ongeacht hun leeftijd.

Beroepsbevolking
Alle personen van 15 tot en met 74 jaar die werken of officieel werkloos zijn.

Bruto-arbeidsparticipatie
Beroepsbevolking als percentage van de potentiële beroepsbevolking. Ook wel ‘brutoparticipatie’.

Bruto binnenlands product (bruto regionaal product), in marktprijzen
Het bruto binnenlands product (bbp), of voor regio’s binnen een land het bruto regionaal product (brp), is een maat voor de omvang van de economie. Deze wordt berekend uit de som van de waarde die door ondernemingen, huishoudens en overheden wordt toegevoegd aan de goederen en diensten die zij hebben moeten verbruiken om hun producten te kunnen maken. Deze som staat bekend als de toegevoegde waarde ‘in basisprijzen’. Om tot het bbp ‘in marktprijzen’ te komen, wordt hierbij het saldo van productgebonden belastingen en subsidies én het verschil tussen toegerekende en afgedragen btw opgeteld.

Economische groei
De voor inflatie gecorrigeerde groei van het ***bruto binnenlands product*** (of bruto regionaal product). Economische groei kan ook worden uitgedrukt in ***toegevoegde waarde.*** De voor inflatie gecorrigeerde groei wordt ook wel ‘volumegroei’ of ‘reële groei’ genoemd.

Gewerkte uren
Het totaal aantal uren feitelijk gewerkte tijd van iemand die betaalde arbeid verricht.

Intermediair verbruik
De producten die in de verslagperiode zijn verbruikt in het productieproces, gewaardeerd tegen aankoopprijzen, exclusief aftrekbare btw. Dit kunnen al dan niet in de verslagperiode aangekochte grondstoffen, halffabricaten en brandstoffen zijn, maar ook diensten zoals communicatiediensten, schoonmaakdiensten en diensten van externe accountants.

Niet-actieve bevolking
Alle personen in de leeftijd 15 tot en met 74 jaar die niet werken en niet officieel werkloos zijn.

Overige bevolking
Personen van 0 tot en met 14 jaar en 75 jaar en ouder.

Potentiële beroepsbevolking
Alle personen van 15 tot en met 74 jaar.

Productie
De waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten, alsmede de waarde van producten met een marktequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers.

Specialisatiegraad
De specialisatiegraad (in jargon ook locatiequotiënt genoemd) toont of een sector in een regio over- of ondervertegenwoordigd is ten opzichte van het landelijk of regionaal gemiddelde. Het regionale aandeel van een sector wordt afgezet tegen het nationale aandeel van die sector. Als het aandeel van de sector op regionaal niveau hetzelfde is als op nationaal niveau, dan is de specialisatiegraad 1. Is het regionale aandeel lager dan het nationale aandeel, dan is de score lager dan 1 (ondervertegenwoordiging) en bij een hoger aandeel in de regio is de specialisatiegraad hoger dan 1 (oververtegenwoordiging). In de *Economische Verkenningen HbA* worden deze waarden (omwille van de leesbaarheid van figuren) vermenigvuldigd met 100.

Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)
Het verschil tussen de ***productie*** (in basisprijzen) en het ***intermediair verbruik*** (exclusief aftrekbare btw). Een basisprijs is het bedrag dat een producent daadwerkelijk overhoudt van de verkoopprijs van een goed of dienst. Dit is de verkoopprijs exclusief de handels- en vervoersmarge en exclusief productgebonden belastingen en subsidies.

Vestiging van bedrijven
Elke afzonderlijk gelegen ruimte, elk afzonderlijk terrein of complex van ruimten of terreinen, benut door een onderneming voor de uitoefening van haar activiteiten. Iedere onderneming bestaat uit ten minste één vestiging. Meerdere locaties van een bedrijf binnen één postcodegebied worden als één vestiging beschouwd.

Werkloosheid
Aantal werklozen als percentage van de beroepsbevolking.

Werkloze beroepsbevolking
Alle personen zonder betaald werk, die recentelijk naar werk hebben gezocht en daarvoor direct beschikbaar zijn.

Werkzame beroepsbevolking
Alle personen van 15 tot en met 74 jaar die werken, ongeacht de arbeidsduur.

Werkzame personen
Tot de werkzame personen behoren alle personen die betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één uur of enkele uren per week. Werkzame personen kunnen worden onderscheiden in werknemers en zelfstandigen (inclusief zzp'ers).

Bijlage 3 Afbakening sectoren en clusters

Economische sectoren conform de standaard bedrijfsindeling van bedrijfstakken

Standaard bedrijfsindeling van bedrijfstakken
De sectorale afbakening voor de *Economische Verkenningen HbA* is gebaseerd op de Standaard Bedrijfsindeling (SBI 2008) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In 2012 publiceerde het CBS voor het eerst regionale statistieken in deze indeling. Met behulp van enkele aanvullende databronnen is deze basisindeling op enkele punten aangepast Code D en E zijn samengevoegd tot Energie, water en afval. Code G, Handel, is gesplitst in Groothandel en Detailhandel. Ten behoeve van de leesbaarheid zijn in figuren kortere namen gebruikt en zijn codes B (Delfstoffen) en T (Huishoudens) in de meeste figuren buiten beschouwing gelaten.

Sectorindeling: SBI 2008

A. Landbouw
- Landbouw, bosbouw en visserij

B. Delfstoffen
- Winning van aardolie en aardgas
- Winning van overige delfstoffen

C. Industrie
- Voedings- en genotmiddelen
- Textiel, kleding, lederwaren en schoenen
- Hout, kurk, riet, papier en karton
- Drukkerijen
- Cokesoven, aardolie en chemische producten
- Farmaceutische grondstoffen en producten
- Rubber, kunststof en minerale producten
- Metaal
- Computers en elektronische, optische en elektrische apparatuur
- Machines en apparaten
- Auto's en overige transportmiddelen
- Meubels en overige goederen
- Reparatie en installatie van machines

D. + E. Energie, water en afval
- Productie en distributie van en handel in elektriciteit, aardgas, stoom en lucht
- Winning en distributie van water
- Afvalwaterinzameling
- Afvalinzameling en recycling
- Sanering en overig afvalbeheer

F. Bouw
- Bouwnijverheid

G. Groothandel
- Landbouwproducten
- Voedings- en genotmiddelen
- Consumentenartikelen
- Medische instrumenten, laboratoriumbenodigdheden en farmaceutische producten
- ICT-apparatuur
- Hightechsystemen en -machines
- Overige gespecialiseerde groothandel, vooral chemische producten
- Handelsbemiddeling

G. Detailhandel
- Detailhandel

H. Vervoer en opslag
- Vervoer over land
- Vervoer over water
- Luchtvaart
- Opslag en dienstverlening voor vervoer
- Post en koeriers

I. Horeca
- Logiesverstrekking
- Eet- en drinkgelegenheden

J. Informatie en communicatie
- Uitgeverijen
- Productie en distributie van films, tv-programma's en geluidsopnamen
- Uitzenden van radio- en televisieprogramma's
- Telecommunicatie
- Diensten op het gebied van informatietechnologie
- Diensten op het gebied van informatie

K. Financiële diensten

- Banken, beleggingsinstellingen, kredietverleners en financieel adviseurs
- Verzekeringen en pensioenfondsen
- Overige financiële dienstverlening

L. Onroerend goed

- Verhuur van en handel in onroerend goed

M. Specialistische zakelijke diensten

- Juridische dienstverlening, accountancy, belastingadvisering en administratie
- Holdings (geen financiële), concerndiensten en managementadvisering
- Architecten, ingenieurs, keuring en controle
- Speur- en ontwikkelingswerk
- Reclame en marktonderzoek
- Industrieel ontwerp en vormgeving, fotografie, vertaling en overige consultancy

N. Overige zakelijke diensten

- Verhuur en lease van auto's, machines, consumentenartikelen en overige roerende goederen
- Arbeidsbemiddeling en uitzendbureaus
- Reisorganisaties en reserveringsbureaus
- Beveiliging en opsporing
- Facilitymanagement en reiniging
- Overige zakelijke diensten zoals secretariële dienstverlening, callcenters, incassobureaus en veilingen

O. Overheid

- Openbaar bestuur, overheidsdiensten en verplichte sociale verzekeringen

P. Onderwijs

- Primair, voortgezet, middelbaar en hoger onderwijs
- Overig onderwijs

Q. Zorg

- Gezondheids- en welzijnszorg

R. Cultuur, sport en recreatie

- Kunst
- Culturele uitleencentra, archieven, musea, dieren- en plantentuinen, natuurbehoud
- Loterijen en kansspelen
- Sport en recreatie

S. Overige dienstverlening

- Verenigingen, belangengroepen en politieke organisaties
- Reparatie van consumentenartikelen
- Wellness, overige diensten en uitvaartbranche

T. Huishoudens

- Huishoudens als werkgever
- Productie voor eigen gebruik

www.regiohollandbovenamsterdam.nl/EV